

21 8754/18

Н. КАЛИНА

* *
*

Важкими кроками ішов перед тобою. —
Сліди двох ніг — великі чорні плями. —
На плечах клунок ніс з бідою і нудьгою
а у душі кривавилися рани. —

На небі блискавкою блискавиця
й враз захотілось спитись до бестям! —
То старість сива, старість сіролиця
волочуться хрестом поміж полями.

Наперекір прозорій дмни
видніе неба чорний прорізок.
Є тільки очі сірі-сині
і ясні квіти синіх пролісок.

Привітом теплим волотиться
й чарує легко вії втомлені.
Це ж вологої колісниці
блистять у сонці ясні проміні!

На крилах пісні лише свято
щоб сколихнутись вітром сілаєнним
— — — — —
Кому у дарі серце дати?
Воно любов'ю в мене різьблене.

Аж матиму колись малого сива,
то хочу, щоб був сміливий, як Гонта.
Їх трое в уніформі в кармазину
сядять і бавяться на мое конто.

Яка відважна в Тебе, Боже, сила,
що нею здобувавеш неадабутне!
(А в мене на столі ось личко миле
й вікном снується сумерк ледви чутно!)

Десь заревіла хяжо буря в далі
і розстроцилась об стрімкі пороги.
Любов'ю й ненавистю в сталі
одного людського життя дороги.

В. КОЛОДІЙ

Спогад

Село, ріка і верби кучеряві,
в саду троянди білі розцвілись:
блукать очей задумано-ласкавих
в мовму серці знову, як колись.

Літа, літа! А образ твій коханий
в мовму серці досі ще живе, —
чи не тому, що біль і давні рани
відкрило знов чуття мов нове?

Бо все не так... Я вас вже не поверну.
мої літа! І серце защемить:
стежки життя мого укрились терном, —
я так не міг удруге полюбить.

І ось тепер, як вечір васише,
а гомін дня важкого не затих,
я жду тебе, і серце млосно мліє,
чи не несеш фіялок завашних.

А ти не йдеш. Вже липа одцвітає,
я сам сиджу в надумі край вікна,
годинник б'є, година одпливає,
в кімнаті — присмерки і тишина.

І знову бачу я в саду жоржани,
і тихих зір сяйни в висоті.
О, ніч п'янка, безпам'ятні хвилини,
трава, трава, нас двоє: я і ти...

Село, ріка і верби кучеряві,
в саду троянди білі розцвілись;
блукать очей задумано-ласкавих
в мовму серці знову, як колись.

М. ОРЕСТ

* *
*

Звичаєм дорогим у день осінній
Обходив я діброви і поля; —
Погасла даль, в обіймах безгоміння
Під небом хмарним марила земля.

В містину заблукав я невідому,
Мене манив округлий косогір:
Стіною можно стояв на ньому
Повітряний сивно, предковичний бір.

По роздумі, побожно і несміло
У гущину і сутінь я вступив —
І враз мені здала замерехтіло
Яскраве світло, наче сніво див.

То, дахом сосон лагідно укрита,
Росла у глушині беріза сім'я;
Палали жовтиною світлі віта —
І радісним теплом понявся я.

Номов служителі добра і віри
Тут оселались, занедбавши світ,
І для скарбів премудрости і миру
Знайшли у пущі непраступний скіт.

І чулися мені могутні хори,
Горіла шати золотом густим
І від кадилиць тихий і прозорий
Спливав живиці ароматний дим.

Він обіймав любовно сині доли,
Він плив на простори далеких плес
І підіймався плавно і поволі
До сірої ласкавости небес. 1934

Осінь

I.

Одіта в ризу золоту,
Бреде полями осінь.
На флейтах вітер у саду
Співає і голосить.

Гуде дротів грайливий біг
В міста із сіл далеких.
Над перехрестями доріг
Покрив луг лелеки.

Під дахом неба журавлі
Збираються у вирії.
Холодним ранком по ріллі
Спливає морок сірій.

Біжить у школу дівчора,
Обшарпана і боса,
У синіх променях заграє
Бреде полями осінь.

1940.

II.

Кучерявий вітер,
Темнорусий я.
Ластя золотіти
Стали у гаях.

Відлунав у небі
Журавлиний крик.
Над безкраїм степом
В'яне молодик.

Над лугами дввонить,
Навіває жак.
Буйногріві коні
В тумані іржать.

Чуть, як копита
Ковані гримлять,
І ридав вітер
І тремтить земля.

1941.

I. САВЧУР

Вечір

Блакитний звід небесної столиці
Схилився знов на пурпуровий ліс.
Наліті сном, шовкові тавмниці
Весняний ніжний вечір нам надіс.

Вечірній двін розлився у просторах,
Угору згук акордами летить,
І слухають його Безкидські гори,
Задвлені в заворяну блакить . . .

П'явкий простір, хоча уже сонливий,
Молитву шле на небосхил ясний . . .
Поля, лани та колосисті ниви
Хвилює рівно вітер золотий . . .

6. 5. 41.

P. M. РІЛЬКЕ

* * *

Боюся я мови мертващих пут,
В мові людей в все ясним:
Це звється пес, на те кажуть дім,
Кінець — він там, а початок тут.

Іх ровум глузливий страшить мене,
Все знають вони, що буде й було,
Гора їм — гора, а не двз джерело,
З Богом межує їх поле тісне.

І я стережуся, кажу: Відійдіть!
Пісня речей так любо бривить.
Вя їх торкнетесь: вони мовчазні
І мертві. Вя губите речі мені.

Перекл. Мих. Зеров.

P. M. РІЛЬКЕ

* * *

Пізньо вночі, як засне життя,
Будиться вітер, наче дитя;
Між дерев, де сріблиться мла,
Скрадається він до села.

І вийде над став сам-одян,
І слухає пильно він —
А оселі бліді, бліді
І дуби бсамовні тоді.

З німецької перекл. Мих. Зеров.

O. ТАРАСЮК

* * *

До лісу в гості я прийшов,
Мене вітає шепіт листя,
У скронях збурюється кров
Од пахоців дерев смолистих.

Мов Полісся, рідний край,
Лісів задумана дорога!
Іди й поезію читай
З уривків неба голубого.

ЄВГЕН ПЛУЖНИК

* *
*

За давнини якийсь дикуна незнанай,
жрець і мисливець, воїн і поет,
колись зробив собі в копитця лані
від мар нічних надійний амулет.

Коли різьбив неаправною рукою
уламок рогу, чи гадав про те,
що на дозвіллі працею такою
свої часи з прийдешніми сплете?

Що десь, в якомсь нечуванім столітті,
власитель моря і земель шукач,
конкістадор блукатиме по світі
під регіт бур і щогли тихий плач,

і приведе уламки бризантини
до островів — могили дикунів,
де змив норд-ост з берегової ріви
навіть сліди давно-минулих днів!

І вірний звичці золота шукати
в землі підніме кілька камінців, —
і заблищать той амулет строкатий
в його вітрами пешевій руці.

А цей еспанець, взявши до кишені
нуждений спадок віри дикуна,
чи покладав, що в нім первісний геній
на всі віки прийдешні залуна?

Що вже онук його в Касталі рідий,
забувши славу славлених подій,
не раз забуде і державні влидні,
в той амулет втопивши погляд свій...

А далі пройде той дикунський витвір
десятка рук, кільки країн і міст, —
такий змістовний у різьбі нехитрій,
такий безсмертний, як і творчий хист!

Алхемик темний, бакаляр учений,
пустун-маркіз і мудрий антиквар,
столиця світу, Темза, Шпре і Сени —
всім амулет надхне глибоких чар!

А потім десь васне на оксамиті
в музеї тихім, — задхлім і нуднім —
аж поки час докотиться до миті,
коли поет нахилиться над ним,

і весь в думках, коли вже й слів немає,
мов попливе якимсь блакитним сном
кудись туди, де щось його єднає
з тим невідомим темним дикуном.

1927.

СОКОЛЕНКО:

Сніг

Сьогодні чую я уст твоїх:
— Зима луги покрила...
Та я не вірю, що то сніг:
То лебедині крила.

Вони упали, щоб зогріть
Землі холодні груди.
А завтра сонце заблищить,
Ти глянеш — їх не буде.

* *
*

Буйними піснями
продзвени.
Шелестять над нами
ясени.

Вітер їх тривожить
у саду.
Я піду і може
не прийду.

Не вернусь ніколи...
Прощай...
Западав над полем
небокрай...

М. ОРЕСТ

* *
*

Був вечір липневий — і кротка любов
Мене, небентежного, солодко ранила.
Далеко, в рожевому курені тавули
Доми під горою і бані церков.

А захід божественний, око очей,
Велично-безмовний, палав над долиною
І синіх небес чистоти голубиної
Торкались вершини нерушних алей.

О сило над силами, дай надійти
До тебе, єдина, стежками вечірніми
І злотним промінням — дарами
сумирням —
Як тихі тополі, мене просвіти!

М. ДАВТЕНДЕЙ

* *
*

Сірі ягоди ходять круг мене,
Смутно глядять на тебе, душе моя,
Вони стоять в ослаблених крільми
В вадумі, на попелястім полі;

В тобі і навколо вечір, душе моя.
З німецької перекл. Мих. Зеров.

Хліб

Коли весна озветься журавлями
І біла мля рогатне над полями,
І затужавіє на соняшних шпелях
теплом і вогкістю напоена земля, —
тоді господар у степи роалогі
Іде оглянути зелені перелоги.
Деся жайворон у сивій глибині
перебирає струни срібляні;
під зором соняшним у теплій тиші
здається, чути, як ровдоли дашуть, —
та він, схвильований, того й не поміча:
в глибокою задумою в очах,
на межах спотикаючись полинних,
він припада до кожної стебляни,
неваче хоче в ніжних пагінцях
роввіять нуд змарнілого лиця...

О, земле чорна — соковита ниво!
Ти, мов коханка, — радісна й врадлива.
Коли б ти знала, скільки муки й сліз
стривожений господар твій приніс;
коли б ти знала, що найкращі мрії
його — в твоїх зеленях стеблах-віях,
що всі надії, радісні й жалі
він доручив тугій твоїй ріллі, —
ти б своїм соком — молодям і теплим —
шедріш поїла тонкорунні стебла,
щоб піднесли із борозден вузьких
вони на світ повніші колоски.

Пливуть хмарини — птиці білокрвлі.
Господар стане на сухій могилі
і жменею до брів піднявши тіль,
утопить аір в глибоку далечинь
і весь завмре, мов в дальній дороги
чека якогось гостя дорогого.
Нарешті, піт в гарячого чола
агорнувши, мовчки зверне до села.

Щасливий той, кому в зеленом шумі
не тиснуть серце неспокійні думи —
що пніяться, немов на бистрані
важких бурунів сиві гребені;
щасливий той, кому весна сміється,
чиє життя, мов ясна стежка веться: —
бо хлібороб свій спокій вагубив
на ровдоріжжях буряних степів...

Цвіте весна — і паленіє радість,
а серце терпине: що — як літо зрадить?
Весна ж бо — тільки соняшний пролог
до книги довгих і тяжких тривог:
а може прийде чорна громовиця
і потолочить молоду пшеницю,
або повіє сивий суховій
і вище росу весняних надій?

Кув зовуля в лузі до калини,
торує хлопець стежку до дівчини,

Ой, не ходи, козаче, не співай, —
бо ще не звати, що несуть живва:
як нива рясно обросте копами, —
уклонишся до милої в сватами;
коли ж уродить сирій молочай, —
навіки, брате, серце поховай:
покинеш ти скупе дідівське поле,
сьорбнеш гіркої наймитської долі —
і невідомо, чи агадаєш знов
стару тривогу й молоду любов!

Темніє й ширшає листя сокороне,
густіше пахне мурава шовкова
і важчають в задумливих садах
рум'яні вишні на тонких гілках.
І ворі в небі ніби теж рясніють
і співи парубочі веселіють: —
бо вже на нивах, сповнених зерном
стоять хліба, мов келехи в вином.
Ідіть, потомлені в німх оселях,
зніміть журбу на вигук веселі.
І піднесіть на золоті снопи
свої блискучі соняшні серпи!

Ще й ворі теплі в небі не потонуть,
а вже господар сон в обличчя гонить
і поспішає в раннім тумані —
щоб стрінутись із сонцем на стерні.

Хто перекаже хліборобське щастя, —
коли, забувши пройдені напасті,
ясного ранку в стихених степах
він підпереже першого снопа?
Кінець сліпій, затурканій тривога!
На беввідрадній життєвій дорозі
цей золотавий колосистий сніп
встає, мов яснорунний смолоскіп.

В далеких падах мліють вовчі тіні,
могали тонуть в голубім тремтінні, —
а в морі жита, в хвалях пшениць,
мов білі птиці, плавають женці.
Нехай і піт, нехай і моволі в тугих
долонях, —

зате ростуть на ниві вадомж межі
полукипиде промовисті кряжі!
Тепер же час відхати й спочивати;
рум'яні ранки вечорам на пяти
ступають і небавом під серпом
останній колос упаде чолом.

А вже як ніч ровкреслять літавиці, —
застугонять музика возовиці
й тугі снопи, покинувши ровдол,
перекочують до тісних стодол,
Та й тут не вік їм тиснутись боками, —
бо вже ціпи тупими копитами
через тугий переступають тік, —

І скоро верно виповнить васік.
Аж ось коли роахилитьсѧ доваілля,
покличе в гості молоде весілля,
І, мов коновку доброго вина,
осібно радість више аж до два!

Р. М. РІЛЬКЕ

Час, Господи! Дай літу одійти!
Тінь поклади на соняшні години
І по долині вітер розпусти.
Звели плодам доспіти в яснм саді;
Дай їм ще два погожі дні — і вмиш
Останній сік, солодкий і густий,

Так непомітно замкне коло
селянський рік: — од ниви до стодоли.
Та чи ж не тут, в орбіті житніх літ
просякло джерело, що живить світ.

1927.

* * *

У ягоди важкого винограду.
Безхатній нині — вже не знайде хата,
Самотній нині — довго буде ним.
Не спати буде він, листя писати
І у тривові по саду блукати,
Де листя мчитьсѧ натопом глухим.

Переклад з нім. Мих. Зерова.

З японської лірики

ПРИНЦ НАРІХІРА

Туга

Коли б ніколи ніжний цвіт черешні
Не розцвітав на довгих голих віттях,
То серце не жалілося б ніколи
На пелюстки, що в воду опадають.

Тобі прокляття я кидаю, місяць,
Бо ти, що тулишся до другого помалу,
Мене вбавляєш молодости квітів.

Всю ніч всинались слюви пелюстками
І рукави вогкі від них вребались
Вогкі від рос, що загубила осінь.
А ти далеко. Я лиш сам з тугою

ГОМОНОРІ

Постійність у зміні

Черешня в цвіті, чорне й молоде
Волосся падає мені в чола при танці.
Черешня у цвіту: так молодо і свіжо
Вибльскує вона. Мое ж волосся сиве.
Сьогодні знов черешні зацвіли,
Так радісно і юно знов до мене усміхнулись;
Мое волосся біле — я стою в ровдумі.

ЙОКАМОШІ

Туга за рідним краєм

В той час, як вечір падає поволі
І мряка валитьсѧ над морем злим і сірим
В той час, як кличуть в темінь журавлі
Утомн криком, сумно так їх слухать.
Про край свій думаю, огорнений тугою.

НЕВІДОМОЇ АВТОРКИ

Ревнощі

Я лютувала цілий день сьогодні,
Як тільки сонце піднялось над виднокраєм,
І цілу довгу ніч, в якій без сну я
Вдивлялась в темінь, плачучи від влоста.

Бо ти, я знаю, у хатині камішевій
(Хотіла б я вогнем її спалити)
На підраних солом'яних рогожах
(Які б давно в смітник закинуть треба)
Просте обличчя дівчини сільської
Ти цілував і пестив, та в любови
Був в нею ти всю довгу чорну ніч.

АТСУТАДА

* * *

З часу того, як покохав тебе я
Порівнюю свої я почуття,
Порівнюю свої думки іскристі
Із тими, що я мав раніше
І пізнаю я,
Що раніше
Не мав думок я
І не відчував.

ХИТОМАРО

Журавлі

Високо в небі ливуть журавлі,
Вертвючись із далечі додому.
Не поспішайте! Чи ж не чули ви:
Забули вже вас гори батьківщина,
Бо ви далеко в чужині були.

Перекл. В. К.

За вірну любов

— «Вербо, чом так сумно шумиш?..»

Ой, проймає їй серце жалем.. Проймає до блискучих сльоз... До болю...

Чом ти так нивонько похилилась? Чого так до землі гнешся, мовби на тебе лягло тяжке горе... Чого так росою-сльозою обливаєшся? Чого... Скажи, чому тобі так важко?..

Питає ясне сонечко, що виглянуло-вийшло з-за гори і розсміяно розлилося по зелених полях-лісах, тої верби, що край села над рікою стоїть та ще на високому березі, мов над скалою. Кучерява і розросла.

Ой, хилиться верба і шумить, мов плаче. Сумно-тужно. І сонцю відказує: — «Ой, як мені сумно не шуміти, як нивонько не хилитись і сльозою-росою не митись?..»

— «Чом... Чому... Скажи, що через ніч скоїлось? Чи над тобою вітри знущалися? Листя рвали, ламали? Чи вода коріння підобрала?..»

— «Ой скажу-розкажу... Слухай...»

Слухало сонце і тихі вітри.

І сиві хмарки, що виходили...

По селу всі люде говорять...

Деркачова Матрона рясні сльози вимиває, так плаче. Людей питає... Розпитує... А люде, як люде, одні співчують, а другі сміються.

Втирає запаскою очі, що почервоніли, мов цибулею натерті.

— «Чи не бачили ви моєї Ганусі? Учора вечір. Чи не переходила попри вашу хату? Що могло з нею статися? Ой, пропала моя дитинка!..» Питає Ярусиха, що біжить селом із розпатланим волоссям. Вона, бачите, чарувати і лікувати вміє. Мабуть до якоїсь хворої скотини біжить. За зіллям і по ночах ходить. — «Не бачила!» — відрізала. — «Хто вам тому винен? Може і не жив... а може обидвоє у світ полинули мов голуб'ята. Коли закохались, най були побрались. Петрусь гарний, пристойний і всю роботу знає!»

— «Побий його зла година! Як мені його за зятя брати, коли і сквиби не має! Усі сміятимуться!.. Ох, горе моє!»

І пішла Ярусиха. Їй байдуже чуже лихо.

Так усі люде в очі. Сміх...

І вітер курявою в очі.

Ніхто не бачив. Ніхто.

Кругом ніч. У селі тихо, тихо... Так мовчазно, мов в глухому лісі. Навіть і собака не відозветься, мов усе поніміло. Тільки вітер переливається крізь темінь, на вербах колихається, мов мала дитина. Із-за гори білолиций визирає, мов хлопець із-за угла... Усміхається і світлим морем розливається по тихій землі.

І та кучерява верба, що там за селом над рікою, із сусідкою тихо шепоче... І верби шепочуть, мов молоді дівчата... І вода хлюпотить... І рибка плескотить....

Під вербою стоїть їх тільки двоє. Сховалися в тіні, щоб зорі і місяць не бачили. Тихо шепотали, щоб буйний не чув.

Такі щасливі... Обнялися. Тільки очі блискотіли, мов дві зірочки. Покохалися, як більше ніхто в світі. Вона його покохала, як тільки вміє покохати українська дівчина. Вірно та щиро. Ніхто так в світі не кохає, як з вороними кучерями Гануся Деркачова. Ніхто так більше не вміє цілувати, обнімати й голубити, як Гануся свого Петруся, того козацького орла, що своєю красою полонив її душу й серце.

Так більше ніхто в світі.

Та біда, що бідного полюбила. Хиба любов перебирає? Вона багачка дівка, а мама і тіто жити на світі не дають та за багатого нелюба сватають... Як жити? Ой, горе! Важке горе закоханим голуб'яткам. Та ще яке.

Притулились. Б'ються серця, та так ритмічно, мов годинник. Любуються, милуються... Які щасливі!.. Гладить їх буйний, мов тіпиться. Щасливо, щасливо... Глибоко дихнула, та так важко.

— «Чи кохаєш мене?» — спитала Гануся. Йї ніжний, мов шовк, голос пронизав душу до глибини...

— «Кохаю!.. Тебе понад усе... І понад зорі, і понад місяць і сонце. Над усе, над усе...»

Із захопленням, мов мала дитина, стрівши маму по довшій розлуці.

— «Тільки доля нам не судилась. На мене тато лає, мати б'є і щоденно сльозами миюся, мов ранньою росою. За що мене так Бог карає? Петрусю?» В кутиках показалися сльози мовчасті.

— «Я бідний. Нам хиба розійтися?..»

— «Розійтися? Ніколи! Перше виконай мені могилу... І тоді...» — не показала.

— «І я з тобою, моя кохана голубко. І мені без тебе не жити на світі, як рибі без води».

— «Нам тільки дві дороги. Жити, або вмерти. Третьою дорогою — миритися з долею — нам не іти».

Ні, Петрусю, ніколи! Нам хиба вмерти і в могилі звінчатися. І більше ніхто нас не розлучить...»

Пригорнулася. І вітер зворушився. Зашуміла верба, мов здригалась.

— «Скажи, буйний, всьому світу, всім людям, і білолицьому, і зорям, і сонічку, що за вірну любов я гину... Усім розкажи...»

Билися серця... В останнє... В останнє... Тільки бачили зорі і місяць... Верба слухала їхню розмову...

Розступилася вода і їх накрила тихою хвилею, як мати дитину периною в темну нічку, щоб лихо не дбралося. Щоб вороги над білим, молодечим тілом не знущалися та своїми брудними руками не дотикалися.

Подув вітер. Похилилася верба, та так низько-низько... Заморгали зорі, мов здригаючися і упали дві падучі зірки...

— «І як мені сумною не бути? Як мені до землі не гнутись? Як мені сльозою-росою не митись? Коли під своїм корінням любов захо-вала?! На віки повінчала і ніхто не розлучить. І не насміються... По широким ланах гомон розлягався, мов хвиля по морю і в сонячних проміннях цвіти купались, вимившись чистою росою, мило всіхались.

25. 7. 1942.

БОРИС М.

Сирота

Наче хмари сльотяної ночі повисли роки над краєм і як перед бу-рею стогне, клекочучи небо, стогнала в муках українська земля. Мов ураган, котив по землі, повен лиха і біди, рік за роком. Все зажурене, невеселе, наче дочікувало сповіщеного дня смерті. Що ночі чути сту-кіт возів, плач матерів, батьків, дітей та погану лайку міліціонерів до тих, що виселювались. Ридали від'їзжаючи матері, а діти через огоро-ди вибігали, спотикаючись в бур'яні, падаючи, занімівши зі страху і довго, довго плакали біля шляху, виглядаючи, коли будуть везти бать-ків. Їх обнімала темрява осінньої ночі і вони вертались назавжди си-ротами додому.

Плакали діти, плакали батьки і стогнала плачучи земля. Зажурені, мов від них мову відібрало, ходили селяни по селу дочікуючи своєї черги.

І діти, наче приголомшені після важкої хвороби, неговіркі, задумані; мов і вони думають, переживають те саме, що й батьки. Та чо-му їм веселитись? багато їх друзів лишилось вже без батьків, серед чужих людей і вони передавали своє горе тим, в кого ще були батьки. І діти журились часто, наче старі.

Малий Петро, Савченка, вже добре розумів, чому такі всі невесе-лі, зажурені; він добре бачив, як розкуркулювали, виселяли його сусі-дів, родичів. Допомагав батькові він у господарстві і часто чув розмо-ву батька з сусідами, а то часами батько і до нього, наче до рівного звертався: «Погане, погане, Петре, наше життя. Колись ми краще жи-ли...» «А може і ще колись буде краще» — перебивав його Петро. «Краще може бути, сину, але не при цій владі». І батько починав роз-казувати синові, як жили раніш їдучи в поле, або ж з поля, теплого літнього ранку чи вечора. З батьком Петро їздив в поле, батько і ма-ти жали, чи робили що інше, а він доглядав коней. Ввечері перед тим, як їхати додому, батько обходив доколя поле і задоволений повертався до воза: гарний урожай і на серці весело.

Одного осіннього дня, коли вже все було обмолочено, Петро з ба-тьком возив на станцію зерно. Батько говорив з сусідами, журився, що великий наклали податок і приходиться виконувати; вже решту везе.

Ввечері, коли вони повернулися додому, принесли папери. Батько прочитав і сказав:

— Та що вони, подуріли, чи що? Вже виконав я хлібоздачу, можливо помилково написали ще раз!

Ходив на другий день в сільську раду, але повернувся ще більше зажурений.

— Тепер хоч розірвись. Ще треба здати 30 центнерів, а лишилися всього не більше 10. Де хоч, візьми і дай.

Або ж зовсім не буду давати більше.

— Та що ти! — сілснула долонями мати.

І довго, довго радились вони. Вирішили решту хліба віддати, а тоді хоч може в хаті лишаться.

До вечора ще два вози хліба відвіз Юхим Савченко на станцію. В господарстві лишилось лиш з 9 кілограмів сушеного на хліб жита.

Повертався додому Юхим, а в очах стояли голодні зимові ночі та довгі весняні голодні дні. Цигарку за цигаркою курив, щоб перервати думки, та марно. На питання Петра, що щось дошитувався, не відповідав — мовчав. Ввечері довго не лягали спати, журились на темно. Петро з хлопцями був на вулиці, його покликав виконавець з сільської ради. Пішов за ним.

В сільській раді було повно людей, якісь жінки плакали, щось розповідали; над головами здіймався верствами, наче туман, дим з мяхорки. Петра покликав до свого кабінету голова сільради Гусачев.

— Ну, Савченко, я хачу тебе вгастить, — він виняв з шуфляди жменю цукерок і простягнув Петрові, але він похитав головою і руки сховав назад, — бері, бері, пацаи!

Та марно, Петро не взяв.

— Так может ти мене, Савченко, скажеш іде отец, батько, батько, сховал хліб, — Петро мовчав, хоч як своїм поглядом старався вловити його Гусачев. — Ти ж ученик, скажі, где отец хліб сховал.

— Нігде хліба батько не ховав.

— Врѣш!

Опустив голову і мовчав. І грозою і ласкою старався випитати москаль Петра, де сховав батько хліб, але він говорив правду — батько хліба не ховав. Без цукерок повернувся додому. Розповів батькам і ліг спати.

А коли рано прокинувся, багато чоловіків ходило по дворч. В них у руках були довгі, гострі на кінці, залізні палиці, якими вони шпирхали по току, в stodолі, в хлівах та перекидали соломку. Облазили скрізь; і на даху солом'яному лишилися сліди представників з району. Не знайшли нічого крім 8 кг. сухого жита на печі. Всі вони, широко відкривши двері, вірвались у хату. Від них подуло холодом і Петро сховався ще більш під ковдру.

Між сільськими були два представники з міста. Їх обличчя лякали його. Один високий, худий, з закрученим, як в індики, носом, з окулярами і чорними, як гусінь, неприємними бровами. Він довго кричав до батька, щоб признався, де сховав хліб.

— Ніякого хліба я не ховав, — відповідав батько, — шукайте.

Другий низький, кирпатий стукав кулаками по столу і водив по-

під очима у батька. Петро боявся за батька, хотів встати і заступити його. Він малий, його не битимуть.

Сіли писати акт. Батько хотів вийти, але кирпатий загородив дорогу в дверях:

— Стой, абажди, не удерьош! Падпіші.

Батько був змушений підписати ще кілька день наперед заготовлений акт. Як не підпишеш, коли в дверях стоїть москаль і тримає рукою за цівку револьвера. Покликали голову колгоспу і високий — жид — наказав:

— З хати все майно в колгосине двір, старих куркуля до сільрада, а господарство розобрать в трі часа. —

— Ах, людоньки, змилуйтеся... — мати впала плачучи до ніг жида.

— Встань, Ганно, — наказав сухим голосом батько, — кого будеш просити!

— Ой, О-ой, людоньки, та щож ми винні; скільки вродило — стільки ми і віддали.

Та нічого не помагало. Вже посуду, дрантя, мебель витаскували на двір. Пір'я з роздертої подушки літало вгору. Тріск ломаної меблі та стук битої посуду глушив плач матері та прозьбу батька, щоб нічого не псували: жаль було дивитись, як забирають твій труд, що довгими рками недосипаючи, недоїдаючи набув своїми руками, а лишають лиш як згадку — натерті мозолі.

Пил від соломи, що обривали на хлівах і стодолі, знявся високо, високо догори і сонце здавалось темне, темне наче не ляляло своїх променів на землю в цей час. Тріщали лати, балки; скрипіли вози по огороді. Забряжчала дерта цинкова бляха і покотилась додолу. Пожар без вогню охопив все господарство. Мати вибігла з хати і впала на подушки, що лежали на нажитому нею добрі під тинном.

— Ой! О-о-ой, во-о-ди-и... — вона знепритоміла.

Вийшов батько, а за ним вибіг і Петро. Він з сльозами в очах кинувся до матері, але міліціонер — москаль, що вже тут був, відіхнув.

— Пацана убрать, а старих отправіт' в сельсовет.

— Петре! Петре. Дайте хоч поцілую його. Ой Петрусю!

— Пустіть його до матері. Пустіть.

— Петру-у-сю, — голосила мати.

Петро кинувся до неї. Вгору засвистів нагай і лише кінчиком зачепив Петра по руці — розсік. Потекла кров.

— Мамо, мамо, тату-у-у, візьміть мене з собою, — заллявся сльозами Петро, бігучи слідом за батьками, яких москаль погнав, наче не людей, а тварин, до сільради.

Батько обернувся до двору і прощався з своїм знищеним в очах двором і єдиним сином, що лишився сиротою. Мати непритоміла, падала. А господарство вже було знищене; віз за возом відвозили чужі труди до колгоспу, а тих, що нажили це добро в Сибір. Лиш малий син лишився «господарювати» серед розваленого комина. Він довго, довго сидів і плакав біля сільуправи, а потім — зморившись заснув. Його сусідки перенесли до себе.

Від тоді він ні батька, ні матері не бачив; їх вночі вивезли до району, а там... хто його знає чи в Сибір, чи на Камчатку.

Почалося блукання без батька та матері по чужих людях. Родичі також були всі там, де і батьки. Восени нас череду, а взимку носив воду та колов і різав дрова жидам.

Проїшла в муках холодна зима. Петрові минуло десять років. Йшла холодна і голодна весна 1933. року. Заранки зліз з землі сніг, а зпід нього показалась молода, пахуча холодом трава. День за днем теплішало. Петро з нетерпінням дочекував теплих днів, щоб можна було гнати пасти.

«Потеплішає, буду череду пасти, — думав він відпочиваючи після важкого дня дене-будь в озереді соломи, абож в чужій stodolі, — хтось шматок хліба може дасть, другий картофлину, хтось пляшку молока — не пропаду». Думки снувались, мріяв, а холод ліз під шкуру і в животі кишки грали марша; тигнуло під грудьми. Він закутав в солому свої опухлі ноги і заснув. Заснув. Назавжди заснула сирота, а батьки... Батьки також, мабуть, давно вже позасинали, а може ще й тепер длють сльози за сином.

Ранком, коли прийдуть брати соломі, знайдуть поспиніле опухле тіло сироти і завезуть, як і сотні інших, на цвинтар у колективну яму. Тепер не встигають конати для кожного ями: всі колективно засинають, колективно і хоронять. І не приїде ні батько, ні мати поплакати над могилою сина... Лиш надгрібний птах сяде на могилі, а потім наполоханний кішкою, що закрадалась за горобцем, пурхне в куці. І заведе через рік, два спільна могила сиріт на Україні, а батьків у Сибірі, заросте споришем і гірким полином. Не згадає батько сина, син — батька. Лиш «батько» Сталін з хитрою усмішкою жида позирає звисока, як «розцвітає» Україна, як чорний надгрібний птах смерті кружляє над селом і містом. А птах звивається ще вище і вище, будьто і «батька» ще хоче до спільної ями украсти.

— Украдеш, украдеш, — свище в кущах весняний вітер.

18. 9. 42.

• НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА

Монастир вдов

Герат лишився уже за нами. Вколисуючий ритм верблюжого кроку ніс до границь таємничої Індії. Світло лилось не тільки з неба, а наповнювало все повітря наскрізь. Воно тремтіло струнами, затоплювало повітря, струїлось і переливалось снолохами тисячі тисяч діамантів і переносило у світ чудес, де все, що не є казкою, здається неприродним.

Зненацька голос караван-баша збудив мене з марева снів і нагадав, що є ще інший світ, про який я докладно забула.

Сонце дивиться на землю, як обличчя спрагненого в криницю! Каравана мусить розтаборитися. Іти далі не мають енергії навіть верблюди. — Монастир вдов — вказує караван баш на купу дерев, що обступили джерело в долині. Зелено-блакитний фаянс низьких, круглих бань тане сліпучими контурами у безбарвному, від спеки зомлілому, небі. І Джін *) Казки раптом розтяг наді мною свої могутні крила.

*) Джін — Дух, Демон.

— «Відкинь дійсність» — шепотів спокусливо. Відкинь її як розгорнену, але не цікаву книгу. Зірви з нею. Зникни без сліду для всього, що досі було твоїм оточенням. І незваною стежкою втечи в чарівні світи... Я заплатила караван башеві за відбуту подорож і попрохала відпровадити мене — поки каравана відпочиватиме — до Монастиря Вдов. Зібрано мій не складний вантаж. Співчутливі, але нездивовані погляди супутників постелились за мною.

До цього монастиря ідуть з Індії вдови, котрих занадто пригнічують приписи їхнього стану. То чому-ж би не могла іти сюди й «чужинка з Шіразу?»

«Най Той, хто посилає болість, пролле росу забуття на спрагле спокою серце!»

Прощається зі мною провідник, приймаючи від мене навязаного верблюда.

«Мати Вдов» нічого не питає. Кожна бо жінка, що прибилась до Монастиря Вдов може залишитись три доби неговорючи ані свого наймення ані шляху, яким іде.

Не займають бо й мореплавці меву, що знесилена впала на корабель. Коли ж блакить покличе її знову, а сили повернуть, не боронять вільному птаху вільно відлетіти.

Лише як що чужинка вирішить, що лишається, її питають:

— «Хоче вивчитись вона 255. рухам танечним? Чи спів і музика стануть вантажем порожнього корабля її життя?»

І знайде мандрівниця родину, сестер, подруг серед тих, що на завжди відклали вдовину жалобу, більш не голитимуть брови й припинять вдовські пости і «дві спраги».

З журбою й жалобою відклавши й попереднє своє наймення, знов прикрашується бувша вдова квітами, золотом і самоцвітами. Стає бо вона новою істотою: «Дева-Д'ясі» — «служителькою богів». Може знов повернути до Індії, щоби стати храмовою танцюристкою чи співачкою «баядерою», як називають «служительок богів» чужоземці, не Інди.

Келія гості спокійна й прохолодна як підземна гробниця. В ній спить глибоким, освіжуючим сном реконвалесцента. Товсті, кам'яні стіни й пружні, прохолодні мати-циновки не пропускають зі світу зовнішнього не тільки звуку, але, здається, спиняють й згадки про минуле, яке було колись! — «Життям».

Вечірні тіні стали уже темно-синіми, коли я прокинулась від почуття, що в келії — біля дверей — хтось є.

Розплющила очі й усміхнулась живій перській мініятурі, що зійшла зі сторінок старої книги, щоб відвідати мене. Довгасті, чорні очі дивились на мене з личка може девятилітньої дівчинки. Гладенько зачісана на проділь блискуча голівка схилилась. Уста кинули, — як квітку з вікна, — усміх — та індуське привітання. Всю увагу дівчатка забрав великий сіро-рудавий Іжак. Звірятко обережно пересувалось по під стіною келії й легеньке шарудіння його гостряків зливалось з тихим дзеленчанням довгих, рясних рядків намиста, що прикрашали дівчатко.

— «Може й це — вдова?» — вказала дівчинка на Іжака. Тепер говорила перською мовою, бо я відповіла по перському на її привітання.

— «З караваною прибула вона, чи на слоні?» — поцікавилась я.

І приятельство було навязано.

Дівчинка блиснула всіми своїми рівними дрібними зубками.

— «Ах, ні! В саду знайшла свою «колючу вдову» Лілаваті — наймолодша вдовичка з цілого дому. Інші не хочуть бігати чи гратися з нею, як гралися сестри її — в Бенаресі! — коли Лілаваті була ще «замужньою жінкою»... І тепер мала вдова збирає звірят — де яких знайде.

— «Це ж ніші вся моя родина!»... блиснув погляд бриліантовою іскрою. Схилила голівку і обтирала підчорнені очі краєм ясно-жовтої загортки «сарі».

— «А ти? Також лишила в дому сестер? — глянула на мене. І засоромилась до кармазинного румянця. Порушила бо елементарні правила доброго звичаю: запитала у незнайомої чужинки про інтимні річі, про родину...

Обличчя виірнуло в жовту сарі як місяць в хмару. А побарвлені хеною п'ятки — кругленькі як пара мандаринок, заляскали плитами коридора — аркадів відкритих на свіжість саду. Тільки майнув край темно-синьої, рясної спідниці гаптованої в золоті й рожеві зірки. Немов ніч махнула краєм завоя — на привітання. Іжак на хвилину затримався. Підніс в гору гостру, чорненьку мордочку. Потяг в себе повітря і, дрібними кроками, — все по під стіною пішов з колеї, своїми рожевими лапками подібними до ручок малої дитини.

Останні проміння сонця перелились через поріг келії. І втопились в глибокій синяві тіней. З саду потягло міцним ароматом тубероз, — корінним, свіжим, але дискретним. Уява вирізбила з пахощів — як скульптор з мармурової брили, — форму й барву квітів з рожевими цупяйками, з восково-білими келихами...

Раптом немов розірвалась нитка, з якої посипались й розкотились перли. В прозоро синій вечір падали згуки дзвону! Малого сільського дзвону, як ті, що по європейських селах тричі денно нагадують Землі, що є Небо... Як же давно не чула я цей звук! Але: дзвін тут? У двох кроках від Індії? Чи не сниться мені у пів дрімоті? Бо почував себе нездідною поворухнутись, не те, щоб встати. Доки сиділа в сідлі — спека й втома не знесилили мене. Але прохолода, мовчання й відпочинок зробили враз, що сили втікли з тіла. Як вода з продіравленого бурдюка. І як розлиту на пісок воду, — годі зібрати їх. Коли отямилась, — ранок впурхнув барвистим метеликом до келії. А з ним — знов таки той самий звук: Сріблястий дзвін, що вколисав мене до сну, вітав моє пробудження.

Схвильовано, як голосом забутого приятеля, квапливо одягаюсь, щоб шукати розв'язки таємниці.

Перша істота, яку здибаю — є Лілаваті, заплакана й зажурена. Про жодні дзвони вона нічого не знає. Та й що там дзвони, коли Лілаваті має пре-ве-ли-ке горе: Втікла її «колюча вдова!» Її іжачиха! Дарма, що Лілаваті зробила їй м'яке кубельце з вовни, й молоко налила до пористої, глиняної мисочки. Ще й у воду її вставила, щоб не скисло за ніч. Таки на цьому світі не можна нікого любити! Кожна бо радість несе в собі смуток... як бросква кісточку... З жалем констатує мала вдовичка. І несе своє горе до кухні.

Служниці бо завжди знають так багато про все! Може знатимуть, куди подівся Іжак?

Але кухні не до їжаків. В цю ніч трапились такі дивні рiчи, що без чарiв статися не могли. Гранатовий сiк перекинено на великий глек з медом. В мусліні, що ним була обв'язана ще тепла трояндова конфiтура, прoderто дiрку. I солодким, рубиновим струмочком конфiтура тече в муку, що льється з прорiхи у новiсенському, певному мiшку... Сушенi фiїги перемiшанi з фисташками. *) Мигдали й горнятка саматаки **) розкиданi аж по кутках хижки. Тiльки занзiберове корiння та шафрану не доторкнено, бо вони спинюють лихi сили. Отож з цього ясно:

Злий дух! «Лише злий дух мiг накоїти все те лихо!..» й дзвiнкоголоса служниця готова детальнiйш розвинути свою думку... Таж не вмiючи орієнтуватися у цьому лабіринті жіночого комахинника, я пiйшла за Лiлаватi й опинилась на порозі кухні. Кiлька пар блискучих, чорних очей недовiрливо оглянули чужинку. — Чи ж не вона — чарівниця? А може ще гiрше! — Дженiя?..

Дух, що тiльки прибирає вигляд справжньої людини?

Служебна, пiслана Матiр'ю Вдов, увiльнила мене від перехресного вогню поглядiв та блукання коритарями.

— Чи не вмiє чужинка читати письмо, яке не є ані iранське ані санскритське ані грецьке i не франкське? I мене запроваджено до вiддаленого вiд службових будiвель крила — до архиву — бiблiотеки Дому.

— «Давно не було!» — згадує Мати Вдов. — «Ще попередня Мати розповідала... Прибiлась до них чужинка. От, як ти, вчора! Була з далекого краю, чужоземка, яка добре говорила кiлькама iндуськими дiалектами. Знала санскрит. I англійську мову. Але не була англiчанка. Наймення її не мiг вимовити жадний язик в Домі Вдов. Казала чужоземка, — говiрка була, як джерело в горах! — «Частина її душі зв'язана з Iндiєю. I там її називають Радда-Бай. Однак нiчим не була подiбна до поважних, тихих iндок. Не випускала з рук, — або з уст, — цигарки. З-за дрiбниці сердилась, дратувалась, навіть плакала. А лiялась, — однаково плiнно у всiх мовах, що знала. Та так зав'язало! Слова летiла з її уст, немов вiтром зривало їх, як листя дерев у бурю! Була невелика на зрiст й дуже огрядна. Аж тодiшня Мати Вдов заклопоталась: — «Ну, яка з неї може бути Дева-Д'яси, як що схоче лишитись?» Але не зважаючи на дивну вдачу, була дуже мила. Мудрiст'ю ж дорiвнювалася й вченому брамiновi. I це була не дивина. Все бо життя її проходило в мандрiвках до далеких святинь. В дорозі знесилила її Фебра. I примусила довший час вiдпочинути у Домі Вдов. I тут лишила цiлий сувiй аркушiв. Вдень i в ночі все писала...

Мати вдов дiстала з нижньої полиці згорненi сувoєм папери. Був великий. Тому поклала його на стiл.

— «Зберiгаємо їх зi старими списками наших Вдов...»

Розгорнула паперi й остовпiла. Замотавшись у погризенi аркушi спав Лiлаватiн їжак. Звiрятко було все вимащене медом, припорошене мукою й притрушене, — як турецьке тiсточко, — зернятками саматаки... Висунуло було чорненьку мордочку. Але розiспане, змучене нiчною

*) Фисташки — малi, зеленi горiшки у бiлiй шкоролупi, дуже улюбленi на Орієнті.

**) Дрiбнi зернятка якi вживають орієнтальнi цукрарі.

мандрівкою й викоцаною тяжкою працею у хижці, знову згорнулось у кульку. Я піднесла з кам'яних глит клаптик липкого паперу. Був написаний кирилицею.

Збрала кілька уривків. Склала їх як мозаїку. Сумніву бути не могло: Написано мовою російською. Згадувалось у цих уривчастих рядках про ламазерію Галарін'-Чо, про «вістуна, що кінцем кожного століття посилається до людей Заходу», щоб, приспані матеріалізмом, «не заснули остаточно, облінившись думкою»... Згадувалось наймення аскета — мудреця Морія.

На рукопису, що зберігся у ліпшому стані, стояв і підпис: Елена Блавацкая. Я не могла витримати руху схвильованости, при несподіваній «зустрічі» з рукописом цієї «комети людського духу», котрій тяжко знайти відповідне місце на обрії людських шукань.

У всіх частинах світу запалила вона пожежу. Гаялась за своєю «Вищою Правдою» всіма країнами Землі немов простороні, ані віддалености не існувало для її нестримного духу й масивного тіла.

Чи ж є казка більше фантастична, як життя цієї доньки Української Землі, з вдачею Запорожця? Бо народилась Олена Блавацька, власне Олена Гай, донька полковника, недалеко Херсону.

І пророчим знаком було, що на хрестинах малої Оленки від свічки запалились ризи на священникові, що хрестив дівчинку. Було це 1831. р. Коли ж мала Оленка почала говорити, виявились дивні явища, які оточували дитину. Вона прочувала, що діялось в далеких краях. При перевірці все стверджувалось. Дивні істоти, — духи природи, невидимі іншим, оточували дитину. Блавацька описує їхні форми, розумів їхньому способу думання. Вони навчають її. При зустрічі з незнайомими людьми Блавацька говорить про їхні вчинки, зроблені перед кількома роками. Часами «бачить», чим була та людина «у минулому життю». Бо вірила, що люде народжуються «з довгим минулим». І воно, власне, керує дальшими формами й проявами людського життя». Олена Блавацька є живим протестом проти потреби «жіночої рівноправности». Вісімнадцятирічною дівчиною віддано її заміж за значно старшого від неї генерала. Але даремно сивий «молодий» очікує на свою юну «молоду». Він більше ніколи не побачить її. Олена замкнулась в своїй кімнаті, щоб передягтись, по шлюбі до дорожнього костюму. Але у ту «шлюбну подорож» пустилась сама, вибравшись на волю вікном своєї дівочої кімнати.

У Південній Америці живе вона життям диких ковбоїв. Звідти пробує дібратись до Тибету у чому їй забороняє англійський уряд, посилаючи проти безборонної дівчини навіть військо. Блавацька на якійсь час відкладає плян втрапити до Тибету й студіює «таємну магію» Контських лікарів-чародіїв в Єгипті.

За хвилику, кинувши «чорну магію» свого чорного вчителя Метамона, Блавацька б'ється уже вояком, в рядах Гарібальдійців. Тяжка рана примушує її покинути лави бойців. Підчас лікування рани вона читає Купера. Наслідком цієї лектури є подорож до Канади...

Зненацька, голос дзвону перервав моє оповідання про життя — казку сміливої жінки, яка не допоминаючись жадних «прав», сама власною рукою сягнула по всьому, що її цікавило й манило.

— «Дзвін?» — лагідно всміхнулась до мене Мати Вдов. — «То

франкські*) жінки... Мають утулок, як ми. Тільки не для вдов, для малих дітей, сиріт та хворих. Дзвін сльозає їх — замість гонгу — на молитву, у святиню їхньої «богині», що має трояндовий вінок на голові, проміння в руках й гада під ногою...

— «Трояндовий вінок?.. Марія Сіонська!» З хвилину обі дві прислухаємося мовчки... Хто ж вибрав собі «благую честь?» — «Турістка духу» — Блавацька, чи ті невідомі і невидимі «франкські» жінки, що живуть на самому порозі Індії й не ваблять їх «таємні науки», ні казковість фантастичної країни?..

Вистачає їм країна Любови й Милосердя, в якій замкнулись вони...

Мандрівки-ж Блавацької — суцільна втома, гонитва, стремління вхопити й затримати осліплюючий міраж фата-моргани, який вічно тікає від неї...

Того ж ще таки дня я вирішила повернути до Європи.

— «Мідь згучає» гонга загубилась у лагідному спірі дзвону, серце якого нагадало: *Sursum Corda!* Досить і мені палити його вогнем «Святого Світла» та немилосердного людського кохання... Досить ганятися за Хімерами, як дитина за баревними метеликами. До Іспанії! Там в Авілі, у «Святого Йосифа» прийняти габіт Кармеліток Св. Терези...

Але рука сліпої Мойри ще раз, — знову, — перекреслила мої плани. Не було на те волі Божої, щоб білий плащ Кармеля вкрив мої рамена призначені нести свій хрест ще далі...

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА

Циганський великдень

(Фрагмент спогадів).

... Ніколи так ясно, як тієї весни в Провансі не відчула я відгуків недавніх легенд. Мов пахощі ладану, що вже догорів, розливались в повітрі згадки й спогади про минуле давнє й вічне, й наповнювали повітря мого докільця. Ось вже й не видно запаших кучерів сизого диму, а все ще перебуваєш в його ароматі, чуєш його на устах, ним повне волосся й насякнута одіж. Дійсність — та це ж лиш стовбур квітучої броскви, твердий, грубою корою укритий, як і кожен стовбур, — та ж хмарка рожевого квіту перетворює звичайну деревину в Аркадійську мрію, в постать Дріяди. Усміхнена — вона простягає ніжні руки-віти до неба й — хто знає?, — коли б підстергти її вночі, — може точиться в легенькому танку, моя казкова русалка в теплій місячній повітрі?!

Того року Великодні Свята припали на чудові дні досягаючої весни. Й затужила душа «продовжити собі Великдень», пережити повніше згадку про радість першого Воскресення. І чом би ж мені, справді, самотньо, нехтуючи комфортабельними способами подорожі, не відбу-

*) На дальньому Орієнті кожний, хто не є „свій“, є „франк“, незалежно від національності.

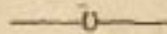
ти проці по місцях, де жили, чи де бували ті, що за свого земного життя бачили власними тілесними очима божеську апотеозу безсмертя — славу Воскресення Христового?..

Марсейський брєвіяр говорить:

...коли ж схотіли жиди затерти й сліди по Христі в Палєстині, то до Провансальської Землі, саме на острів Камаргу пристала галєра. Була без вітрил, без стерна і без весел. Й принесло те судно цій країні, а одночасно й цілій Європі разом з трьома Святими Маріями й віру Христову. Воскреслий Лазар поніс «добру вість» до Масилії (Марсейлю) й був там єписком першим, Марта з вірною служницею своєю Марцєлою подались до Тараскону, Марія Магдалєна помандрувала до країн гірських, Максимін, близький учень Христа, дістався до Акве-Сексте. А дві Марії — Марія Яковлева та Марія Саломєя, разом з нубійкою Сарою, колишньою улюбленою слугою Магдалєни, лишились на острові Камарзі...

Звідкіль же почати «мандрівку» за видинами Воскресення?»

— Та ж ясна річ: конечно з гробниці Св. Сари! — розклав цупки-ми, висхлими руками провідник Максимін, ветхий, мов оливний пеньок. Мав святе наймення попутника Родини Бетанійської, все — мені цікаве, «на власні очі бачив» і з досвіду знав, що, коли «йтимемо кінно», як годиться на прощу ходити, то прибудемо туди саме на «Циганський Великдень»...

Солодко ще дрімає сонце в перлових серпанках...

Ніжно, але певно обняв прозоро-зеленими раменами Родан улюблений свій острів — Камаргу. Задрісно стереже сільську свою німфу-красуню. Близько бо може — могутній чарівник! Чи ж можна довірятись мінливому погляду його синього ока й співам сміливих та пустотливих хвиль, завжди готовим до нападу?..

Мій білий коник «Русиньоль» («соловейко») дріботить стрункими ніжками, немов ось-ось затапцює фарандєлу. Немов на весілля чи на коррїду (бій биків) їдемо, а «їдемо» на побожну прощу.

Чи це корабель скамянілий? Чи може та, посвячена Родиною Бетанійською, трирема змінилась у скєлю довгасту, й з цимбурами-вежами лишилась там, на межі двох рівнин — срібно-блакитного моря й сизо-зеленого суходолу?

А над річкою — немов хтось на велитєвських решєтах шерєтує барєвний горох, — рух і галєслива метушня яскраво-барвистого люду. І возів-возів, поки сягає око, — найріжноманїтніших взірців й дивовижного архаїзму! Чи є тут ярмарка? Та ж ніколи в житті ще не бачила я стільки циган?!

— Напевне! — стверджує Максимін. — На цей день тут їх збирається й поверх двадцятьох тисяч!

— То це — їхній Великдень?

— І так, і ні! Так люде звуть, а в дійсности вони приходять на свято своєї патронки, Св. Сари, що в цей день її пам'ять...

На зелених луках — незлічими табуни коней, між ними — круторогі бики, що випасають їх тут для коррїд в сусідній Єспанії. По-під берегами ріденько розкидані рибальські хатки. Містєчко «Святих Ма-

рій» — в дійсності майже село. Але сьогодні не вгадаєш його мешканців, бо вони втопили в заплаві ріжнотоманітних циган, що зійшлись з кількох держав.

Зблизька бачу, що за возами — ніби укріплена фортеця чи маленький замок.

— Та то ж монастир. І як би йому не бути, як фортеця, коли ж тут раніш життя не було від піратів?!.. Хіба ж я не знаю — дивується Максимін, — що цю фортецю збудували отці Бенедиктини з сусіднього абатства Мон-Мажур (Найбільшої Гори). Це ж було в одинадцятому столітті, й була над гробницями лиш маленька каплиця, церкву поставили вже в XII. віці! — Повідає таким тоном, ніби я вже тоді була бодай малим дівчатком і мусила б сама знати, як і що. — А співи й музики — річ ясна! — почали ще з-учора!

Мені ж, по правді кажучи, зовсім не так ясно, як Максимінові, де ж вони беруть голосових засобів на цей довгий час? Бо ж скрізь і всі співають повним голосом. І співають не самих побожних гімнів: хто що знає, хто що вважає за ліпше. Хіба ж не однаково заспівати під мурами святині тієї найліпшої пісні, що співаєш її під вікном любої дівчини?.. Вогненні очі, червоні уста, палке серце... Чей же все те створив Господь?!..

Кошова сива гітана, обтягнена блискучою, темно-гнідою шкірою, з чорно-кресленими заплещеними очима, хитається з боку в бік в надхисному співі молитви молиться без слів, лише безкінечними рулядами з найвищих, басових, глибоко-драматичних тонів й зривається високими різкими зойками. Плаче над минулим? «Чарує» піснею чи заколисуює, як хвору дитину, своє вічне лихо?.. З довгастими очима гітаніта-підліток, тоненька й гнучка, мов очеретина, — дзвенить повною силою про власне серце — *mas dulce que el sahatelo*, — солодке за карамель!..

Безбатченки!.. Розсіяні по цілому світі, й ніде не буваючі «вдома». Чи дійсно, «з ґрунту», з психичного ґрунту цигане — без винятку всі злодії, дурисвіти, негідники, що по всіх закутинах світу несуть «свою славу»?.. Принаймні тут, принаймні сьогодні — вони інші. Ось купа голих циганчат — й не кидаються на тебе, як пси на кістку. Навмисне торкаюсь рукою кучерявої вовночки циганського «фавна в дитинстві» й пробую сказати в його мові:

— *Como se llamas?* (Як тебе звати?), — але мабуть говорю дуже кепсько чи не з тим, що тут звикли, акцентом. Циганча вертить мене чорними вугликами своїх оченят здивовано й майже підозріло. Але раптом в тих вугликах заграли веселі «чортяки»: *Nanza quan ha, plouga quan you li gacon!* — «Ім, коли маю, плачу, як віднімуть!» — й мов ящїрка, ховається під брунатну буду на возі.

Простягаю монету ветхій німечій циганці з каламутними, як мильна вода, очима, — монету. Але баба заплющується: щоб і не бачити спокуси! — й воронячим голосом харчить:

— Тут «не працюємо»!..

У храм потоком чемвої, горячої лави вливаються прочани. Як би увійти й собі.

— Як? Та ж ясна річ тільки нічого не робить, і вас внесуть! — чую дорогоцінну Максимінову раду.

І вже людський потік змивав мене з твердого субстрату луки й несе, мов трісочку, гойдаючи й перекидаючи на інші хвилі. В церкві — як в печі: душно до млости. Свідомість топиться в чаду безчисленних свічок, лампад і влукбах фіміяму. Ледве розумію, що ми — в нижньому поверсі монастиря: горішній палєжить двом Святим Маріям. Там відпочивають вони в кедрових, кутих сріблом саркофагах, — а тут — «святиня циган» — гробниця Св. Сари.

Тоді ще я не бачила, як моляться в Лурді, — то й видалось мені, що ніде не може бути палкішої молитви. Ось пристрасно, жагучо риде чорна молодиця й товче головою в потемнілу труну Святої. А обіч притулилась щогою й тихо, довірливо шепче, «на вухо гробниці» сповідається друга. Он третя схилилась і гладить-гладить домовину, як любу й милу доньку. Тісно при ній поклала на гробницю бронзова мати немічну, позеленілу дитинку й обнімає заразом її й різок саркофагу. Старий циган з молочно-білими, «запорізькими» вусами завмер, як чебинова статуя, з благально піднесеними вгору кощавими руками. Інший, підносячи одну правницю, щось мовчки присягає, а з його розпалених на жар очей збігаються шнурочком сльози, як прозорі краплини воску з розтоплених свічок. Шепотіння, зітхання, надривний плач, і вигуки, і зойки... Бо ж не до храму, не до гробниці, не до святині припливли ці примітивні людські істоти — до рідної матери, яка їх зрозуміє, вислухає, пригріє й підтримає безправних, упосліджених, бездомних, пристришних...

Та вже мене, спресовану, мов сушену мерунку в пуделку, людська хвиля винесла з церкви й несе до моря. Видко спереду єпископів під балдахином, виблискують золотом шиті орнати, утнуті язики вогненного квіту свічок. За духовенством коливаються гробниці Святих Марій і Св. Сари. Позаду — серед моря різнокольорових голів — на білих конях, з тризубами-списами, як давні римські когорти, — сотки вершників-пастирів. «guardian'iv» в Камаргі й сусідніх країн, селян в рівнини й гір.

Греки, Римляне, Сарацени, Еспанці, Баски дивляться з цих смагливих сблич, цих, так званих «французів», як і орнаменти зі співів — своєрідних Маріянських пісень на честь Богородиці й не двох, а «Трьох Марій». Бо ж хоч тут і нема пам'ятки по Св. Марії-Магдалені, та ж весь Прованс скрізь і завжди шанує «Золотокоосу», як ідеал святої краси і небесну «Прекрасну Даму».

Дзеленчать дзвоники, клубиться ладан і спів, розливаючись з людським потоком вздовж берега. Летять у море квіти, тисячі жмень жбурляють у воду «конфетті» — й не лише палірові, а такі, як на Венеціанським карнавалі, — своєрідні баревні кульки з тіста, «затірку», що з плюскотом падає, мов кольоровий дощ на морську поверхню. Ось гадючкою блиснуло в повітрі шкляне намисто, зірване з смагливої шиї побожною рукою, — й вже посилався каскад блискучих бусів й кораликів, барвисті сльози екстази...

Єпископи й духовенство входять у великий баркас — «Річ ясна: такий, яким припливли сюди Бетанійські Витнанці!» В другий — подібний, — вносять святі гробниці, бо ж «Треба, щоб як і тоді самі святі при-

стали до нашого берегу. Треба, що вони знову зійшли на нього й щоб цей натопи власними устами привітав їх!.

Тому ж то — розрадовані до сліз присутні, тому ж десятки тисяч смаглявих рук без втоми плещуть і плещуть, як на корриді, як на римському форумі? коли «Святі виходять на беріг»...

МАРКО ЛАГОЗА

Прокляття большевизму

ДІЯ ДРУГА.

Весна в цвіту. Над шляхом стоїть Дмитрова хата. Коло поламного тину лежать колодки. На шляху; воріт нема.

ЯВА I.

Шляхом іде Короїд. Порівнявшись з хатою зупиняється.

КОРОЇД (сам гукає у двір). Дмитре! Дмитре! (Стукає палицею об кілок). Дмитре! Дмитре!.. Щось ніхто не обзивається. Може повмирали? Тепер у кожній хаті мерці позаводились. (Іде в двір до хати, стає коло вікна, гукає в хату). Гей! Хто там є? А ну, виходіть сюди! (Голос з сіней: «Не гвалтуйте! Ми ось тут»).

КОРОЇД (відходить від вікна, стає проти дверей, говорить у сіни). Гайда на роботу! Нічого дома сидіти, байдики бить... Виходьте мерщій!

ЯВА II.

Оксана й Дмитро, помалу, ведуть немощну Ярину з сіней і сядовлять її коло хати, на розстеленому сіннику.

ОКСАНА (рядном прикриває матерні ноги). Тут вам буде, мамо, краще, ніж у хаті. Сьогодні видався дуже хороший день: тепло, ясно й тихо. (Сідає коло матері).

ДМИТРО (до Короїда). Що ви казали?

КОРОЇД. Беріть лопати, та всі йдіть на роботу.

ДМИТРО. А що ж робити лопатами?

КОРОЇД. Поле копаги. Коні в колгоспі виздыхали, а земля не орана.

ДМИТРО (хитає головою). Щитайте, що в мене, майже, нікому йти на роботу. Жінка, — самі бачите, з ніг уже звалилась... Голод замучив... Оце тиждень тому, батько вмерли з голоду й малий синок Олесь. (Помовчавши). Я вже так захарчувався, що всилу ноги волочу. Ще поки жом давали в заводі, — можна було хоч, якнебудь, борсатись... А як заборонили й жом давати людям, то я зовсім охляв... Не сьогодні-завтра, піду на той світ.

КОРОЇД (зневажливо). Та ну? Ти краще скажи, що робить не хочеш. Хліб погноїв десь у землі, а тепер базікаєш про голод. На біса мені адаліся твої скарги! Погода стоїть хороша, тепла, — копать землю добре. Гайда на роботу!

ДМИТРО. Хліб я не погноїв, а ви забрали.

ОКСАНА (до Короїда). Ви думаете, що й батько такі здорові, як ви?

КОРОЇД. Та хто зна: чи я, чи він здоровий.

ДМИТРО. А Боже мій! І вам не гріх таке казати? Я вже з ніг валюся. (Помовчавши). Хоч би нагодували, а потім і на роботу вже гнали.

КОРОЇД (роздратовано). От тобі й маєш! Не сіло, не впало; давай, бабо, сало. Не пропадеш, як до обіду попрацюєш! Не хоч здихати з голоду, — іди на роботу... Там і попоїси.

ОКСАНА. Хіба їсти даватимуть на роботі?

КОРОЇД. Затірку даватимуть.

ОКСАНА. От, добре. А хліба даватимуть?

КОРОЇД. Ха! Оце вигадала! Де ж тепер є таке, щоб до затірки хліб давали? Скажи спасибі, що хоч затірку дають.

ДМИТРО. Таки що не кажіть, а страва без хліба не тривка.

КОРОЇД. Ея, Дмитро!

ОКСАНА. Та чого там — Дмитро? Хіба не правда?

КОРОЇД. Час не жде... Зараз мені всі йдуть на роботу! Щоб засіяти землю, треба самотужки орудувать лопатами. Такий прислали з центру наказ. (Іде з двору і обернувшись). Гляди ж, Дмитре, щоб я вдруге не нагадував. Зараз беріть лопати, та йдіть на бурячище, до Кошилової могили. (Пішов).

ОКСАНА і ДМИТРО (разом). - Добре, підем!

ЯВА III.

Дмитро, Оксана, Ярина.

ДМИТРО. Таких, як Короїд, мало світ родить. Сатана, а не чоловік. Не встигне тобі й три слова сказати, як уже; гир-гир-гир!

ЯРИНА. Сказано — кат... Ох, ох! Бодай він пропав, щоб і світу не паскудив!..

ОКСАНА. Від мені такий страшний, що я, як побачила його коло хати, то в мене й усередині похолонуло. Але, як почувла, що на роботі затірку даватимуть, то в грудях неначе сила воскресла. Дарма, що робота важка, — аби їсти було що... Може таки врятуємося від голодної смерти.

ДМИТРО. Правду сказати, дочко, ото й я зрадів. Хоч затірка без хліба й нікудишня харч, але все ж таки маленька піддержка буде для нас усіх.

ОКСАНА. А буде.

ЯРИНА. Щоб пак! Ох! Раніш хоч жомом живилися, а це вже й жому не дають. Ох, ох!

ОКСАНА. Советська влада твердо наважилась виморити українців голодом. Тим-то й жому людям не дає.

ДМИТРО. Немає, дочко, того злочину в світі, на який не пішли б советські керівники. Душогуби... що й казати. Треба трохи лопати погострити, щоб легше було землю копати. (Пішов у сні).

Раз-поз-раз, шляхом ідуть колгоспники з лопатами на роботу, по одиниці і по два.

ЯВА IV.

Оксана і Ярина.

ЯРИНА (плямкає губами). Ох, дою моя! Хоч би крихітку хліба вкинути в рот... Ох, ох! Як мені їсти хочеться... Світ не милий...

ОКСАНА (обнімає матір). Не журіться, мамо! Тепер ми вже не пропадем... Я щодня ходитиму з батьком на роботу. Всю ту затірку, що нам даватимуть, ми будемо ділити на три частини. От же й самі прохарчуємося і вам буде що їсти. От йбогу, правду кажу! Побачите...

ЯРИНА. Так? Ох, ох! Дай Боже!.. Спасибі, дочко, за добре слово... (Переводить дух). Шкода... Нічого вже не врятує мене: дуже я знесиліла... Ох, ох! Ваякко мені... Я скоро помру. (Плаче).

ОКСАНА (чуло). Мамусю, рідненька! Не плачте... (Обнімає). Я все зроблю, щоб ви жили. Сьогодні затірки принесу і завтра принесу, і післязавтра принесу... Як попоїсте разів зодва, чи зотри, то й одужаєте... Де та й сила візьметься... На ноги станете зводитись... Ну, годі! Заспокойтесь... І я, мамо, сильно їсти хочу... Всюду рухаюсь. Та що ж? мушу кріпитись, поки ноги ще носять...

ЯРИНА. Дитино моя, кохана! Ох, ох! Мені вже не жить на світі... Все моє тіло потерило, обважніло, а всередині, неначе потрухло все... Ох, ох!.. Немає сили й поворухнутися... Я й до вечора не доживу...

ОКСАНА (через сльози). Бог з вами! Що ви, мамо, вигадали? Краще я нехай помру. (Плаче).

ЯРИНА (гладить Оксану по щоках). Хай Бог милує! Я вже нажилась на світі, а ти, дочко, ще молода... Ох, ох!.. І на тобі, голубочко моя, лиця вже нема... (Переводить дух). Борони Боже, хоч би не вмерла... Так, дочко, моя!.. Хоч би крихітка хліба... Боже мій, Боже! Як тяжко вмирати голодною смертю... Коли б той проклятий Сталін на Страшному суді так мучився і конав, як оце я мучусь!.. Ох, ох!

З снієї виходить Дмитро, а двома лопатами.

ЯВА V.

Дмитро, Оксана і Ярина.

ДМИТРО. Ярино! Ти надворі будеш, чи в хату тебе взяти?

ЯРИНА. Надворі. Тут тепло, сонечко сяє і пташки щебечуть... Ох, ох!

ОКСАНА (утирає сльози). І я думаю, що надворі буде краще, ніж у хаті.

ДМИТРО. Ходім, дочко, затірки заробляти в Сталіна. (Дає лопату).

ОКСАНА (встає, бере лопату). Кажуть люди, що потопаючий хапається за соломинку. Попробуєм за сталінську затірку вхопитися. Може таки врятуємось від голодної смерті. Ходім!

ЯРИНА. Хай вам Бог помагає. Ох, ох!.. Давайте хоч попрощамось... Чує моє серце, що я вже вас більше не побачу. Ох, ох! Прощай мене, Дмитре! Може я коли-небудь тебе чимсь образила, або прогнівила...

ДМИТРО (знімає шапку, стає побожно перед Яриною). Бог простить!.. Прощай і мене, Ярино!..

ЯРИНА. Бог простить!

(Дмитро відходить, надіває шапку).

ОКСАНА (стає перед матіррю). Прощайте мене, мамо!..

ЯРИНА. Бог простить! Бажаю тобі, доню, довго жити, одружитись і діток діждати... Ох, ох! За твою слухняність і покірність батькові й матері, Бог тебе нагородить щастям. (Переводить дух). Прощай і мене, дочко!..

ОКСАНА. Бог простить! Бажаю вам довго жити... (Обнімає матір, цілує).

ЯРИНА. Хай вам Бог помагає! (Плаче).

ДМИТРО й ОКСАНА (разом). Спасибі. Хай і вам Бог помага! (Пішли помалу на шлях, утираючи сльози. По хвили зникають за рогом).

ЯВА VI.

ЯРИНА (сама. Тихо). Пішли, сердешні... пішли... Дожилися до краю... Совіцька влада всі жили з нас повисотувала, та й кинула на призволяще... Живіть, як хочете... або вмирайте. (Пауза). Боже, Як важко на душі... Ох, ох!.. Пішли затірки зароблять... Всилу ногами поплутали, сердешні. Оксана ще сяк-так... Сказано — молоде, сильніше... А Дмитро?.. Він такий немоцний, такий немоцний, що страшно й глянути... Йому три чисниці до смерті... Ох, ох! Одне я знаю... (Переводить дух). Одне я знаю, що не воскресить і мені... Прийшов уже край життя могого... Прийшла смерть моя... Серцем своїм чую, що сьогодні я помру... Ох, ох!.. (Пауза). Їсти... сильно їсти хочу... аж шкіра болить на мені... Господи, Боже мій! Попшли мені хоть крихітку хліба?.. Або вважи стежку де і як помочі шукати? Кого просити? Ох, ох!.. Я не хочу вмирати... На віщо смерть?.. Я хочу жити! (Тихо). Так... Я помру... (Плаче. Згодом, заспокоївшись). А день який хороший: жодної хмаринки на небі... тихо, тихо і ясно... Сонечко, аж мигкотить, немов на похороні плаче... (Переводить дух). А як далеко видно, від нашої хати... Сріблясте марево тріпотить, неначе вода котиться... Покійні мати казали, що то Божі овечки біжать... Ох, ох... Он вітряк стоїть на горбі, крила розпросторив, неначе хтось руки до неба підняв... (Роздивляється навкруги). А он золотий хрест сяє на церкві... височить над селом... (Хреститься). Боже, праведний! Заступись за нас грішних... Нюкарай смертю гнобителів наших: жидів і комісарів... Ох, ох!.. Як гар-

но скрізь!.. Нічого миліше нема на світі, як життя... А? Соловейко відкілясь прилетів... Гарно співає... (Хитає головою). Життя... Ох, ох! (Пауза). І от скоро закриються мої очі і я більше не побачу білого світу... Не побачу весняних садків, білих, як молоко... Ніколи вже не буду на полі... Ох, ох!.. За віщо мене вбивають голодною смертю? За віщо вбивають моїх дітей?.. Я нічого не вкрала, нікого не обдурила, не осудила, нікого не вбила... (Переводить дух). Я тільки працювала, хліб приробляла, та діток доглядала... Більш нічого!.. Так за віщо ж мене, з дітьми, так жорстоко карають? За віщо? (Плаче. Згодом, утирає сльози). Хоч би Оксана вже прийшла... В очах у мене чогось потемніло... Хоч би не вмерти... Ох, ох!.. (Пауза. Тихо). Оксано... дочко... Дмитре... Прощайте... (Хилиться набіє). Я... помир... (Пауза).

Німа сцена. По хвилі в двір заходить сусідка.

ЯВА VII.

СУСІДКА (підходить до Ярини. Сама). Чи не вмерла? (Нахилиється). Ярино! Ярино! (Хитає головою). Господь прийняв... (Хреститься). Царство їй небесне! Золота людина була... Вона нікому накриво слово не сказала. А що вже трудяка! Не сказать: сонце сходить, — вона вже на ногах, сонце заходить, — вона ще працює. Двадцять п'ять літ жили ми по сусідськи. Вона не тільки словом, — натяком ніколи не образила мене... Та хіба тільки мене? З усіма вона лагідна, привітна і завжди весела була. Хто б подумав, що така працівниця з голоду вмере?.. Принесла їй кусочок буряка, печеного... Та ба! Їй, сердешній, вже нічого не треба. За віщо нарід гине? За віщо терпить такі страшні муки? Коли ж цьому пеклові буде кінець? (Плаче. Пішла).

ЯВА VIII.

По хвилі із-за рогу виходить Оксана з горшком, закутанім у полотно. Іде шляхом, — заходить у двір.

ОКСАНА (сама. Злякано). А! Мати лежать!.. Ой, Боже мій! (Підбігає, ставить горшка на призьбі). Мамо! Мамо! (Падає навколішки, торзає). Може ви спите? Мамо! Може ви тільки так мовчите? Я вам заїрки принесла... Мамо! (Хопається руками за голову). Ай! Мати вмерли?! Умерли мати! (Тужить). Ой, я нещасна!.. Ой, моя матінко, рідна!.. Накого ж ви мене покидаєте?.. Де ти смерте? Прийди й мене забери... Хай буде вже кінець... (Заспокоївшись, устає, хусточкою утирає сльози). Плачу, а сліз нема. Виплакала вже. Та і в кого вони тепер є в цій Україні? Хто ще не вмер з голоду, — тільки те й робить, що плаче. (Дивиться на мертву матір, потім сідає на призьбі, тихо плаче).

ЯВА IX.

Ледве пересуваючи ноги, із-за рогу, помалу виходить гурт колгоспників з лопатами і йде шляхом. Між колгоспниками й Дмитро йде.

МИХАЙЛО (з гурту). Дмитро вже дома.

ДМИТРО (підходить до колодки, зупиняється). Всюду доплентався до дому. (До гурту). Хіба посидимо трохи на колодках? Га?

ВСІ. Та не мішало б. (Сідають).

ДМИТРО (сідає). Хуу! Не доживу до нових віників... Зовсім уже вибився з сили... Ноги тремтять, відмовляються носити...

ГРИЦЬКО (з гурту). Що ж тут за диво? Робота воляча, а харч собача. Хіба то затірка, що нам сьогодні давали на обід?

ВАСИЛЬ (з гурту). То свиняче піло.

ДМИТРО. Вже ж не що...

МИХАЙЛО. Пригоріц комбікорму розбовтали у відрі окропу, та й «затірка» готова.

ГРИЦЬКО. Глумляться з народу, як хотять. От прикрутили!..

ДМИТРО. Ах ти, ідольська советська влада!.. Де ти взялася на наші голови?

ВСІ. Чума, а не влада.

ВАСИЛЬ. І зло ж бере!

МИХАЙЛО. На кого ж ти сердишся?

ВАСИЛЬ. На себе.

ДМИТРО. За віщо?

ВАСИЛЬ. За те, що дурний.

МИХАЙЛО. Мабуть з голоду здурів.

ВАСИЛЬ. Ні, не з голоду.

МИХАЙЛО. То від чого ж ти здурів?

ВАСИЛЬ. Від чого?

МИХАЙЛО. Еге ж.

ВАСИЛЬ. От до речі, давай поговоримо.

МИХАЙЛО. Давай поговорим.

ВАСИЛЬ (до гурту). Поміркуйте лише гарненько всі. Як ловко обдурили жиди селяни!.. Засліпили їм очі землею, та й запрягли в советські оглоблі, міцно затагнувши супоню. До чого все це дійшло — самі бачите. Факт, що за миску піла, з комбікорму, яке називають, про людське око, затіркою, кожен з нас лопатою поле копає цілий день. Отож я й дурняю себе за те, що прийнявши брехню за чисту правду, — про советський «рай», — я скажено плескав у долоні і кричав «ура» за це прокляте пекло, в якому сам тепер мучусь. Аж у 1929. році розкумакав, що й до чого, як почалася колективізація.

МИХАЙЛО. Свята правда! Всі ми кричали «ура» й плескали в долоні... Тоді тільки за розум узялися, коли в хату лиха доля прийшла.

ГРИЦЬКО. Сказано — не вір жидові, як чужому собаці.

ВСІ. Отож бо й біда, що були повірили.

ДМИТРО. Неуки... Не знали, що брехня й зрада, то жидівський гендель... Такими жиди є скрізь... Краще з ними не знатися. Цур їм!

ВАСИЛЬ (виймає з кишені газету «Правда», розгортає її, роздивляється). Ай, ай, ай! Яка нахабна брехня... От фарісеї! Ви тільки послухайте, що написано в цій, брехливій, газеті...

ВСІ. А ну, прочитай, послухаєм.

ВАСИЛЬ (голосно читає). «Антисоветские измышления фашистов. Вопреки общеизвестным фактам, фашисты во все горло орут на всех перекрестках Европы, будто бы на Украине свирепствует не слыша-

ний в історії людства голод, унічтожающий мільйони крест'янських життів. Нет нужды опровергать эти фашистские бредни, ибо никакого голода на Украине нет. Не секрет, что в мире нет более щастливого и довольного народа, чем народ украинский. Но фашистам до этого дела нет». (Мне в руці газету, кидає на землю, топче ногами). Чули брехню? Оце вам така советська правда!..

Всі. Ганьба!

ДМИТРО. Торік урожай був задовільний в Україні. Але ж той урожай цілком забрала советська влада в українських селян. І от ми тепер гинемо з голоду. Подивіться один на одного: всі пухлі, як колоди... Пухлі з голоду. Немає двору в нашому селі, в якому не було б голодних смертей... Он куток Варварівка зовсім зруйнований. Всі люди на кутку помирали з голоду в кількості 374 душі. Те, що робиться тепер в нашому селі, розум відмовляється осягнути: щодня помирають з голоду 70—75 душ... Десятки випадків людоїства: батьки їдять своїх дітей, діти їдять батьків, їдять подружжя одне одного... Це жах! Голова українського «уряду» Чубар був у нашому селі Матусові, 28. квітня. Він бачив, що твориться в селі; він бачив, як вартові били прикладами умираючих з голоду людей, коло заводської ями з жомом: людям не давали жому для їжі, одганяли їх від ями. Що зробив Чубар, щоб нагодувати умираючих жахливою смертю дітей? Нічого! Гинуть мільйони з голоду по всій Україні, а советські комісари безсоромно, як завжди, нахабно запевняють світ, що ніякого голоду в Україні немає. Буцім то це вигадка фашистів. (Через сльози). Нещасні ми люди! (Плаче. Немов по сигналу, плачуть усі колгоспники).

Кілька секунд німа сцена.

МИХАЙЛО (утирає сльози). От, бачите? Всі ми плачемо... Та що з того? Сльозами горя не зарадиш.

ВАСИЛЬ (утирає сльози). Ой, чумаче, чумаче, життя твоє собаче! Це прислів'я часто говорив, покійний Степан Солом'яний.

ГРИЦЬКО. Жалко чоловіка... Умер з голоду. Співака був добрий!..

МИХАЙЛО. Як заспіває бувало: «Думи мої, думи мої», або «Ревуть, стогнуть, гори хвилі в синесенькім морі», — то аж серце в'яне. Чудово співав!..

ВАСИЛЬ. Не дарма люди видумали пісню. Вона чи сумом, чи радістю, до всякого серця однаково говорить своїм, чарівним язиком.

МИХАЙЛО (до гурту). Заспіваймо лишень такої пісні, щоб по всьому селі, тугою луна покотилась.

Всі. Давай заспіваєм. (Співають):

Ревуть, стогнуть гори хвилі в синесенькім морі,
Плачуть, тужать козаченьки в турецькій неволі.
Вже ж три роки, як в кайданах, терним тяжкі муки,
За що, Боже милосердний, нам послав ці муки?

Підборкали Яничари, орлят України,
Підборкали, та й кинули, живих в домовину.
Де ж ви, хлопці, Запорожці, сини славной волі?
Чом не йдете визволяти нас з тяжкої неволі?

ДМИТРО (хитає головою). Точнісінько наша доля!..
ВАСИЛЬ. Наче цю пісню про нас зложили.

(Оксана йде до гурту).

ЯВА Х.

Дмитро, Оксана, гурт колгоспників.

ОКСАНА (до Дмитра). Тату! Мати вмерли.

ДМИТРО. Вмерла? Ох! (Схилив голову, кладе руку на серце). Нема вже Ярини... Покинула нас... Пішла на той світ. (Плаче).

ВАСИЛЬ (чуло). Заспокійся Дмитре... Нічого не вдієш, чоловіче...
Такий світ настав: люди гинуть, як мухи восени...

ДМИТРО (утирає сльози). Не сьогодні, завтра і я до Ярини піду,
на той світ. (До Оксани). Тікай, дочко, звідсіля... єдиний порятунок...

ОКСАНА. Куди?

ДМИТРО. Куди очі стоять... Кудись до міста берись... Там, якщо
не заробиш, то, може, випросиш, якусь кришку в людей. Я вже тобі
нічого не поможу... Смерть уже на плечах... Давить мене до землі. (Сил-
кується встать, падає мертвий).

ОКСАНА. Ай! (Нахилилась). Тату! Тату! Ой, Боже ж мій! Вже й
батько вмерли... (Тужить). Таточку мій рідний... Мене матінка покину-
ла, навіщо ж і ви покинули? Кудиж я тепер дінуся, кругла сирота? Хто
мене пожаліє сироту.

ВАСИЛЬ (сумно хитає головою). Дмитро вже готовий. Це шостий
сьогодні з нашої бригади.

ВСІ (встають, побожно знімають кашкети, хрестяться). Царство
йому небесне!

ГРИЦЬКО (надіває кашкета). Кожному з нас приготовано такий кі-
нець.

ВСІ. Такий самий.

ВАСИЛЬ (до гурту). Давай поховаємо Дмитра, — сама дівчина ні-
чого не зробить.

ВСІ. Треба поховати.

ВАСИЛЬ (до Оксани). Чи немає, часом, у дворі ями?

ОКСАНА. Є, за хатою. Торік батько для буряків викопали.

ВАСИЛЬ. Ой добре...

ОКСАНА (до Василя, через сльози). Поховайте разом і матір. Во-
ни коло хати лежать.

ВАСИЛЬ. Хіба й мати твоя вмерла?

ОКСАНА (через сльози). Умерли.

ВАСИЛЬ. Поховаємо, дівчино, батька твого і матір твою.

ГРИЦЬКО (зітхає). Ех! Краще б нікого не ховати.

МИХАЙЛО. Що ж зробиш?

Колгоспники беруть мертвого Дмитра, несуть у двір, тут беруть
мертву Ярину і вся процесія зникає за хатою. З хвилину на сцені не-
ма нікого. За сценою чути Оксанине голосіння. «Ой мій таточку рідний,
ой моя матінко дорога... На кого ж ви мене покинули, сироту? Що ж
я, бідна, тепер сама робитиму?..»

ЯВА XI.

Оксана й колгоспники виходять із-за хати.

ОКСАНА (стає коло хати). Поховали... Тепер я одна зосталася на світі... Нема в мене ні батька, ні матері, ні сестрички, ні братика. Одна, як билиночка в полі...

ВАСИЛІЙ (ідучи повз Оксану). Ох-ох-ох! Сьогодні твоїх батьків поховали, дівчино, а завтра нас поховають.

ВСІ (ідучи). А поховають. (Пішли).

ЯВА XII.

ОКСАНА (сама). Що робить — сама не знаю. (Думає). Батько радили мені втікати звідсіля... Зроблю так, як казали батько... Піду з села... з дому піду... А куди? (Помовчавши). Хай котить недоля, куди намірилась мене покотить... Може десь далеко, далеко від рідного села впаду, на шляху, та й загину... Ніхто й не поховає... А може десь урятуєся від голодної смерті?... Я хочу жити... Коли б хоч Микола був коло мого серця... Він би мене врятував... Може його вже й на світі нема?... (Думає). Може й нема... Я його довіку не забуду... Піду на станцію. Куди перший поїзд ітима, туди й поїду. (Хреститься). Господи, укріпи мої сили, вкажи мені стежку!.. (Бере на призьбі горщик з затіркою і йде з двору, плачучи).

З а в і с а.

НІНА РЕМЕЗОВА

Відродження пісні

(Із спогадів про Верховинця).

Ніхто вже не надіявся бачити його на волі, коли несподівано в 1927. році Верховинця випустили з тюрми.

Зовсім посивілий, ледве живий, розбитий фізично і морально, повернувся композитор до рідної Полтави.

Здавалося, прекрасна ліра розбита і співець замовк назавжди. Але так: тільки здавалося. Могутня творча сила Верховинця, його невмирущий оптимізм і бадьорість могли загинути тільки разом із життям.

Минає короткий час, і знову в будиночку Верховинця починають лузати згуки фісгармонії.

Стиха наспівуючи, Василь Миколайович грає на фісгармонії. Усі присутні підхоплюють знайому мелодію. Не відриваючи рук від клавіатури, композитор диригує очима, рухами голови.

Всевадна чарівниця-пісня заволоділа будиночком, де живе забутий світом учений — фольклорист, композитор і диригент Верховинець (Костів).

Підчас цих музичних вечорів народжується мрія про створення мистецького колективу, що міг би втілити всі поривання й надії, весь досвід, набутий за десятиріччя мистецької праці.

Верховинець не шукає співаків з поставленими голосами. Він знаходить справжні таланти серед закоханих в пісню молодих дівчат, дочок полтавських робітників і службовців.

Перший публичний виступ ансамблю радо зустрінутий друзями і аматорами мистецтва. Але скоро артистам стає тісно в Полтаві. Потребні гастролі. 5 років мандрує «Жіночий Хоровий Ансамбль» по селах. У спеку й мороз, часто пішки, добираються артисти до найвіддаленіших закутків своєї батьківщини. Злидні ввесь час переслідують ансамбль. Заробітків ледве вистачає на півголодне існування. В 1933. році «Жінхоранс» опиняється в Одесі.

* * *

Ласкавий, теплий вечір поволі спустився над містом. Далеко в темряві заблимав червоним оком маяк. Міріяди вогнів засвітилися в порту, срібними доріжками розбіглися по тихій поверхні моря. Дівчатам ще не доводилося співати в таких надзвичайних умовах. Море тут зовсім поруч. Тихо шепочуть хвилі, набігають на низький піщаний берег. За дверима нетерпляче шумить, вирує людський натовп.

Кожний знає: від цього концерту залежить доля «Жінхорансу» — бути йому чи не бути. Сцена раптом спалахує яскравим світлом. Перед натовпом сивоусий дідусь у старомодному піджаку і просторій чумацькій сорочці.

В коротенькій промові Верховинець розповідає про творчий шлях ансамблю. Скінчив і відійшов убік. Він не дирижує. Дівчата цілком самостійні. Лунають вступні акорди фертепіано, і пісня, розправивши крила, вільно і могутньо летить над морем, над берегом, над натовпом, що раптом завмер...

Ціле своє життя збирав Верховинець рідкі перлини народньої творчості, щоб щедрою рукою розсипати перед зворушеними слухачами свої незліченні скарби.

Поетичні веснянки, жалібні рекрутські, чумацькі, наймитські, старовинні весільні, жартівливі, гумористичні — пісні - танки, - хоровади. Скільки їх! Яке багатство! Яка різноманітність мелодій і ритмів!

Не можна лишитися байдужим. «Верховинки» зворушують усі серця. навіть тих, що давно відщуралися усього рідного, хто забув...

Василь Миколайович бачить — очі багатьох сповнюються сльозами. Так! Так! Він переміг! Ось його нагорода, відплата за знищене життя, за роки переслідування, за хвору дружину Дольо, за все...

Усміхаючись крізь сльози, люди простягають руки артистам, схвилювано вигукують слова подяки. Верховинець стоїть між своїми співачками, вклоняється. Безмежно лагідна, трохи сумна усмішка сяє на його обличчі. Так почалася слава...

* * *

«Жінхоранс» того ж літа об'їздить безліч курортних куточків навколо Одеси, виступає перед найрізноманітнішою публікою, скрізь користуючись величезним успіхом.

Артистів запрошують навіть у велику санаторію НКВД в Аркадії... Подивившись за лаштунків на величезний натовп військових, Верховинець сказав із своїм спокійним гумором:

— Цікаво, як зустрінуть нас «друзі», що ледве не спровадили мене на той світ.

Зовнішньо концерт відбувся прекрасно. У перших рядах сиділи постаті, що нагадували сфінксів. Їх руки здіймалися для оплесків, але обличчя лишалися байдужими. Пильно, без усмішки, мертвими жорстокими очима кати дивилися на свою чомусь не загиблу жертву. Вони остаточно переконувалися, що цей маленький дідок небезпечніший, ніж вони гадали. Після в'язниці Верховинець лишився живим! Більше того, він спромігся десь у Полтаві створити такий міцний, глибоко національний мистецький колектив. Про це треба доповісти начальству, і доповісти негайно! І коли супроводжуваний оваціями «Жінхоранс» покидав розкішний парк на аркадійському березі, мабуть уже тоді, в ту серпневу ніч писалися перші рядки доносів. Люди з каменем замість серця починали плести невблаганні тенета, в яких мусив рано чи пізно опинитись Верховинець. Успіх «Жінхорансу» весь час зростає. За одеськими концертами ідуть гастролі в Харкові, Києві, Петербурзі, Москві. Верховинець подорожує на Далекий Схід, об'їздить Крим, Кавказ, північні республіки, несучи людям усіх верств і професій незліченні скорби українського мистецтва. Але чим більше росте слава Верховинця, тим підозріліше дивляться на нього кремлівські владарі.

Цілий час свого перебування на волі Верховинець відчуває себе приреченим. Ця приреченість робить його ще активнішим і бадьорішим, примушує його творити невпинно, користуючись кожним днем, кожною хвилиною.

У цей період композитор створює безліч нових пісень і танків, гармонізує і розробляє мелодії, записані під час подорожів.

Але десь у таємній московській канцелярії вже винесено смертний вирок українському мистецтву, а разом з ним і Верховинцеві.

В 1938, році хвиля єжовських арештів котиться через цілу країну. Верховинця заарештовано. «Жінхоранс» ще деякий час продовжує своє існування, але тепер навіть згадка про Верховинця здається небезпечною. «Жінхоранс» розігнано.

ОЛЕКСА ПАРАДИСЬКИЙ

Великдень у старому Харкові

Навесні 1766 року однією з вулиць старого Харкова ішов високий чоловік у сірій свиті з торбиною за плечима. З кешені подорожнього визирала якась чудернацька саморобна флейта-сопілка. Спірався він на довгу палицю — «журавель».

Була неділя. Над містом пливли великопоставі дзвони, нагадуючи

всім, що наближається Великдень. Дзвони чути звідусіль: у Соборному приході, у Дмитрівському і Миколаївському приходах, у слободах Залютинській, Захаріївській, Ключківці.

Стомлений мабуть неблизькою дорогою, чоловік присів відпочити на обочині пішоходу біля Покрівського монастиря. В цей час з-за рогу вулиці виїхав блискучий легкий повіз, в якому сидів харківський губернатор Щербінін із своїм прибічником. Повіз оточувала ескорта вершників-гайдуків.

Побачивши подорожнього, губернатор спинив повіз й надіслав до нього прибічника.

— Вас просить до себе його превосходительство.

— Яке високопревосходительство?

— Пан губернатор.

— Скажіть йому, що ми незнайомі.

Прибічник переказав слова подорожнього губернаторові. За хвилину він знов підбіг до чоловіка в сірій свиті:

— Вас просить до себе Евдоким Олексійович Щербінін.

А! Про нього чував. Кажуть, добра людина: музикальна, — і подорожній підійшов до губернаторового повозу.

Цей подорожний, що насмілювався так вільно поводитися із все-сильним Катерининським вельможею — російським губернатором на Україні, був Григорій Саввич Сковорода, щойно запрошений до Харківського Колегіюму викладати етику або «християнське добронравіє».

• •

Гарна школа була Харківський Колегіюм, — згадує в своїх мемуарах один з колишніх «спудеїв»-вихованців Колегіюму, Лутиновський. — Його вчителі вміли розвинути в молодих людях здоровий розум і вселити в них ніколи невсидущу любов до науки». Хоча Колегіюм був духовною школою, але там викладали, крім грецької й латинської, ще й німецьку та французьку мови, математику, інженерію, геодезію, теорію артилерії й малювання.

В Колегіюмі вчилася в той час, про який ми розповідаємо, до 500 студентів, а містився він у великій двоповерховій кам'яниці при Покрівському монастирі.

За кілька днів по зустрічі Сковороди з губернатором, Григорій Савич розчинив двері з намальованим на них образом філософа, який за допомогою молотка й долота вистругував з колоди постать гарного учня з книжками в руках, і ввійшов до кляси колегіюму. Почався перший виклад з християнської етики, і вже з самого початку її студенти були здивовані і захоплені її змістом.

Сковорода питав слухачів про те, що є життя людини, і відповідав, що воно є прямування до правди. Дійсно живемо ми лише тоді, коли наш розум, шукаючи правди, знаходить стежки до неї, а, зустрівши її, око радіє з її вічного світла.

Далі новий професор пояснював студентам, що справжнє щастя — в серці кожної людини. Що було б тоді, коли б наше щастя, таке по-

трібне всім, було б не в нас самих, а десь на Канарських островах чи в Америці, в пустелі або в багатстві, в чинах або здоров'ї? Тоді б і щастя і ми разом з ним були б бідними, бо не всякий зміг би дібратися до цих місць... Коли хочеш бути щасливим, не шукай свого щастя за морями, не волочися по палацах, не блукай по Єрусалимах. За гроші купи село, а щастя дається всюди й завжди даремно. Що ж воно таке — і легке, і найпотрібніше? Воно — Бог, а Бог — це Дух, розум, найвища на світі Правда. Він і є наше щастя.

Незабаром настали й Великодні свята. Частина «спудей» роз'їхалася і розійшлася по містечках, селах і хуторах Слобідської України. Але більшість залишилася в Харкові. Адже за стародавнім звичаєм на другий день Світлого Воскресення в актовій салі Колегіюму силами студентів і під керівництвом професорів мусіла відбутись мистецька великодня театральна вистава.

Надійшов вечір цього дня. На майданчику перед Колегіюмом, усі вікна якого світилися вогнями, панувало піднесення і радісний рух. Спудей в довгих шовкових і китайкових киреях, у жупанах, зацебнутих до горла на металеві гудзики, мішались з харківськими обивателями й чорними рясами ченців Покрівського монастиря. На монастирській брамі впадала в око велика розмальована афіша, що повідомляла:

«Сьогодні на позір христолюбному родові спудеями Харківського Колегіюму буде виставлена трагедокомедія на Пасху Христову «Воскресеніє мертвих».

В актовій салі було повно глядачів. Серед почесних гостей — губернатор, харківський і білгородський архієпископ, старшини місцевого гарнізону, губерніяльний і повітовий маршалки. За театральною завісою йдуть останні готування до початку вистави. Серед професорів, що керують спектаклем — Григорій Сковорода. Актори-спудей, одягнені відповідно до своїх ролей і загримовані, займають свої місця на сцені. Завіса здіймається.

Перед очима численних глядачів розгортається в багатьох сценах і особах історія Гіпомена і Діоктита.

Злий хижак Діоктит руйнує добробут Гіпомена, відбирає його маєток, кидає в тюрму його жінку й матір, мучить Гіпомена, в наслідок чого той помирає. Однак страшна хвороба опановує Діоктита, і той, у несказаних муках, теж конає. В останньому (V) акті показана зустріч Діоктита, що його з пекла виводить диявол, з Гіпоменом, який іде в супроводі янгола.

Молоді актори з піднесенням виконують ролі Діоктита й Гіпомена, алегоричних постатей — Відради й Терпіння та ін. Уся зала напружено дивиться на сцену і мимоволі — крізь алегоричні образи персонажів трагедокомедії — бачить людей і події сучасності. В особі Гіпомена перед очима повстають козаки, обивателі і селяни українські, що їх польські магнати й московські судді та губернатори грабували й нищили.

Пограбований магнатом-ляхом (Діоктитом) український обиватель (Гіпомен) гадає знайти правду в суді. Але й суд — у руках чужоземців — російських урядовців. На загрози Гіпомена судом Діоктит глузливо кидає:

— Що він мені про суд говорить? Хіба він не знає, що Діоктит при суді і сам засідає? А буде на мене апелювати вище — і у вищій суді я маю патронів ближчих...

В антрактах між окремими діями глядачі виходять з задушливої салі на манастирський майданчик подихати свіжим весняним повітрям. Виходять офіцери в мундурах, обивателі в чумарках і обивательки в корабличках. Збираються купками, діляться враженнями.

Дзенькіт дзвонка в руках молодого бурсака перериває ці розмови і всі поспішають до салі, бо ж на сцені починається «інтермедія».

З-за лаштунків стрімко вилітає на кін оспіваний українським народом в його героїчних думках борець проти ворогів України — Запорожець. Войовничо лунає козацька пісня.

«Піду знову на Січ-мати...»

Козак згадує про свої тяжкі пригоди, коли, боронячи свою рідну землю, він зазнав неволі в кайданах у ворогів, а вирвавшись з неволі й повернувшись на батьківщину, побачив, як там — «ліси, поля спустошені, луги, сіна покошені», все пограбовано, спалено, зруйновано ляхами й жидами.

І козак мріє про те, щоб відродилася «Козацька слава, щоб розпустилась всюди, як пір'ями пава, і щоб зацвіла знову, як рожа у квітні...»

Далі на кін виходять чваньковаті польські панни. Вони наказують «бити, товкти, валити, палити» українців-хлопів.

В різних кутках салі шелестить шепіт обурення проти гнобителів українського народу.

Пізно вночі закінчується вслідкоднл вистава в салі Конгрегації Колегіюму.

У той час, як у стівах Колегіюму спудеї театральними виставами відзначали Світлий Празник, інша частина вихованців цієї школи вже мандрували по селах і хуторах Харківщини і Полтавщини. Здебільшого це були найбільшні з числа студентів. А таких серед учнів Колегіюму було немало. Проте, як згадує колишній колеґіянець Луб'яновський, — ні голод, ні холод не зменшували в цих студентів прагнення освіти. «Звикли ми до нестатків і до того, щоб задовольнятися малими достатками, в якому б стані хто не перебував. Але ота біднота, котрої весь маєток складався з клучочка книжок і подушечки з повстянкою замість ковдри, розносила згодом світло науки серед українського панства, купецтва, духівництва і обивателів, проникаючи до них влітку, а то й взимку та навчаючи їхніх дітей».

Ось оці найбільшні харківські спудеї, ці «пауперове», і мандрували протягом великоднього тижня по Слобожанщині, співаючи під вікнами селян і обивателів духовні великодні вірші та одержуючи за це «слад-

чайшії страви — капусту, горох, ріпу, боб, у салі варені». Швидко наповнювались цими стравами сакви й лантухи спудей, аджеж, як пише академик Дм. Багалій, рідко у кого з слобожан селян XVIII сторіччя не було паляниць та книшів, добре просіяного хліба або пирогів. Усі вони варили страву двічі на день: рано-вранці й увечорі; варили борщ з буряків та капусти, з пшоняною затіркою, з сирівцем, із салом; святами у заможніших бувала й баранина, свійська птиця, а часом і дичина. На вечерю подавали звичайно гречані або пшеничні вареники, густу пшоняну кашу з маслом та кропом, холодець.

Вирушуючи під час великодніх свят у мандрівку на село за цими «сладчайшими стравами», спудей давали волю своїй фантазії й часто творили різні гумористичні вірші й казки, в яких змальовували розкішні образи ситого, забезпеченого, багатого життя.

Спудей-поет бачив «школу, пирогами накривану», навкруги його падав пироговий град, лив «сметаний дощ», а «бриндзя, як сніг, у міхи сипалася», перед очима школяра простягалась чудесна вулиця, на якій «доми з самих сял муровані, а лоем замість вапна шмаровані», «книшами, пирогами побиті, а паляницями зверху накриті», в цих будинках «ковбасами зацінаються двері, і замість колодок — на дверях «пшеничні галушки»...

У низці великодніх віршів, полишених нам у спадщину старими мандрованими спудеями, ми зустрічаємося з чисто казковим образом персоніфікованого Великодня, що виступав «крапанками, мов квітами, довкруги укритий».

На ньому був «жупан з китайки, у бока ж гамаи...»

Він «ковбасою волики стиха поганяє», а сам одягнений у

«Чижмачки боброві, онучки шовкові.

У вигулярній шапочці і пасок новий».

Останньою пасхальною неділею радісно поверталися до колегіюму харківські спудей після великодніх мандрів селами й хуторами Слобожанщини. Група за групою заходили вони через браму до подвір'я Покрівського монастиря, і манданчик перед Колегіюмом ніби оживав та виповнювався яскравими барвами й тонами під звуки бурсацької великодньої вірші.

Л. МАСЛОВ

Як Москва нищила українську архітектуру

Стара українська архітектура, чи то мурована, чи дерев'яна, чи то світська, чи церковна, є доказом великої мистецької культури минулих поколінь нашого народу, культури старої, оригінальної і високої культури, що не раз промінювала своїми впливами на схід і на захід поза границі тодішньої української держави, далеко поза межі наших етнографічних земель. Одначе найбільше завдячує українській архітектурі архітектура Московщини: аджеж церкви Новгороду ставлено під виразним впливом перших церков Києва і Чернігова, церкви Володими-

ра Суздальського повставали під величезним впливом архітектури старорюняжого Галича, українська церковна дерев'яна архітектура, та церкви українського барока вплинули на витвір форм деяких московських барокових церков.

Факти ці свідчать не тільки про самостійність нашого мистецтва, про його вищість над московським, але передовсім є доказом його життєздатности, його величезної експансивної сили.

Москвини, нищучи усі прояви українського національного, політичного, чи культурного життя, чудово знали, що поки стоять старі пам'ятники української архітектури, що свідчать про давню велич і славу, силу і культуру старої української держави, поки існує якась самостійна українська архітектура, відрубна від московської, а особливо, поки існують українські церкви, що своїм зовнішнім виглядом зовсім не подібні до церков московських — не дасться знищити зовсім українського духового, культурного чи релігійного життя. Тому прийнялись вони за знищення української архітектури. Звичайно, не йде тут про безоглядне спалення і зруйнування княжої столиці Києва ордами Боголюбського, чи про пізніше знищення гетьманських столиць Чигирини чи Батурина. Йде тут про пізніше систематичне і послідовне нищення національних пам'яток української старої архітектури «культурною» Москвою царською, чи пізніше большевицькою.

Вже в 1801. році з наказу царя Павла I заборонено ставити в Україні трьохбанні церкви, московський уряд добре помітив, що може найбільш характеристичним для української дерев'яної церковної архітектури — є церкви трьохбанні і, тому, щоб припинити розвій найбільш характеристичного українського народнього будівництва — заборонив ставлення трьохбаних церков.

Трохи пізніше спіткав українську церковну архітектуру ще більший удар: в тридцятих роках XIX. століття уряд поручив придворному архітекторові царя Миколи I Константинові Тонові опрацювати нормальні проєкти дерев'яних і мурованих церков на 1000, 500, та 200 осіб, які мали бути будовані в цілій російській імперії. В 1838. році Тон видав альбом проєктів мурованих міських церков, а в 1844. році вишов додаток до цього альбому, в якому містилися і проєкти церков дерев'яних. Ці «тонівські» церкви по бажанню уряду, а може й автора мали бути в російському стилі, мали бути синтезом всієї російської церковної архітектури. В дійсности були вони мішаниною усіх стилів, були зіпком усяких елементів різних епох російської архітектури, були вибагливі і претенсіональні, мали фантастичні брили, з багатьома уставленими без всякого порядку — «цибулястими» банями густо декоровані зле приміненними декораціями, взятими з мурованих і дерев'яних російських церков, але щиро кажучи нічого спільного взагалі з жодним стилем не мали.

Було це щось такого бездарного і неестетичного, що прийнятись в життю не могло; ці церкви були розкритиковані і відкинуті російським же громадянством, так, що в самій Росії їх швидко перестали будувати. Однак в Україні були вони «російськими» в протилежності до старих українських церков і тому за понертям московської адміністрації та змосковценого духовенства побудовано в Україні таких «тонівських» церков та взорованих на них — дуже багато; що найгірше, ставлено ці

церкви на місці прекрасних старих українських церковок, нищучи їх цілком, або перебудовуючи старались надати їм такий же характер.

Особливо багато на цьому потерпіла Холмщина, де москалі знищили величезну кількість старих українських, дуже цікавих, нібито «уніятських» церков, заміняючи їх власне такими, вищеописаними церквами по проектах Тона, або до них подібними. Коли ж знову в 1938—39. роках поляків огорнув шал нищення православних церков на Холмщині, почали вони нищити ніби ці нові московські церкви, але при цій нагоді знесли й рештки старої церковної архітектури.

В кінці ХІХ. і на початку ХХ. століть почався великий «реставраційний» рух. Тоді багато перебудовано в Україні пам'ятників церковної архітектури, обдираючи з усіх характеристичних для української архітектури рис, стараючись надати їм московський характер. Так відбудовуючи Богоявленський собор в Острозі, москалі постарались скинути з нього всі західно-європейські впливи, відбудовуючи Мстиславів собор у Володимирі, зруйнували москвини дві романські вежі при його західному фасаді, які простояли багато, багато літ, при монастирській церкві в с. Зимнім рівнож розібрали дві круглі романські вежі, а замість них відбудували над західним фасадом одну маленьку вежечку з «цибулястою» московською банею; над цікавою ротондою у Володимирі надбудовано якусь дивовижну вежу рівнож з московською «цибулькою». Усунення усіх західно-європейських прикмет з української архітектури зовсім не було випадкове. Москвини старались усунути їх при кожній нагоді, коли ж власне сполучення візантійського стилю в архітектурі з західно-європейськими було одною з характеристичних рис української церковної архітектури.

Може найгірше поступили московські «реставратори» з рештками «Десятинної» церкви у Києві, першої збудованої князем Володимиром Великим, з руїн котрої митрополит Петро Могила відбудував церковку святого Миколи, яка простояла до 1824. року, коли її розібрали, щоб на її місці по проекту арх. Стасова поставити нову церкву в московському стилі з непропорціонально-великою «цибулястою» банею; церква ця була названа рівнож десятинною, бо ходило про те, щоб в уяві українського громадянства утотожити стару ще Володимирову десятинну церкву з цією новою московською, щоб впоїти у громадянства думку, що Володимир Великий був московсько-«руській» князь і його архітектура теж російська, така сама, як в Москві, Новгороді, чи Пскові.

Дуже цікавий, просто гумористичний факт, який яскраво характеризує тодішні умовини, є зв'язаний з будовою відомого будинку полтавського земства по проекту арх. Василя Кричевського будинок цей, що сполучав в собі елементи української народної творчості з приміненням її до сучасного мурованого будівництва, був початком відродження української новітньої національної архітектури, цей проект Кричевського був прийнятий з конкурсу, але журі в протоколі прийняття проекту написало, що будинок цей є в «псевдо-мавританському» стилі, інакше не вдалося б проекту зреалізувати.

Ще більше завзято і енергійно прийнялись за нищення найцінніших пам'ятників української архітектури — большевики; вони вже не бавились у перебудовування пам'ятників, не надавали їм російського «соціалістичного», чи якого іншого «всесоюзного» вигляду, а просто нищи-

ли, розбираючи їх, щоб жодного сліду не лишилось. Так розібрали вони Михайлівський собор Михайлівського Золотоверхого монастиря, побудований у 1108. році князем Святополком Із'яславичем тільки тому, щоб відслонити красвид Дніпра, знищили Петропавлівську церкву, Трьохсвятительську, поставлену князем Святополком Всеволодовичем у 1164. році, розібрали прекрасний взірць козацького барокко — церкву св. Юрія Видубицького монастиря фундовану стародубським полковником Михайлом Міклашевським, оригінальний Миколаївський собор, побудований гетьманом Мазепою та багато інших. Крім цього висадили вони в повітря Успенський собор Києво-Печерської Лаври, побудований князем Святославом Ярославичем у 1078. році, собор, що був найціннішим пам'ятником не тільки київської, але взагалі української архітектури старокняжої доби. Знаємо, що збирались вони рівнож знищити собор Софії у Києві, але лише енергійна інтервенція заходу урятувала цей прекрасний пам'ятник української архітектури, пам'ятник загальносвітової вартості.

Це нищення найцінніших національних історичних пам'ятників архітектури, не можна пояснити релігійною боротьбою. Аджеж і Франція боролась з релігією, але ані собору паризької Божої Матері ані собору в Реймс, ані інших чудових творів релігійного мистецтва там не знищено. Зрештою і москвини не нищили вартісних церков в Московщині; не знищили вони ані Ісакієвського чи Казанського собору в Петербурзі, ані церкви Василя Блаженного в Москві, ані собору в Новгороді. Знищили вони тільки найбільш дорогоцінні, як під архітектурним, так і під історичним оглядом пам'ятники українського мистецтва і знищили їх не підчас збройного походу, не підчас бомбардування, не гарматними кулями, а підчас спокійного життя, на «холодно», з розвагою систематично пам'ятник по пам'ятникові.

Різниця була лише в способі, в методі; царська Московщина старалась надати українським архітектурним пам'ятникам московський характер, щоб потім вважати їх своїми, большевицька Московщина воліла їх знищити зовсім, щоб зникли вони не тільки з лиця землі, але й в пам'яті українців. Нищили москалі ці пам'ятники за це тільки, що були вони українські, що ставили їх українські князі, гетьмани, полковники і весь народ український, бо москалі знали, що поки стоять ці пам'ятники збірної народної творчості, не викреслити зі свідомости українського народу тих історичних фактів, тих великих людей і тих культурних відрубностей, з якими є зв'язані власне ці густо розкидані на наших землях пам'ятники багатой історії українського народу.

Л. МАСЛОВ

З волинських архітектурних пам'ятників

Багата колись в архітектурні пам'ятники Волинська земля до певних днів заховала лише рештки цінних пам'ятників старої монументальної української архітектури.

Більшість з них є зруйновані війнами, що постійно провадились

на наших землях, частими пожарами, а що найгірше — пізнішими московськими «реставраціями», які рівнялись, або і були гірші від найгірших руйнацій під час воєнних дій.

Така доля спіткала і один з найцікавіших пам'ятників церковної архітектури на Українських землях — собор Богоявлення в Острозі, збудований князем Константином I Остриським у 1521. р. Стоїть він на краю замкової гори, примикаючи своєю північною стороною до замкових фортифікацій, так, що північна стіна церкви значно грубша від інших, з двома рядами вузьких віконць-стрільниць, сповнювала одночасно роль оборонного фортечного муру. На обрамованих верхніх стрільницях є викута дата збудовання церкви.

План і простий уклад церкви характеристичний для, т. зв. візантійсько-романського стилю, поширеного в Україні, в старокняжій добі. План має вигляд трохи видовженого, у напрямку: схід—захід, прямокутника з гострими масивними ставнями, що розділяють площу церкви на дев'ять зближених до квадратів піль, зі східної сторони має церква три півкруглих агенди, середня з них є найширшою і найбільше за всіх висунутою на схід. Цікавим є, що при остриській церкві північна і південна агенда не є однаково висунуті на схід, як це при інших аналогічних в Україні, лише північна трохи далі виступає ніж південна, треба думати, що ця нерегулярність плану була спричинена тереновими умовами.

Зверху стовпи були з'єднані між собою та з протилежними стінами луками, на яких спирались на високих, назовні восьмибічних, в середині циліндричних підбанниках — п'ять бань: одна трохи більша над середнім простором і чотири менші над більшими, розмірюючи сили від тиснення тих бань при допоміг підбанних луків переносились на зовнішні стіни їх були редуковані масивними готицькими контрофорсами, уставленими при західній і південній стіні на проти підбанних луків. Зі східної сторони ролю контрофорсів сповнювали стіни агенд, а з північної груба (значно грубша від інших) стіна контрофорсів не вимагала. Контрофорси ці ділили площу стін на доземні поля, відповідаючи внутрішньому поділу церкви, риса ця зустрічається майже при всіх українських церквах. Церква має два входи: один фронтний в західній стіні, другий бічний — в південній. Отвори ці мали раніше гарні, чудової роботи готицькі, обрамування висічені з каменя, подібні готицькі камінні обрамування, з тонкими камінними стовпчиками по середині і з багатими розетами зверху мали чотири вікна, котрі в стінах агенд мали скромніші обрамування з профільованої цегли, на завершенню стін церкви були рівнож готицькі остролунові щити.

Назовні стіни раніше не були тинковані, про що свідчить уживання профільованої цегли.

Таке застосування до східного — візантійського плану і брили церкви західних-готицьких конструкційних та декораційних елементів є найцікавішою прикметою остриської святині. Є це дуже рідкий, свого роду, пам'ятник старої церковної архітектури в Україні, що правда в дуже зіпсованому виді, дійшов до наших днів. Але таке сполучення візантійської основи зі західньо-європейськими стилями зовсім не було чимсь новим і несподіваним при цій церкві, навпаки, є це дуже характеристична риса цілої української архітектури. Українська архітектура

була завжди поступовою і легко сприймала посторонні впливи західно-європейських впливів, пристосовуючи її до своєї традиційної архітектури. Одначе ці західні стилі нами не були копіювані, не були сприймані безкритично, їх завжди модифіковано, пристосовувано до власних потреб та вимог. Вже на перших київських церквах старокняжої доби видно вплив заходу: так свята київська Софія мала при західній фасаді дві вежі (одну з XI., другу з XII століття), церква Спаса на Берестові мала одну вежу, на Чернігівських церквах видно вже вплив виразної романської декорації, ще більше романщини є при волинських церквах. (Церква св. Василя в Овручі та Мстислава катедрал у Володимирі) і врешті церква св. Пантелеймона в Галичі приймає зовсім романське оформлення, заховуючи одночасно свою стару візантійську основу. Коли на зміну романщини прийшов так розповсюджений на заході — готик — Україна впроваджує його до своєї архітектури. Але цей стиль не знайшов на наших землях такого широкого застосування, як на заході. Він не витворив якогось самостійного типу церков характеристичних планами і брами (подібні церкви як в Рибатицькій Посаді є у нас нечисленні), був лише, так само як попередній романський стиль, декорацією, новітніми конструкційними елементами стосованими до ustalених традицією архітектурних форм. Такою правдоподібно, була церква Івана Богослова на Замку в Луцьку. При розкопках Ярославової святині в Крилосі під Галичем, відкрито також ранньо готичкі орнаменти, трохи відмінною була церква-твердиня в Серпівцях, яка сполучувала трохи інший план у вигляді хреста з готичкою конструкцією. Таких церков було колись без сумніву більше, але більшість з них зникли безслідно для нас, так що Острівський Богоявленський собор є залишком, одним з нечисленних, пам'ятником архітектури цього роду, пам'ятником своєрідним, незмірно цікавим, в якому ці два, так відмінні стилі: східний і західний є прекрасно узгіднені й допасовані, творили чудову, агармонізовану, монументальну цілість. Пам'ятник цей є трохи відмінний від типу перших українських візантійсько-романських церков є від них хронологічно значно пізніший, але збудований згідно з духом цього типу, з духом цілої української церковної архітектури, є безпосереднім, слідуєчим розвоєвим етапом великого будівельного руху старокняжої доби в Україні.

Під величезним впливом острівського собору, пізніше повсталала подібна до нього церква св. Трійці в Межиричі під Острогом.

Ця багата катедрал колишнього Острівсько-Луцького єпископства, після переходу у володіння католиків (за часів Анни Ходькевич, дочки Олександра Константиновича Острівського), стратила своє давнє значення, а після спалення в часах повстання Хмельницького, простояла в руїні аж до кінця минулого століття, атмосферичні впливи на протязі довгих віків допровадили її до досить оплаканого стану.

В 1887. р. почалась відбудова Острівської церкви під керівництвом архітекта Іванова, яка була найбільшим ударом цьому, так цінному пам'ятнику нашої старої архітектури. Архітект Іванов для упрощення роботи, розібрав позосталі руїни (а тоді ще стояли всі стіни, склепіння і три бані), залишаючи лише північну стіну та нижні частини інших зовнішніх стін, а на них вибудував нову церкву, затримуючи, звичайно старий план церкви та (хоч не дуже стисло) її простірний уклад.

Але доминаючи це, (автор пояснював це безнадійним станом руїни і в зв'язку з тим конструкційними труднощами), застосовано при цій реставрації дуже шкідливу методу, але згідно з тодішнім, а особливо російським способом реставрації пам'ятників старовини: ходять тут про допровадження пам'ятника до так званої «стилевої чистоти», що полягала на відкиненню всіх пізніших наверстовань інших архітектурних стилів. Але тут росіяне часто вважали з пізнішими наверстованнями, гідними знищення всіх елементів інших, крім візантійського — стилів, хоч і були вони виконані відразу при будові пам'ятника.

Ходило рівнож про те, щоб об'єкт реставрації зближити до російської архітектури.

Так в кінці 19. і на початку 20. ст. перебудовано, стисліше: знищено багато чудових архітектурних творів в Україні: замкову церкву в Вишневці, монастирську — в Зимні, Мстиславів собор у Володимирі, і багато інших. Ця доля спіткала і наш Богоявленський собор.

Тут архітект Іванов спровадив ролю готику до мінімум, підкреслюючи тим самим візантійскість будови. Правда, він залишив готицькі контрофорси, та остролюкові закінчення віконних отворів, але повикидав чудові, різьблені в каменю порталі та віконні обрамування, так, що про давній вигляд цього, на рідкість цікавого твору можемо судити лише по рисунках, які щасливим збігом обставин були виконані перед самим знищенням пам'ятника.

Ця реставрація не змогла цілком знищити естетичної вартості собору: його монументальна брила чудово архітектонічно зв'язана з підложжям замкової гори, вкомпонована в оточення, серед романтичних руїн замкових веж робить просто імпонує враження. Але стратив цей пам'ятник в значній мірі своє історичне та наукове значення.

В останню війну собор був сильно пошкоджений під час бомбардування, але це була лише матеріальна шкода. При енергійній допомозі громадянства приступлено до відбудови знищених частин святині і зараз реставраційні роботи є майже укінчені.

ІВАН МИХАЛЕВСЬКИЙ

Микола Лисенко в столиці Покуття

... Було це осінню 1903. року. Тоді-то святковано по всій Україні 40-літній ювілей його композиторської діяльності; галицькі українці також захотіли вшанувати нашого композитора не менш врочисто від земляків за кордоном, а це тим більше, що твори Лисенка співалися тут тоді обов'язково при кожній нагоді, на всіх концертах не тільки по містах, але й по селах. В тій цілі влаштував покликаний комітет великий концерт у Львові, запрошуючи до участі в ньому всі співацькі краєві товариства, як також і самого Ювілята.

На цей концерт до Львова виїздив і «Коломийський Боян», щоб спільно зі всіма другими «Боянами» відеспівати відому Лисенкову кантату, до слів Шевченка «радуйся, ниво». Після свого побуту у Львові мав Лисенко вертати домів дорогою на Чернівці. Цю обставину викори-

стали коломийці й запросили його вступити по дорозі до Коломні. Композитор прийняв запросини радо і десь четвертого чи п'ятого дня по львівській гостині, визначено його приїзд до Коломні.

Ще далеко до години четвертої сполудня, коли саме мав над'їхати львівський потяг, заповнили непроглядні маси шкільної молоді, міщан, селян та інтелігенції перон залізничної стації. Аж ось над'їхав потяг, із нього виїшов 60-літній тоді та ще бадьорий наш славний музика, ведений понід руку о. Попелем, парохом гуцульського Довгоноля. Цілий коломийський дворець тремтить від голосних вигуків зібраних схвилюваних мас: «Слава». — Слава! несеться голосний відгук захоплення далеко аж до самого середмістя. Слідує спільне, могутнє відспівання народнього гимну «Ще не вмерла», по тому повитання дорогого гостя місцевим комітетом і від'їзд до міста. Ввечері відбувся у приміщенні тодішніх коломийських товариств на II поверсі Народнього Дому комерс при участі Ювілята та яких 200 запрошених гостей.

При вхіді на святочну вечерю повитав Ювілята в округлій салі Народнього Дому сеніор коломийської інтелігенції — судовий радник Володимир Глинський, підносячи гостеві хліб та сіль. З великого зворушення не міг він докінчити своїх слів і розплакався. Лисенко взаміну роацілував його сердечно. Заки ще почався властивий комерс, засів Лисенко до фортепіяну та серед надзвичайної тиші відіграв свою гармонізацію загально званої народньої пісні «Гей, не дивуйтс». Грав він її з таким чуттям, з такою майстерністю, переливаючи горішні тони з долішніми, що відносилосся вражіння, немов це не тони мертвого інструменту, а слова живої людини розповідають нам до подробиць про славу січу «за Дашевом, за Сорокою».

Такої гри не забувається і до смерті.

В часі вечері пішли, як звичайно, промови; само собою, їх темою була українська народня пісня у своїй загальній прикметі, як також тут говорилося багато й про характеристику пісень на Покуття, про коломийки та гуцульські співанки.

Забрав врешті слово й Лисенко та подав дуже докладну характеристику народньої пісні на Великій Україні, порівнюючи її з місцевою покутською, зглядно з гуцульською народньою піснею; українська наддніпрянська чи хочби й волинська народня пісня — по його словам — відзначається тим, що вона проспівується переважно серед широко віддалених від себе тонів. Для приміру навів знаву пісню «Гей, у полі криниченька, з неї вода протікає». Зате покутська, чи гуцульська народня пісня вельми на тони вбога; вона обертається не раз заледве між двома чи трьома тонами (покутські, гуцульські коломийки). Одинокою, справжньою окрасою між ними є загальна звісна — говорив Лисенко — безперечно зроджена тут пісня «Верховино, світку ти наш». Цю пісню агармонізував навіть, як знаємо, Лисенко, і то мабуть чи не під вражіннями коломийської гостини.

Та врешті надійшов і «час працання». Лисенко, розкланюючись на всі сторони, став виходити зноза стола. Та тут же заступила йому дорогу серед салі молоденька панночка (мабуть донька котрогось пароха з провінції) в народнім строю, стала перед ним сміливо й заспівала йому «На добраніч» своїм ніжним і милим голосочком його ж «Ой, міся-

цю, місяченьку». Це зробило вражіння. Ювілят вислухав з великою утіхою молоденьку співачку, розцілував її головку та серед окликів «Слава!» удався на спочинок.

На слідуєчий день передполуднем визначено оглядання міста та його важніших будівель; Лисенко подивляв знамениту малярську прикрасу коломийської парохіяльної церкви, зроблену свого часу художником Крицінським, оглядав також мальовану тим же самим мистцем велику театральну салью Щадничої Каси. Тут мав він нагоду бачити між іншим і свій власний портрет, що красується на правій стіні тієї салі ще й до сьогодні. Цей портрет, мальований також малярем Крицінським, представляє Лисенка з тієї пори, коли він у молодшому своєму віці виїздив до Ляйпцігу для довершення своїх музичних студій. «Колись так виглядалось» — докинув з усмішкою Лисенко, — «та це вже з Дніпром поплинуло». Хтось то з присутніх додав: «Таке саме й наше, і наші молоді літа поплили, але з Прутом». «Деся там із Вацими зійдуться, але аж у Чорному морі» — докинув ще хтось то третій.

Заходили ми ще з нашим дорогим гостем до фотографа «Марилі», де знято з нього знімку. Того ж самого дня пополудні виїхав Лисенко з Коломиї назавжди.

МАНДРІВНИК

Вражіння з подорожі на могилу Т. Шевченка в 1940 році

Липнева ніч швидко збігла і з берегів Дніпра повіяло прохолодою. Світало. Пароплав тихо підходив до пристані «Канів». В передранковій імлі невиразно викреслювались силуети Дніпрових гір на правому березі. На передньому плані більш виразно виступала Чернеча гора, на якій в голубому серпанку велично височів пам'ятник Великого Пророка Тараса Шевченка.

Висівши з пароплава чимдуж поспішав я на могилу, щоб зустріти там схід сонця. Біля підніжжя Чернечої гори стояла якась напіврозвалена будова з різними рештуваннями. Колись розпочато тут будову водогону для зрошування околиць Середньо-Дніпровського заповідника, але роботу було занехаяно. Коротко зупинившись попростував я далі казково покрученими стежками на верхів'я гори. Коли вийшов з лісу, передімною відкрилась чимала площа з алеями виспаними піском і обсаджена квітниками. Серед площі видніло підвищення пірамідальної форми зі східцями з 4-х боків, а на ньому гранітний педестал із високою колоною і на верху її на цілий зріст статуя Т. Шевченка. Колись тут стояв хрест, який більшовики знесли. На лівому березі із-за лісу почало сходити сонце. Відрухово зійшов я на могилу, клякнув на коліна і горячо молився... молився зі сльозами на очах, благаючи у Бога порятунку для Неньки-України і загибелі для її жахливих ворогів москалів-більшовиків, які так лицемірно обдурили і поневолили Україну і добрались до Західніх земель та почали й там нещадно нищити все, що українське...

Кругом було тихо, тільки пташки співали свою одвічну вранішню пісню Богові. Помолившись, почав розглядати довкола. Збоку колони лежав надгробок із висіченими на ньому словами із заповіту: —

і мене в сім'ї великій,
в сім'ї вольній, новій
не забудьте спом'янути
незлим тихим словом...

За кількасот кроків від могили стоїть у модерному стилі збудований 2-поверховий будинок. Це музей Шевченка. Колишня стара хата зникла з лиця землі. Довкола будинку кілька стрімких тополь, а далі по узгір'ю розлігся чудовий садок із груш і абрикосів. Трохи осторонь кілька житлових приміщень для служби. Пройшов алеями і вийшов на другу площу, де було кілька крамничок і літніх відкритих буфетів та попід деревами багато стільців для відпочинку прогульковців. У протилежному напрямку ведуть до Дніпра дерев'яні сходи із поручнями. В одному із закрутів сходів стоїть дерев'яна таблиця, де ще раз виписані слова із заповіту «...І мене в сім'ї великій вольній новій»... Як контраст до цього всюди по алеях прибиті таблички писані російською мовою: «не рвать цветоф», «не портить дерев'еф», «не сарить і не хадить па клумбах».

Пройшла година, але не було видно ні живої душі, отже, щоб не марнувати часу, я пішов далі на оглядини в напрямку міста Канева, до якого звідси є біля трьох кілометрів. На мальовничо розкиданих схилах і узгір'ях майстерно і з великим смаком посаджені паркові породи дерев — акації, кленів, яворів, тополь, які по віку пізнати насаджені у 1918—20. рр. Не маючи бажання йти до міста, завернув я у протилежному напрямку вниз по течії Дніпра до Дніпровського Державного Заповідника. Давні велетенські дуби стояли в гаю тихо замислившись. Тишу порушували тільки птахи своїм веселим співом та струмки, що гомоніли по байраках своєю журливу пісню. Час від часу дорогу перебігали дикі серни, або десь із під куша вискакував переляканий заяць. Далі ліс кінчився і починався справжній первісний степ із високими травами і барвистими квітами. На рівніших та більш доступних місцях трава була скошена. Внизу широкою срібною стрічкою розлився Дніпро.

Налибувавшись вдоволь красою природи, повернув я назад до музею Шевченка. Тут уже було гамірно. Чимало прибуло на екскурсію ударників і стахановців із різних фабрик і заводів, визначніших комсомольців і піонерських загонів. Усі розмовляли московською мовою, зрідка між піонерами можна було почути жидівську мову. Нарешті прибули з міста провідники екскурсій і почали заходити до музею.

Тут у вічі кидалася ціла галерія бюстів «вождів революції» на чолі із Леніном і Сталіном.

По обох боках над головою Леніна на стіні виписані цитати вже українською мовою: «безмежна відданість революції й звертання з революційною проповіддю до народу не пропадає навіть тоді, коли цілі десятиліття відмежовують засів від жнив». (Ленін).

В Сталіна над головою виписана слідує цитата: «Змінилося в корені обличчя народів СРСР, зникло в них почуття взаємної недовіри — розвинулося в них почуття взаємної дружби і налагодилось таким чином братерське співробітництво народів у системі єдиної союзної держави». (Сталін).

Ще бракувало до цього додати: «Завдяки відданій і пильній праці ГПУ». В слідує відділі історія революційної боротьби на Україні в 1918—1920, рр. і нарешті над одними невеликими дверима непомітний панно:

«Історія мого життя становить частину історії моєї батьківщини». (Шевченко).

Ну, слава Богу, подумав я собі, а то вже в мене склалось вражіння, що це музей Сталіна. Зайшов до першої кімнати, де представлена рання творчість Шевченка. Дуже убого подані юні пориви молодого поета, як націоналіста-романтика — лише, «як пас ягнята за селом» і «носив воду у дяка», а до того ціла копиця коментарів радянських письменників. Те саме в другому відділі — кілька коментарів до окремих епізодів «Катерини» й «Гайдамаків». В третьому відділі — «Шевченко на засланні».

О! Тут уже Шевченко цілком большевицький. Тут уже Шевченко соціаліст, революціонер, інтернаціоналіст, а за кілька років став би й комуністом. На кілька возів не забрав би того листування, яке ніби вів Шевченко із різними московськими революціонерами, декабристами, письменниками і то лише тоді, коли був на засланні. З кожним роком все більше большевики знаходили того таємного листування Шевченка. Не уявляю собі, що було б, якби встав Тарас і подивився на ті всі підроблені «свої» рукописи. А як любив Шевченко всі народи різних національностей: москалів, киргизів, калмиків, татар. Не згадують тільки про українців. Ще й такий парадокс: величезна картина невідомого художника, розмальована різними барвами, що відрізняється від усіх інших ілюстрацій: «Шевченко рятує жидівську сім'ю від пожежі». Із хати, яку кругом обняло полум'ям, Шевченко тягне двох напів обсмажених жиденят, а жидівка стоїть і руки ломає. — Потім Шевченко божбжник, в останню пору своєї творчості. До кількох віршів заповнена антирелігійною пропагандою ціла кімната. Тут повно різних антирелігійних плакатів і пояснень до них, щоб відвідувачі розуміли, яке відношення має це все до творчості Шевченка.

В кінці окрема кімната — теперішні нащадки родичів Шевченка. Тут головним чином фотографії. Отже всі вони знатні люди Советського Союзу — найкращі трактористи, комбайнери, ударники, стахановці, п'ятисотенниці, свинарки, телятниці і т. п.

І всі вони заможні колгоспники і дуже дякують «любому батькові Сталінові за щасливе радісне життя». Ось чим довершено музей Шевченка!

Кілька разів підходив я до екскурсовода, але не міг його слухати, бо той говорив такою страшною макаронічною московсько-українською

мовою, що мене здригало. До того ж він заєдно товк, що нарешті здійснились пророчі слова Великого Поета. Що та нова вільна сім'я, про яку мріяв Шевченко і в теперішня вільна сім'я народів Советського Союзу і нема до чого більше прагнути, нам лишається тільки згадати поета «не злим тихим словом» і дякувати вождям Леніну—Сталіну, що здійснили те, чого бажав великий поет-революціонер. Треба згадати ще один факт, що при всьому бажанню де небудь здібати повний текст Шевченкового «Заповіту» мені так і не вдалось, за винятком вище згаданої строфи із «Заповіту».

Ось так большевики велику святиню українського народу використали для своєї підлої безсоромної агітації проти українства.

Вийшовши з музею я підійшов до книжкових кіосків з надією купити щось на пам'ять із творів Шевченка, але так само крім комуністичних журналів та брошур про Леніна і Сталіна, нічого не було. На мій запит, чому нема нічого із творів Шевченка, мені відповіли: «Наші посетителі вовсе не інтересуються такого рода літературой». Ще трохи походив поміж відвідувачами музею, з надією зустріти якогось українця, але даремно...

Втомившись і з тяжким настроєм сів на лавочці в холодку відпочити. Трохи подумав і зрозумів, чому не було між екскурсантами українців. Думаю, що й ви зрозумієте...

ВОЛОДИМИР МІНЯЙЛЕНКО

Шляхами тернистими

I.

Трудно тепер упевнено сказати, під яку саме чергову кампанію чистки довелось підпасти мені. Було ж бо їх, тих кампаній, без ліку, без краю... і процес Спілки Визволення України (СВУ), і ліквідація куркульства, як кляси, і боротьба з антисемітизмом, і викорчовування буржуазного національного демократизму, і боротьба з націоналізмом...

Так от. Під одну якусь із таких чергових кампаній дійшла черга підпасти і мені.

Мене відірвали від життя, від родини, від значної повсякденної роботи. Як «ворога» народу...

Багато місяців довелось мені просидіти в Кременчуцькій тюрмі.

Жила Кременчуцька тюрма особливим, жахливим у своїй жорстокості життям. В ній кожен день приносив щось нове — гірше, ніж було досі, страшніше, ніж було вчора.

Вночішні виводи з камер смертників, глухі відгуки поодиноких і масових пострілів десь на закривавленому задвірку тюрми, чи в залитому кров'ю розстрілюваних глибокому підземному склепі, часто позначали черговий день тюремного життя тяжкою печаткою звірячої розправи з арештованими, печаткою кайнової роботи, що точилася тут з дня на день, роки і роки...

Готування до етапів, до вислання сотень і сотень досить уже виснажених тюрмою і безнастанними допитами на далеку північ Московщини, у нетрі сибірських пуц, у вогкі підземелля Соловецьких островів, на каторжні лісорозробітки, — такі готування до етапів чергувалися з масовими пригонами нових і нових жертв чергових кампаній, жертв оскаженілого, сп'янілого від безкарного знущання, від насолоди необмеженого панування, жертв жорстокого і підлого в своїй природі жидівства.

І рідко-рідко коли в тяжкі, олив'яно-гнітючі дні тюремного буття прохоплювався винятковий день, коли якийсь справді щасливець якимось чудом діставав змогу вільно вийти з понурих казематів Кременчуцької тюрми.

І тоді вслід тому поодинокому щасливцеві рвалися серця тисяч і тисяч приречених на гіршу долю в'язнів. Серця тих, кому вже не бачити на цьому світі тієї волі, не ходити вулицями освітлених міст, не топтати степових нескінченних шляхів, ані сільських вузьких стежечок...

Не було й тіні задрощів до щасливця.

Десь у глибинах сердець людських така рідка подія сколихувала мертво озеро надій, примушувала в'язнів тихцем, стримано, самим до себе глибоко зідхати. Бо хоч може й у кожного ворушилась надія — не йнялося віри...

І вслід тому, перед ким відчинялась брама тюрми, не впускаючи, а випускаючи, з вікон усіх поверхів сірої кам'яної в'язниці летіли добрі побажання, прозьби, благання:

— Довіку тут не стрічатися!

— Стонадцятьою дорогою обминати каземати!

— Вітай там, земляче, на волі — вольних!

І часом — дитячо-жалісливе:

— Друже, може будеш у Черкасах, Господом-Богом молю — зайди до матері...

Грізний погук вартового знизу переривав благання.

І вже з невидних уст виснаженої людської істоти, що приховалась десь за ґратами, за сірими мурами, вслід щасливцеві долітало:

— Хай хоч скориночку хліба... та сорочечку чисту хоч одну-однісіньку...

В тюрмі годували погано. За звичайною традиційною для советської тюрми, формулою:

«Замало, щоб жити, забагато — щоб померти»...

Одяг і білизна у в'язнів — власні. А довгі місяці й роки сидіння перетворювали все це на брудне до невпізнання лахміття...

— Сорочечку!..

Вартові гримали, погрожували стріляти. Стріляли. І вбивали.

Тюрма, розворушена подією, вицухала, напорошено ждучи іншої, страшнішої чергової події нічного виводу смертників чи масового готування до етапу...

II.

До одного такого етапу похмурого осіннього вечора, коли під напівбосими чи й зовсім босими ногами вже хрумтіли зашерхлі, затягнуті першими морозами калюжі й ковбані кременчуцьких вулиць, потрапив і я.

Того вечора по коридорах, по сходах, по всіх поверхах пролунала гостра, ненависна команда:

— Готуватись до етапу!

Всі — і ті, хто впевнено знав, що сьогодні черга його, і ті, хто вірив і не вірив у цю нерадісну змогу змінити тяжку, гнітючу задуху каземату на щось нове — бодай жахливіше у своїх перспективах, і ті, хто безнадійно чекав іще вирішення долі своєї в цих стократ проклятих сірих мурах, — усі заметушились, заклопотано кинулись збирати своє немудре арештантське майно. Щоб кожної хвилини на брутальний, владний і зневажливий поклик жида-коменданта: «Виходь» — не відстати від інших, своєчасно вихопитися в коридор, зійти по сходах, і вже на подвір'ї трохи вільніше дихнути стиснутими від затклого повітря й виснаженими від постійного голодування грудьми.

З природи своєї я не мрійник, не безґрунтовний утопіст, радніше я — твереза, розважлива, ділова людина.

І я ловлю погляди братів по камері, сусідів по коридору, рідних земляків-українців, друзів по поверху і просто — спільників по нещастю.

Мені хочеться збагнути, про що думають тепер ці нещасні люди?

І в поглядах усіх я не бачу пригнічення. Нема серед усіх нас половених і приголомшених рабів — усі виглядають надійно, бадьоро, як переможці — коли не сьогоднішні, то майбутні переможці — над цим насильницьким, дикунським і криваво-жорстоким ладом.

Всі хапливо, з повною свідомістю чергового перелому в житті, збиралися в далекий похід.

Українці знали, що примушені надовго залишити рідний край, рідні степи неозорі, Дніпро глибоководний.

Були в цьому черговому етапі люди всякого віку — від 18-річних дітей до 75-річних поважних дідусів. І вік, і зріст, і особисті вдачі — у кожного свої, окремішні, а думка у всієї цієї маси народу, у цих кількох сотень — одна:

— Прокляття, і помста гнобителям!

З такими думками рушили ми пізнього осіннього вечора по чотири в ряд, на військовий зразок вишикувані, шумними вулицями міста до двірця.

Поруч мене з одного боку тупцює зовсім босими ногами по мерзлому груддю мій приятель однокамерник Іван Чорноліс. Він пильнує не відставати. Міцно стиснув зуби, щоб не стогнати від холоду й болю в ногах. І водночас намагається ще й ногу відбивати, по військовому. І робить це не сліпо-покірно, а з люттю, з ненавистю, в полум'ї якої в одну мить можна було б спопелити весь цей гнітючий, задушливий комуністичний — москво-жидівський лад, що нібито в ім'я людини так ото знущається з живої людини...

З другого боку поважно, розмірено ступає Петро Волков — теж друг по камері й по долі. Нам з ним однаково дано по 5 років у далекі табори, з поразкою прав ще на 2 роки по відбутті кари в таборах. А «провини» ж наші перед советською владою зовсім неоднакові: я, наприклад, на моє глибоке переконання, винен був тільки в тому, що народився на світ Божий і жив на ньому, на цьому світі, як українець. Що любив правду, гостро ненавидів большевицький лад, безмежно шанував і любив свій нарід, свою рідну землю, свою рідну Україну...

Петро Волков — Христом-Богом запевняє, що тільки й злочина вчинив, що один-єдиний раз заїхав у пилу комсомольському організаторові, коли той вдерся в помешкання старої матері Волкова і намагався зняти з покуття і прокидати «на смітник» старовинного письма ікони...

Щодо Чорноліса, то це був справді лютий злочинець. Він не хотів писатися у комсомол, а сестричку свою, яка під чийсь притиском була вписалася, якимось способом, мовляли, «виписав» з комсомолу...

Такі от три злочинці ступали поруч темного осіннього вечора кременчуцькими вулицями по дорозі в далекі табори північної Московщини...

Метушливі вулиці міста були байдужі до долі цих трьох і інших — сотень нещасних, гнаних лютою дикою силою далеко від рідної землі.

І не диво: вечорами кременчуцькі вулиці повні жидівської молоді на прогулянці. А її, цю молодь, аж ніяк не цікавлять етапи засланиців. Бо жадного представника їхнього гебрейського кодла ніколи не можна знайти в сотнях і тисячах гнаних і переслідуваних.

Тільки зрідка десь зупиниться якась сердобольна кременчуцька обивателька з християн, зідхне, часом ударить об поли руками, скрушно головою похитає і напівголосно вимовить:

— І куди ж то тільки народ той гонять, Госпо-о-о-ди-и!!!

А це — зрідка.

І обивателька та — з людей найвних, випадково ще не бита горем, незнайома ще з чекістськими катівнями.

Не знає бо вона, що в тій тісній, метушливій юрбі, яка рвучко метляється по бульварах сюди й туди — кожен другий-третій тип — чекістський шпигун. І ще досить йому помітити найменший прояв співчуття до нас, як уже нова жертва — ця сама сердобольна кременчуцька обивателька, чи обиватель, коли поспівчуває він, — готові. Не мине й кількох днів, як до найвної тітки чи дядька заявляться вночі несподівані гості, заберуть матір від дітей, чоловіка від родини — і нова «справа» про ще одного, виявленого недріманним оком чеки — «ворога» народу, почне рости й пухнути по шухлядах тюремних слідчих. А за якихось півроку співчутлива, сердобольна особа сама маршуватиме вулицями метушливого Кременчука в черговому етапі, в юрбі засланиців у далекі табори...

Такі бо неблагані закони щасливого безжурного життя в сталінському советському раю на нашій окраденій, мовляв геніяльний Тарас Григорович, землі.

На двірець провели нас заулками з чорного ходу.

На сліпому торі, далі від завжди навантажених і неспокійних перших колій, стояв давно приготовлений для нас потяг далекого проходження.

У вагон з написом: «40 человек, 8 лошадей» нас напхали сто сорок людей. Ні лягти, ні сісти. Можна тільки стояти щільно один біля одного, можна тільки мимохіть вдихати чужі віддики, всмоктуючи в себе випари зморених швидкою ходою через усе місто людських тіл...

В таких умовах, одержуючи, не завжди акуратно, раз на добу харчі, майже не маючи води — ані напиться, ані, тим більше, вмитися — їхали ми з нашої чарівної рідної України до похмурих мурманських берегів не більше, не менше, як півмісяця.

15 довгих, болюче-нудотних ночей, коли люди спали стоячи, коли валились, безсилі і хворі, мов лантухи з піском, один на одного; коли тяжко хворі не могли добитися від завжди злої, жорстокої варті виклику лікаря, щоб бодай трохи полегшити нелюдські страждання свої...

На рідких зупинках десь біля глухіших станцій — виключно ночами чи пізніми вечорами — ешелон заганяли на сліпий тор, двері теплушки щільно замикали, наказуючи «сидіти тихо». І в німому мовчанні, в оточенні маси хворих, часто з такою температурою, що більшість із них безперестанку маячила, в чужому, невідомому краю — тяжко проминали довгі години чекання.

Кількадесят спільників нашого нещастя із 140 в нашому вагоні за час дороги встигли попрощатися з цим непривітним світом... Щасливі! У всякому разі — щасливіші за тих, хто зостався жити й далі поневірятися...

III.

На шістнадцятий день подорожі опинилися ми в Мурманському краю, на так званому Поповому острові.

Це був дикий, напівпустельний клапоть забутої Богом і людьми землі, де незграбно розкидані були лише кілька хатинок, самотньо стояв тартак, а навколо — густі ліси та шумлячі, холодні води Біломорської затоки.

Попів-Острів — це голоений пересильний пункт, звідки засланих розкидали на каторжні роботи по всьому північному узбережжю. Кому судилося потрапити звідси на лісорубку, кому — вантажити деревиною чи каменем або копалинами пароплави, кому розчищати хатці, будувати шляхи і залізничні колії. Але на всіх тих ділянках каторжних робіт шана нашого брата ждала однакова: надлюдське, надмірне виснаження роботою, голодування, холоднеча, катування, охоронцями-доглядачами, в перспективі — скорбут, завчасна старість і — смерть.

Повороту на соняшну Україну вже сподіватись було нічого!

На Поповому-Острові наша партія затрималась кілька днів, поки одержала призначення на свою ділянку.

Уже першої ночі, коли ми мали надію бодай трохи відпочити після тяжкої подорожі, вскочив у барак галасливий комендант і, відраху-

вавши підряд 20 людей, куди потрапив і я, погнав виконувати якесь позачергове завдання.

Незабаром виявилось, що погнали нас навантажувати на підводи, відвозити далі і ховати трупи колишніх в'язнів, колишніх «вільних» сталінських громадян, замордованих доглядачами — разом з іншими групами, що прибули перед нами, ми до ранку копали ями, скидаючи туди зібрані звідусіль трупи, по 50—100 померлих у кожну яму.

Скільки тієї ночі закопали, тепер не пригадаєш... Багато закопали!

Не ждїть, дітки, свого тата з дарунками з чужини бо, наче падло, закопали його в сотнях земляків, друзів по нещастю, в дикому, вічно-мерзалому ґрунті Мурманської землі!

Не виглядай, дружино, молодого чоловіка-друта з далекої Півночі: вічним непробудним сном спочиває він, без хреста й шаноби кинутий у спільну яму з сотнями інших борців, а часом і просто ві в чому неповинних людей — жертв сталінського «батьківського» піклування про людей, на березі дикого Білого моря!

Не сподівайтесь, старі батьку й мамо, сина свого — юнака, що ще півдитячими очима не встиг намилуватися світом Божим: його молоде, пругке колись тіло, каторгою виснажене, спочиває в непробудно-густому сосновому бору між кам'яних скель Мурманської дикої хащі...

Ще кілька днів, і всю нашу партію погнали на станцію Паньґому. Звідси завели глибоко в глухий ліс.

На галявині, на швидку прочищеній, було кілька деревляних бараків, що ніяк не захищали від холоднечі. Тут нам призначено жити.

Приблизь ми сюди, важко потомлені, голодні, пізно ввечері. Відразу всіх загнали в бараки.

Може, аж тут пощастить, нарешті, відпочити, — не одного втішала солодка й мало ймовірна думка-надія.

Колодами повалилися в бараках на підлогу — без матраців, без підстилки. Ніхто, звичайно, ніяких вигід тут і не сподівався знайти, і всі ми відразу поснули мертвотним, важким сном. Та ненадовго.

Вже десь о 4-ій годині ночі в нашому бараці заверенав голос доглядача:

— Підіймайся, шпана! На роботу! Та повертайся швидче — це тобі не вдома, не на печі в Україні вилежуватися!

Вигуки, брудна лайка, рясні потяличники...

На дворі поділили на гурти, роздали інструменти і погнали в ліс. Там кожного з нас чекало нове нещастя, новий іспит долі.

Кожному гурткові призначено наперед обраховану ділянку роботи. Роботи, розрахованої на те, що її виконати даними силами, з даним інструментом, за даних обставин, ніяк не можна було. А невиконання, як правило, загрожувало, на перші часи, позбавлення пайки, карцером, катуванням...

Віковічні, на кілька об'ємів, сосни й ялини треба було підпилювати, зрубувати, обрубувати гілля, пиляти й колоти. На дрова для опа-

лення. І зокрема обробляти — на експорт. Високі вимоги, нездійсненні норми. Над цією виснажливою роботою працювали з дня на день, з місяця на місяць — цілі довгі, нескінченні роки тисячі, десятки тисяч засланих, рабів ХХ. сторіччя.

В ім'я чого працювали вони, віддаючи здоров'я й життя?..

Я не можу не пригадати одного випадку, характерного для ставлення большевицької влади до праці своїх в'язнів. До тієї виснажливої, жахливої праці, коли кожне полінце, замість пахучої живиці, насичувалося людською кров'ю...

Якось після чергового прояснення на обрії взаємини большевиків з Англією, коли у них дійшло до якоїсь торговельної угоди, треба було посилати англійцям чергові транспорти кораблебудівельного матеріалу. Ціле узбережжя Архангельського порту з усіма під'їзними — вантажними і залізничними шляхами — було закладене сотнями тисяч кубометрів приготуєних (руками каторжан!) для транспортування кудись інде нарубаних дров.

Тодішній голова архангельського виконавчого комітету жид Шуб, недавній керівник українського фотокіноуправління, роздумував недовго. Вій наказав полляти величезні запаси готових дров нафтою і спалити. Цей варварський наказ було ретельно виконано. В повітря пущено величезні багатства, наслідки багаторічної праці тисяч людських істот. З димом розвіяно мільйони і мільйони золотих карбованців. Зате очищене місце для підвозу й вантаження новій клієнтурі потрібного їй будівельного матеріалу, збудованого до речі, за найдешевшими — демпінговими цінами.

Сам Шуб телеграфував тоді Сталінові: «Щоб мати змогу виконати умову з англійцями — очистити шляхи корабельнобудівельному матеріалові, спалив склади на узбережжі порту, мільйон кубометрів дров. Чекаю ствердження, дальших вказівок».

Сталін... нагородив Шуба за цей спритний господарських вчинок найвищою з усіх нагород — орденом Леніна. І дав, розуміється, дальші відповідні вказівки...

А кожне ж полінце діставалося нам, каторжанам, ціною витрати неймовірних зусиль, тяжкої виснажливої праці, втодування, нелюдських мук...

Не всі були спроможні терпляче зносити ті муки.

О. ВАСИЛЬКО

Занепад української драматургії при советах

Ще й досі дзвенить у вухах від того галасу, який здіймала советська преса з приводу так званого „розквіту“ української літератури. Та досить глянути тепер вільним оком на цю „літературу“, щоб побачити сумне і

безвідрадне видовище. Зокрема і особливо це стосується української драматургії.

Кращих і талановитіших літераторів-українців знищували або усували з літератури в диявольською послідовністю. А натомість літературу України „творили“ жидівські блюдолизи, всякі Корнійчуки і йому подібні.

Який же результат цього „росту“ і „розквіту“ „під сонцем сталінської конституції?“ „Починавш згадувати бодай назви драматичних творів цього часу і заходиш у безвихідь. Де ж ці твори? Кілька жалюгідних фальшивок Корнійчука, наскрізь штучна комедійка Левади і Гроха („Ой, у полі нивка“) та ще одна — дві назви інших авторів — ось і весь український репертуар наших театрів. Може наш нарід не мав справжніх талантів? Так ні, бо навіть за часів царського гніту і реакції наш нарід дав такі імена, як Котляревський, Квітка, Шевченко, Кропивницький, Тобілевич, Франко, Л. Українка і багато інших. Вся справа в тому, що більшовицькі заправили вимагали від драматургів вихвалання радянського ладу та зображення вигаданого „щасливого і радісного життя“. Але хто в чесних людей міг іти проти свого сумління і брехати самому собі і людям? Отже, тільки люди типу Корнійчука могли, закривши очі на справжнє життя, вигадувати якийсь рай на нашій землі і писати твори на зразок „В степах України“.

Нема чого й говорити про те, що твори ці жили на сцені не тому, що їх схвалював глядач, а тому, що їх там тримали силою, з наказу більшовицької партії. Твори ж, що правдиво зображували наше життя, не допускалися і на поріг до театрів.

Уперто і настирливо виставлялась на сценах продукція Корнійчука. Всі театри годувались саме його творами. В чому ж річ? Може драми Корнійчука такі талановиті? Якщо взяти до уваги загальний стан української драматургії совєтського періоду, то твори Корнійчука справді виділялися серед інших п'єс. Є ж у нас прислів'я, що на безриб'ї і рак риба. Проте, тут справа не в талановитості, а в спритності. Тут вам спритність і політична (на кожне явище партійного життя відгукнутися п'єсою), і комерційна і, так би мовити, ремісничка. Адже ніхто, крім Корнійчука, не вмів так спритно висмикувати окремі шматочки з творів інших драматургів і вставляти в свої. Досить згадати хоч би його п'єси „Богдан Хмельницький“ і „В степах України“.

Поговоримо про останній твір. Про нього галасу було більше, ніж забагато. Афіші тільки робили цією назвою. Панегірики давали з кожної газетної сторінки. Комедію вважали гідною мало не Шекспіра. Зображення дійсності розцінювали навіть як... надзвичайно сміливе. Більшевики наказували всім театрам становити цю комедію. Мета автора була проста і навіть „поетична“. Зобразити наші українські степи, мальовничі села в них з густими садками і з прозорими ставами, а заодно показати і людей — щасливих, заможних і заклопотаних тільки одним: яку б новішу і гучнішу хвалу ще проспівати Сталіну. Досягти цієї мети авторіві було не важко. Адже для цього зовсім не треба заглядати в ці колись справді мальовничі села і в душу людей, що населяють їх, а слід тільки прочитати кілька останніх постанов партії й уряду. Серед них потрапили під руку і такого змісту: навіщо селянам „вайва“ земля, город, худоба і інші розкоші? Від цього ж для них тільки бідність і загальний розор.

Віддати все це до колгоспів. Бо селянин, сякий-такий, для себе робитиме, а не для нас... чи то пак, для колгоспів... і т. д. і т. ін.

Ось вам п'єса уже майже й готова. Треба тільки прикрасити трошки. Звичайно, треба мати на увазі, що коли є така постанова, то треба, щоб були і люди, які її хочуть і вітають.

І в голові автора вони дуже швидко з'являються. Виявляється навіть, що це не окремі люди, а весь наряд, який стоїть навколішки і слізю благає: заберіть, будьте, ласкаві, тую корову, мою садибу, бо я вже вагибаю з ними. Ну, а з другого боку стсять собі інші люди (розумій — партія), які милостиво виконують їх просьбу і промовляють: он бач, ми вам говорили, що так буде, а тепер ви й самі перевиховались. Ура нам за це. Чим не драма?

Ось так творились усі твори так званого „періоду соціалізму“. Якби ви були майстром на такі штуки, то ваш добробут був би просто казковий. Це може засвідчити поточний рахунок Корнійчука в Держбанку... Саме так появляються з одного боку Часники, Степани чи діди, а з другого — Галушки, Довгоносики тощо.

Часники ходять, мов ті гусаки, і повчають: мовляв, і Ленін говорив, що ми кров проливали не для того, щоб брюхо було повне, а тому: „Уперьод“. А Галушки пишуть шось на захист „тихого життя“, але так несміливо, що й самі себе не чують і, кінець-кінцем, ідуть до Часників з повинною: які ж бо ми дурні були, що хотіли жити заможнo і для себе. Тепер ми теж перевиховались і хочемо „Уперьод“.

В цьому весь зміст, вся ідея п'єси. Чи слід доводити всю абсурдність такої ідеї, всю антинародність її? Хто був свідком уже сучасного нам життя українського селянства, той міг бачити, як вчорашні колгоспники з прокльонами на устах залишали колгоспи, говорячи: „Будьте ви тричі прокляті, а разом з вами і дурний Сталін, що видумав вас“. Чого ж варті всі ці потуги Корнійчуків в світлі подій сьогоденного дня? Та й не тільки сьогоденного. Глухе і безмежне незадоволення колгоспним ладом завжди клекотіло в степах України.

Цю сумбурність форми відмічала навіть советська критика, але на смільчаків шикали, і вони замовкали, для того, щоб наступного дня цю сумбурність назвати новаторством. Сказано ж: на чиему возі їдеш — того й пісню співай... Інакше доведеться йти пішки.

Плагіят в Шекспіра („Ромео і Джульєтта“), в Гоголя („Повість про те, як сварилися...“, „Майська ніч“, частково „Ревізор“) та в інших авторів називали учбою у класиків. Варварське знущення з української мови, безсоромне засмічення її русизмами і советизмами називали реалізмом, бо це, мовляв, необхідно було для індивідуалізації мови персонажів. Насправді ж це був один із засобів нищення української національної культури...

Висновок такий, що за час двадцятитрьохрічного панування жидобольшевізму на Україні, українська драматургія не тільки не зробила жадного кроку вперед, а, навпаки, щоденно регресувала. Цей регрес особливо помітний, коли одночасно згадати стан українського мистецтва навіть за часів царату. Причиною такого стану була реакційна політика советського режиму, яка нищила в зародку все здорове, все національно-народне в українському мистецтві.

Кам'янець-Подільський археологічний музей

У 50-роках минулого століття з ініціативи єпископа Євсевія подільські священники стали складати короткі історико-статистичні описи своїх парафій. Ці описи перебували в архіві Духовної консисторії на скороні. Під час боротьби з залишками унії по церквах Подільської Єпархії, почали відбирати старі друковані книжки і замінювати їх новими виданнями Синодальних друкарень. Ці відібрані стародруки теж скоронялись в архіві Духовної консисторії.

У 1865. р. в думки єпископа Леонтія при Духовній семінарії було засновано „Комітет для історико-статистичного опису Подільської Єпархії“. Тоді ж до Подільської семінарії було передано всі стародруки та історико-статистичні описи парафій. Це і був початок Кам'янець-Подільського археологічного музею. Подільські владика під час ревізії Єпархії відбирали по церквах деякі пам'ятки церковної старовини і теж віддавали їх до Духовної семінарії. Набутий численний науковий матеріал поступово почали обробляти члени історико-статистичного комітету. Праці їх друкувались в місцевих органах друку або навіть виходили окремими виданнями. Особливу цінність мають праці М. Сімашкевича, П. Троїцького, Д. Сивницького, Н. Яворського та М. Дорановича.

У 90-х роках церковної старовини вибралася досить велика кількість і з думки єпископа Дімитрія було засновано „Подільське Єпархіяльне древнєхранилище“, яке пізніше було перейменоване в „Подільський церковно-історичний музей“. Його мета була — зберігати, класифікувати й поповнювати пам'ятки Подільської старовини. На цей час завідуючим цього „древнєхранилища“ став пан-отець Євфимій Йосипович Сіциньський. З його ім'ям пов'язані найкращі роки існування музею, наукове вивчення якого переходило далеко за межі Поділля.

За цей час у музеї створено відділи загальної археології, церковної археології, етнографії, нумізматика, стародруків та рукописів, а також вібрана велика кількість портретів, малюнків та фотографій цікавих для Поділля, околиць та осіб. Тут же зберігалась велика кількість архівних документів в історії Поділля, які охоплювали переважно церковне життя XVIII. і XIX. ст. Особливо цінним фондом для розробки історії Поділля була збірка церковних літописів, що містили в собі понад 2060 номерів. Крім суто церковного матеріалу, ці літописи мають величезну вагу як документи в історії, археології, етнографії, статистики та економіки Поділля. Наукові робітники-дослідники Поділля, які гуртувались біля музею, а також його матеріальні скарби стали пізніше цілком достатньою базою для роботи історико-філологічного факультету Кам'янецького університету.

За часів большевизму музей було перейменовано в „Подільський краєзнавчий музей“ і обіцяно велику матеріальну допомогу, якої в дійсності ніколи не було одержано. Музей за ці роки зазнав багато лиха, одержував недостатні кошти і повинен був аміняти місце свого перебування не менше як п'ять раз. В наслідок цього загинуло багато цінних експонатів, особливо славетна колекція місцевих писанок, яку в великих труднощах зібрав пан-отець Сіциньський. Перші десять років советського періоду музей ще зберігав значення наукової інституції, завдяки праці таких фахівців як Сіциньський та Неселовський. Коли їх не стало, то й музей цілком занепадав.

З ініціативи єпископа Дімитрія, за допомогою п.-о. Сіциньського при музеї було створено досить багату науково-дослідну бібліотеку, що містила в собі коло 10.000 томів книжок в чудово підібраним відділом „Подоліки“, а для наукової роботи було організовано в місцевих фахівців церковно-археологічний комітет, перетворений пізніше в „Подільське церковно-історично-археологічне товариство“, до складу якого належало більше як пів сотні осіб. З них особливо відзначились своїми науковими розвідками: Сіциньський, Шипович, Неселовський, Якубович, Вікул, Лопатинський, Багінський, Сулковський, Янушевський та інші, численні твори яких були надруковані в місцевих органах та в „Трудах історико-археологічного товариства“, а також вийшли окремими виданнями. До складу членів товариства і дослідників Поділля належали такі першорядні вчені як проф. В. Антонович, акад. М. Грушевський та єпископ Дімитрій Самбікін. З приходом большевиків товариство було ліквідоване. Але потреба в дослідній роботі над місцевим матеріалом все ж така була. Отже з ініціативи Сіциньського та інших осіб у 1924. р. при музеї було дозволено організувати „Наукове товариство імени Шевченка“, яке об'єднало в собі понад 60 осіб місцевої інтелігенції, переважно викладачів вищих учбових закладів. Найкраще працювала „соціально-

економічна секція*, керована Сіцінським. Товариство існувало лише 4 роки й було ліквідоване органами ПУ. Більшість членів його були заарештовані та вислані в далекі табори на північ. Товариство встигло надрукувати невеличку збірку праць своїх членів. Деякі праці членів Товариства (п. п. Сіцінського, Храневича, Неселовського, Гериневича та ін.) були надруковані в наукових записках місцевого інституту народньої освіти та окремими виданнями. Але досить велика кількість праць валилася в рукописах і переховувалась в архіві місцевого музею. Частина їх збереглась, а частина загинула під час бурхливих подій останньої війни. В часи війни музей зазнав великої руйнації. Велика кількість його експонатів загинула. Тепер при допомозі місцевих організацій музей переживає своє відродження. Сподіваємось, що тепер настають для нього кращі дні — як в справі поповнення новими експонатами, так і в справі наукового обслуговування тих скарбів, які збереглися до цього часу.

АП. ТРЕМБОВЕЦЬКИЙ

Навчання М. Коцюбинського у м. Бару

Поділля і зокрема Вінничина зв'язані з ім'ям великого українського письменника Михайла Коцюбинського. На Вінничині проходили його дитячі і юнацькі роки, тут народжувались перші літературні праці письменника.

Михайло Михайлович Коцюбинський народився у Вінниці 1864 року. Батько письменника, втрапивши року 1874 у Вінниці посаду урядовця, переїздить в сім'ю у м. Бар, де майбутній письменник і починає своє шкільне навчання. Цим роком життя Коцюбинського і присвячуються наші рядки.

У містечкові була єдина лише народня школа. В усіх 3-х її класах навчалось не більше як 25—30 учнів. Учителем був Я. І. Богачевський. Його освіченість справляла на учнів хороше враження і він користувався у дітей чималим авторитетом і повагою.

Спочатку учитель Богачевський був запрошений в дім Коцюбинських як репетитор Михайла, а згодом батьки віддали хлопця на науку в його школу.

Першого вересня 1875 року одинадцятирічний Михайло Коцюбинський складав іспит у 3 клас. З „примной книги Барського народного однокласного училища с 1870. года“ на 6 сторінці серед прийнятих до школи учнів під № 125 знаходимо ім'я Михайла Коцюбинського :

„№ по порядку — 125. Имена и фамилия учащихся — Коцюбинский Михаил. Лета — 11. звание — Чинови. Вероисповедание — Правос. Время поступления — 1. сент. 1875 г. Познания — 3“.

Навчаючись у школі, невеличка група дітей, серед якої був і М. Коцюбинський, продовжувала брати приватні лекції в учителя Я. Богачевського, бо в стінах школи мало що можна було одержати для розширення своїх знань.

Поруч дітей молодшого віку (8—11 років) навчались у школі і 18—19-рітні хлопці, які відвідували школу не задля знань, але лише для того, щоб одержати свідоцтво про закінчення школи, а значить і певні пільги при відбуванні військової повинності.

Викладання в школі переводилось російською мовою, але учитель Богачевський часто вживав і української. Учні говорили між собою здебільшого українською мовою, особливо під час перерв та ігор.

Школярам заборонялося читати книжки українською мовою і навіть в бібліотеці такі були всі вилучені. За цим старанно стежив інспектор народніх училищ — Малиновський. Так в одному секретному листі до учителя Барського народного училища за № 520 від 13. серпня 1876 року Малиновський між іншим писав :

„... немедленно с получением сего изъять из библиотеки вверенного Вам училища все книги и брошюры на малороссийском (языке) наречии (подчеркнуто мною — Ап. Т.), если бы таковыя были не только в оной библиотеке, но и на руках Ваших учащихся...“

Уроки Богачевського проходили жваво й були цікавими. Він викладав гарно і зрозуміло, так що готуватися до наступної лекції було дуже легко. Вчився Михайло Коцюбинський добре, був уважний і старанний учень. Вивчав лекції завжди краще від усіх і був серйозний не на свої роки. Від учителя за весь час навчання у Барській школі Михайло не мав жадних покарань.

В одному з сиґадів співучнів Коцюбинського по цій школі знаходимо цікаву деталь, зв'язану саме з його дитинством :

Кілька дітей врядилося до ставу ловити рабу, але виявилось що бракує гачків. Розчарована дівчора уже ладна була відмовитися від задуманого плану, але несподівано Михайлик запропонував зробити гачки з дротиків, що ними зшиваються канцелярські книги. Взяв такі книги було знайдено, розщито і довароблювано гачки.

По закінченні Барської початкової школи батьки Коцюбинського, бажаючи синові продовжувати дальшу освіту, віддають Михайла 1876. року до Шаргородської бурси. З цього періоду М. Коцюбинський став на шлях свого ювацького життя.

М. С.

Українська музика перед М. Лисенком

Нація творить культуру. Історія національної культури — це історія народу. Історія української музики, — однієї з складових частин української культури, — являє собою галузь боротьби нації за своє майбутнє, за перемогу народності і правди.

Понад тисячу літ брешуть над українською землею наша пісня, наша музика. Вони насичені пахощами рідної землі, сповнених героїчних звуків боротьби. У наших вокальних та інструментальних мелодіях розкривається велика душа нації: її волелюбність, людяність, героїзм, працьовитість, риса лірзаву і м'якого, притаманного, мабуть, лише українцям, гумору.

Зародження і розвиток української Київської Держави спричинили народження і розвиток української музики. IX—XII століття, в яких почало створюватися багате українське народне мистецтво, вписали перші сторінки в золоту книгу історії української музики.

З далечини віків і досі сяють, мов самоцвіти проти сонця, українські обрядові пісні, колядки, щедрівки, гаївки, веснянки, купальські, обжиякові, весільні і т. п. Ці твори народнього генія є найдавнішими пам'ятками української народньої творчості. Вони свідчать про безмежну музичну обдарованість українців. Вільний рецитатив цих пісень становить одну з найхарактерніших ознак української пісні, з нього ж народились історичні лірико-епічні пісні — кобзарські думи, що досягли найвищого розвитку в XVII—XVIII ст. ст.

Обрядові танки примусили хор витворити пісенні форми з певним ритмом. З ускладненням змісту, ускладнювалась форма пісень і їх звучність. У XVI—XVII ст. ст. скарбниця української народної творчості поповнилась неперевершеними вразками історичних, ліричних та танкових пісень. Справедливо академік Філарет Колесса назвав козацьку добу „золотим віком в розвитку української народньої поезії“.

XIX століття, коли міцніше зашморгнувся на шві українського народу налігач рабства, простогнало сумними та гнівними мелодіями кріпацьких, наймитських, чумацьких, рекрутських, солдатських і інших скорботних пісень. Після цього обірвалася золота нитка класичної народньої пісні, уривки її брешдв тугою за мнудим і проклинали сучасне.

Музичний професіоналізм на Україні з'явився після заповичення у Византії християнства, в розвитку церковного співу. Київські князі були першими меценатами української світської музики. В XVII ст. наша країна збагатилася численними погніщами освіти — колегіумами („братські школи“). В них викладалася також і музика. Це сприяло піднесенню музичної культури і розвитку музики. З'являються музико-професіоналісти, співаки, композитори, теоретик музики. Їхній список прикрашають такі прізвища, як Галенич, Завадовський, Колядчин, Пікулицький, Шаваровський і Ділецький. Пісні мандрівного філософа Сковороди були підвалиною для майбутнього міського романсу.

XVIII століття відзначилося значним піднесенням української музики. Глухівська музична школа, кріпосні оркестри і хори, цехові об'єднання міських музик (Київське, Чернігівське, Львівське, Луцьке, Харківське), розвиток музичної лялькової драми: „вертепу“, музичні класи Харківського колегіума, організація в 1791 році харківського театру, де на початку XIX ст. ставились опери — все це було могутнім поштовхом до подальшого розвитку українського музичного професіоналізму.

Виступає ціла плеяда українсько-рос. композиторів : Д. С. Бортнянський, (1751—1925), М. С. Березовський (1745—1777) та А. Л. Ведель (1769—1808).

Великий Шевченко збудив приспані сили народу, покликав націю до боротьби творчості. Запалені вогнем поетового серця, українські мистці почали інтенсивно творити, горіти роботою для народу. XIX вік, вік Шевченка, покликав до творчості багато нових мистців, а в тому числі і композиторів. Гнівно і тужно прогрімала пісня Ніщинського — „Закувала та сива зовуля“, соковитими барвами переливалися його ж „Вечорниці“. Ніщинський же написав музику до „Назара Стодолі“ (Шевченка), а Аркас — оперу „Катерина“ (За Шевченком). Заремба, Завадський і Сокальський писали фортепіянні п'єси, пісні і романси, а останній є автором опери „Облога Дубна“ та теоретичної праці про російську та українську пісню. Першу українську симфонію написав Колачевський.

Одним з найвдадніших українських композиторів XIX ст. був С. С. Гулак-Артемовський (1813—1873), автор опери „Запорожець за Дунаєм“, якій передували водевілі „Українське весілля“ і „Ніч під Івана Купала“. В творах цього композитора відчувається ритм народнього життя, бо він за перше джерело своєї музики брав народню пісню. Цей принцип став ведучим в українській музиці.

В період дозрівання національного мистецтва збудився глибокий інтерес до народньої пісні. З 1832 р. виходять праці Максимовича, його знамениті „Голоса українських пісень“. Але найбільш глибокими, науковими були праці в цій галузі Серова, Сокальського і великого композитора і теоретика музики М. В. Лисенка.

Літературні й україністичні матеріали по газетах

VII;

* Харківський щоденник „Нова Україна“ 3-го травня містить статтю Ол. Парадиського про званого етнографа Івана Манжуру та новелю І. Яценка „Марійка“. У перших трьох травневих числах цього часопису містилися спогади Володимира Мінайленка про Мурманське заслання, де авторові довелося опинитися по процесі Союзу Визволення України р. 1930. („Шляхами тернистими“). 13. травня НУ містить статтю Ол. Парадиського про Бориса Грінченка п. н. „Патріот України“, 15. травня — Юрія Шевельова про Ореста Левицького, званого автора волинських історичних оповідань, та 19. червня — статтю Ол. Парадиського про поета Слобідської України, Якова Шоголева.

З давніших матеріалів уміщених у цій газеті слід зазначити велику статтю проф. В. Ансімова „Україна, як економічний комплекс“ (21. березня).

Київське „Нове Українське Слово“ з 25. грудня м. р. містить статтю проф. С. Гілярова „Моган Готфрід Шедель“ — про званого київського архітекта XVIII ст., будівничого лаврської дзвіниці, з 28. 12. 41. статтю Софії Тобілевич „Думки І. Карпенка-Карого про театр для села“, 31. 12. П. Кравченка „Від Самари до Уфи“ — про вандрівки князя на початку війни з Києва поза Волгу та звідти на Урал. Проф. В. Міяковський 13. січня цього року містить огляд „Шевченко в перекладах німецькою мовою“, Звенигора 15. січня дає змістовну статтю „До характеристики літературного життя в Україні за советів“. 25. лютого в цій газеті уміщена стаття Миколи Підгайного „Жиди в п'єсах Тобілевича“, 28. лютого — П. Макаровича „Жидівство в освітленні української пісні XIX віку“ (за збірником В. Комара „Нова збірка народніх приказок“, О. 1890), 18. березня І. Н. і К. Т.: „Сучасні селянські частушки про жидів“, 1. квітня С. К. „Проблема праці в творах Т. Шевченка“, 8. квітня — спогади про Харків часів голоду 1933. п. н. року „Руїни нації“ Д. Флоріна, 14. квітня — проф. А. Архимовича „Льонарство на Україні“, 16. квітня — С. Юхимича „І. Л. Сагаховський (з нагоди 60-ліття)“, 25. квітня О. Д. „Пам'яті І. С. Нечуя - Левицького“, 30. квітня Петра Макаровича „Жиди в творах Панааса Мирного“, 5. травня Б. Я. „Гете і Леся Українка“, 8. 5. проф. О. Оглобліна „Німецькі колонії на Лівобережній Україні“, 17. 5. дуже цікаву статтю — споминя Л. Дмитренко „Братська могила“, про розстріляних вночі на 15. серпня 1922 р. 128 українців — бр. Ксендаюків, Лозовиків, М. Тарасенко, Н. Гудимович, Кислюків і багатьох інших, похованих на Лукнянському цвинтарі в Києві.

Дня 17. 5. ц. р. цей часопис містить невеличку, але цікаву нотатку І. Самойловського „Коло Перунового Горба“ — на Старокиївській Горі, коло садиби ч. 10 на Трисвятительській вулиці. Юрій Будяк, заний ще перед війною 1914. року український журналіст та письменник, співробітник давнього київського літературного щомісяч-

ника „Українська Хата“ у чотирьох числах газети (20—24. 5.) містить свої тюремні спогади з большевицьких часів п. н. „В пазурях большевицької „свободи“. 24. 5. в цій газеті уміщена стаття пані Софії Тобілевич про знаного українського театрального підприємця І. Сагатевського — з нагоди 40-ліття артистичної діяльності. 11. 6. Ніна Ремезова містить у статті п. н. „Відродження пісні“ дуже цікаві спогади про українського композитора й диригента Верховинця-Костева, що в р. 1938. загинув від большевицьких переслідувань. В липневих числах цього цього часопису були м. інш. вміщені нариси М. Н. в народнього мистецтва й промислу — про різьбу по дереву в Україні та про вишивки (2. й 13. липня), спогади недавно вмерлого старого письменника-бурлаки Юрія Будяка про його заробітчанські роки в Криму (3, 4 й 9. VII), стаття Сергія Кокота про Миколу Зерова (3. липня), стаття-рецензія Б. Я. „Поезія наших днів“ — про збірку віршів Петра Карпенка-Кривинці „Гримлять дороги“, що вийшла накладом газети „Українське Полісся“ в Чернігові (22. VII), й „Спогади советського педагога“ Н. Р. — про мистецький технікум у Водячці на Поділлі за большевиків (26. й 28. VII).

На сторінках „Маріупольської Газети“ в березні й квітні було уміщено кілька історичних нарисів М. А. „Богдан Хмельницький“, „Іван Виговський“, „Імператор Карл V“, „Славний предок заслуженого роду (Кн. Федір Несвізький)“, „Два новітні історичні німецькі романи“ — про роман Р. Гольбаума „Нарізним маршем“ (про Мольтке-старшого) та Лео Перуца „Шведський Іздець“ — про Карла XII. Пова цим завначимо ще в цім часопису за цей самий час статтю І. Науменка про Панаса Мирного.

„Наші Вісті“ (Любомль на Волині) дня 23. листопада 1941. вмістили більшу статтю Гр. Олішкевича „В 20-ту річницю трагедії під Базаром“.

Берлінський тижневик „Голос“ 11. й 18. жовтня умістив дуже цікаво зібрані й літературно подані спостереження про різні прояви захоплення містицизмом та релігією, що мали місце в Україні під советами саме в часі найбільш матеріалістичного курсу політики — п. н. „Слідами життя“ О. Красовського.

Берлінський тижневик „Нова Доба“ у вересні-листопаді ц. р. містив цікаві неіспісані спогади „На аванпостах соціалізму. Спогади б. советського в'язня“.

На сторінках празького тижневика „Наступ“ 8. лютого були уміщені нотатки-спомини Ол. Сокола „Три менти“ — про голодні роки на Україні й зустріч з депортованими на Сибір українцями ситих подорожніх швидких советських експресів та сцени виселювання українців з Києва на Зелений Клин. Від 15. лютого до 15. березня на сторінках цього часопису містилися згадки про Київ підчас облоги влітку цього року п. н. „В обложеному Києві“, що їх написав вмерлий на початку цього року київський геолог-грунтознавець Суботін (1888—1942). 15. й 29. березня була вміщена стаття Ол. Сокола „Молодь — провідна частина нації“, в якій автор для ілюстрації наводить багато малознаних фактів з советської доби. 22-го та 29. лютого часопис умістив статтю Ю. Андрійка „Велика руїна“ — старанний реєстр знищених большевиками старовинних київських церков. Від 22. березня до 5. травня цей тижневик містив спогади Миколи Бурчака про порядки в київській пресі за доби жидо-большевизму; від 29. березня до 31. травня тут була друкowana більша праця Д. Кирильчука „Нація, держава і провід в „Націократії“ Миколи Сціборського“. 19. квітня „Наступ“ умістив цікавий репортаж В. Яковенка п. н. „Село на Слобожанщині колись і тепер“, 26. квітня — статтю Василя Грашка „Доля української молоді“ цікаву багатим й незваним матеріалом про невідомі факти боротьби української молоді проти большевизму, заповичену в „Голоса Полтавщини“, 24. травня — вірш у прозі Степана Лисака „Побідні дні“, присвячений роковинам дня 7. червня 1919. — дня початку славної чортківської офензиви проти польської армії, 28. червня — цінну статтю Р. А. п. н. „Росія і Московщина“, 2. серпня — коротеньку, але яскраву новелю Павла Лося „Грицько Паливода“ з сучасного селянського життя в Україні. Популярний нарис д-ра Миколи Андрусика „Богдан Хмельницький“ міститься у „Наступі“ від 16. серпня по 20. вересня. Нариси Ол. Ващенко про боротьбу київського робітництва проти большевиків з його книги „Диктатура над пролетаріатом“ п. н. „Тільки цвіт“ та „Потяги йдуть під скіс“ були вміщені в серпневих та вересневих числах цього часопису, так само, як і оповідання Жигмонта Процишина „Спутана сала“ та „Мати“, „Внаволення“, „Пам'ятний рік“ Бориса М. — усі з побуту підсоветських часів в Україні. У вересні ж та на початку жовтня була в „Наступі“ вміщені легко й жваво накреслені нариси Дм. Підвисоцького також з підсоветського буття „Гаврялко“, „Воєрті українці“, „Як Каганович закладав колгосп“ й ін. Вціплений — як і завжди у цього автора — фейлетон Максима Сливки („Всьо рівно“), об'явився на сторінках „Наступу“ — по довготривалій перерві — дня 27. вересня.

Рецензії

І. МАЗЕПА: УКРАЇНА В ОГНІ Й БУРІ РЕВОЛЮЦІЇ 1917—1921. II. КАМ'ЯНЕЦЬКА ДОБА — ЗИМОВИЙ ПОХІД. — Українське Видавництво „Проблем“. Прага 1942. 8° 229+(3) стор.

Другий том спогадів прем'єра уряду УНР, доповнених матеріалами з інших українських публікацій, вяснює, як прийшло до конфлікту між двома урядами формально об'єднаної УНР. Автор не скриває своїх антипатій до галицького уряду і Начальної Команди УГА, на яких більше звинувачень причини розбрату, але треба признати, що в більшості його характеристики галицьких діячів правильні. Частина цього тому, а саме спогади про Зимовий Похід були вже друквані в минулому році п. н. „Огнева проба“.

Для історії українських державних змагань у цьому періоді нариси Мазепи, як тогочасного прем'єра, мають першорядне значіння. Мазепа справляє подекуди О. Доценка відносно діяльності С. Петлюри й висвітлює, як наївно довіряли деякі східньо-українці полякам, так знову деякі галичани денікінцям. Договір галичани з Денікіним зв'язує Мазепа з акцією Панейка в Парижі; на ділі Начальна Команда УГА директив з Парижа ніяких не мала, нашептунув її начальних вождів до цього кроку хто інший — той, хто був воєнним промисловцем, а не українським патріотом.

М. Андрусак.

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В ПРАГІ. Том III. Накладом Українського Вільного Університету, Прага 1942, в. 8° 440 стор. + 4 ілюстр.

Третій том Збірника Українського Вільного Університету в Празі присвячений почесним його професорам пок. д-рові Іванові Горбачерському, д-рові Оттонові Ейхельманові й д-рові Олександрові Колессі. „Передмова“ до цього тому з'ясовує нам умовина, серед яких розвивалася діяльність Університету в другому десятилітті його існування (1936—1941); після неї слідує детальний звіт з діяльності.

Низку наукових статей професорів і доцентів УВУ започатковує розвідка проф. Леоніда Білецького про „Книгу биття українського народу“ як пам'ятку декларації прав україн. народу. Шановний автор з'ясовує генезу й переповідає докладно зміст „Книги биття“, але кінцеві його причинки, пригоди до передовиці в популярному часописі, не з'ясовують читачам, наскільки пізніші політичні думки українців і в чому і чому відбігли від ідей „Книги биття“ й Кирило-Методіївців.

Проф. Іван Борковський з'ясовує новіші способи консервувати дерев'яні предмети, знайдені в часі археологічних дослідів. Тематика статті о. проф. Августина Волошина „Про шкільне право будучої української держави“ в та сама, що в „Школознавстві“ проф. С. Сірополка (Конспект лекцій читаних в Укр. Педагогічному Інституті ім. М. Драгоманова в Празі в 1925-6. шк. р., Прага 1926, В-во „Сіач“, літограф. 100 прим.). Схема Сірополка в більш прозора; проте було б корисним, як щоб о. Волошин зайняв був становище до його думки, що „амангання церкви на кермування народньою освітою є безвідставне, що їй може належати тільки навчання релігії“, хоч і подає при тому думку педагога В. Ферстера, який вбачає велику шкоду для виховання досконалої людини без релігії. І Ферстер сподіється, що в нових умовах ворожі сили світської і церковної педагогіки з'єднаються для нової спільної праці. Взагалі корисним було б, як щоб стаття о. Волошина принесла б нам думки педагогів щодо найкращого шкільного ладу. Проф. Олександр Гайманівський розглядає проблему побратимства як народнього звичаю та церковного чину.

Професор Віктор Доманицький вказує напрямні упромисловлення українського села. На його думку від цього упромисловлення залежатиме швидкий і справжній розвиток української нації й тому доцільним є масове перевиховання українців у напрямку упромисловлення країни. Проф. Дмитро Дорошенко аналізує джерельні вістки до історії польсько-української війни 1671. р. за гетьманування Петра Дорошенка. Доц. др. Олександр Іванів подає висліди психотехнічних досліджувань 284 осіб з служби громадської безпеки в Чеському Психотехнічному Інституті в Празі. Проф. др. Борис Крупницький розглядає біографію гетьмана Данила Апостола в лійпцигському журналі „Die Europäische Fama“ в 1728. р. й справляє неточні відомості в ній.

Проф. др Іван Мірчук пробує схарактеризувати світогляд українського народу. Історія, на жаль, не може потвердити думки шановного автора, що „українці у своїх переконаннях ніколи не є засліплені, вони не тримаються невільничо самої форми, зовнішніх ознак віри, а стараються збагнути суть самої віри“. Проте прив'язання українців до зовнішніх ознак віри, слід це признати, багато допомогло їм у збереженні своєї національної окремішності; це позитивна сторінка засліпленості українців у своїх переконаннях, як знову негативна проявляється у братовбивчих війнах. Проф. Олександр Мицюк розглядає вплив української суспільно-господарської думки на московську від XVIII. до початків XX. ст. Проф. др Симон Наріжний — маршрути московських післанців в Україну в другій половині XVII. ст. Доц. др Василь Орелецький — дипломатичний церемоніал.

Доц. др Іван Панькевич подає свої зауваги до спроб польського мовознавця проф. Володимира Курашкєвича вяснити процес Івання в українських південнокарпатських говорах. Доц. др Павло Пархоменко пише про нові високоелануючі радіоактивні сполуки та їхнє практичне вжиття. Доц. др Ярослав Рудницький розглядає український наголос як функційну проблему. Хоч автор є відомий як ономастик, проте його спробу викавати стисло ономастичну функцію наголосу в відрізнюванні назв осіб від назв місцевостей й таких як: Ярослав-Ярбслав, Борислав-Борислав не можна вважати вдаюю, отже „Ярбслав“, „Борислав“, є полонізмами, а в українській мові наголошуються і назви осіб і назви міст однаково „Ярослав“, „Борислав“, „Богуслав“ і т. д. Знову ж прийняте скідніми українцями по-батькові „Антонович“ є русизмом; українські традиції по-батькові в киякій добі не відрізняють його під оглядом наголосу від прізвища, напр. „Ігоревичі“.

Проф. Федір Слюсаренко подає біографію історика Володимира Петровича Бувескула (1858—1931) з молдаванського роду, але уроженця й постійного мешканця України. Доц. др Федір Стешко розглядає легенду про мнме суперництво українського композита Максима Березовського з німецьким Вольфгангом Амадеєм Моцартом у болонській музичній академії і виказує, що Моцарт склав іспит у цій академії 9. X. 1770, а Березовський 15. V. 1771, отже не може бути мови про яексь змагання між ними. Доц. др Павас Феденко пробує висвітлити вплив історії на український народний характер, вважаючи, що „національний характер кожного народу виробляється протягом історії під впливом певних домінуючих соціальних верств, що дали свою печать цілому суспільству“. Сам процес історії народу — на нашу думку — відбувається залежно від геополітичних умовин, які впливають і на характер народу; історія ж тільки висвітлює вплив цих умовин у різних часах, стягнених в одноцілість. Висвітлення авторкинею автором проблеми вимагає глибоких студій, а не склеєння прихощем зібраних цитатів. Проф. інж. Василь Чапля обговорює джерела торговельного права Протекторату Чехія і Моравія. Проф. Вадим Щербаківський розглядає питання про т. зв. точки трипільської культури й виказує помилку В. Хвойка, що приписував їх виключно будовам ритуального, похоронного характеру, як також співробітників збірника „Трипільська культура“ в 1940. р., де добачувано у всіх точках тільки долівки хат і печей. Врешті проф. Андрій Яковлів обговорює німецьке право в працях українських правників XVIII. ст.

Вже сама різnorodна тематика статей збірника виказує всебічне наукове зацікавлення правьких учених. Розміри нашого короткого огляду не дозволяють розводитися ширше над тими статтями, яких наголовок докладно в'ясовує їх зміст.

Др Микола Андрусак.

Х р о н і к а

— Декретом Ген. Губернатора Франка утворений у Львові Науковий Інститут імени Т. Шевченка. Інститут, як про це говорить параграф перший декрету, „основується з метою розвивати і порядкувати наукові дослідни в діялці українознавства. Він покликаний також продовжувати завдання колишнього Т-ва

ім. Шевченка, поскільки вони входять в обсяг його діяльності“.

— Видавництво „Пробосм“ у Празі видало молитовник для українських емігрантів п. в. „Святий Йосиф“, що його уложив др Августин Волошин. Ціна 3.— нм за 1 прим.

— У видавництві „Пробосм“ в „Тех-

ничій Бібліотеці", як ч. 2 вийшла книжка Г. С. Макошинського „Електрика в техніці. Розмови про електрику“ (стор. 82 з рисунками).

— У Праві, як перший том „Студій Музею Визвольної Боротьби України“ вийшла велика праця проф. др. Самона Наріжного п. н. „Українська еміграція. Культурна праця еміграції між двома війнами. Частина перша“ (372 стор. і 232 табл. ілюстрацій). Автор готує до друку другу частину.

— В Ярославі упр. шк. В. Вербенець видав „Стінну таблицю до навчання української граматики“, яку аладив проф. др. С. Грицак.

— В Українськiм Видавництві (Львів, Унгариштрасе 21) появилася збірка оповідань авторів 20-их років (Антоненка-Давидовича, Брасюка, Івченка, Косивки, Любченка, Тенети й Хвильового) п. н. „По той бік греблі“ та оповідання Валеріяна Підмогильного „Третя революція“.

— Українське Видавництво видало драму Макса Гальбе „Ріка“ в перекладі І. Іванницького.

— В Українськiм Видавництві закінчується друком збірка літературних репортажів знищеного більшовиками Антоненка-Давидовича п. н. „Землею українською“, що вперше появилася р. 1930. й 4 збірки поезій — вибрані поезії Ол. Вльавька п. н. „Серце і вогонь“, Б. Нижавківського „Терпке вино“, І. Ковалева „Прелюдія“ та О. Гай-Головка „Сурмач“.

— Видавництво Юрія Тищенка в Праві в серії „Наукова Бібліотека ЮТ“ видало два томи нарисів з історії української православної церкви в Україні пера Архієпископа Іларіона (проф. І. Огієнка).

— Видавництво Бориса Тищенка у Відні видало популярну брошуру проф. Дм. Дорошенка про Т. Шевченка.

— Видавництво Юрія Тищенка (Прага) в серії Літературної Бібліотеки ч. 3 видало п'єсу Шрайфогля „Бог в Кремлі“ у перекладі з німецької мови романа Кирчова та з передмовою др. Володимира Бірчака.

— Окремими відбитками з „Української Книжки“, р. IV, вийшла праця Павла Богацького („Кобзар“ Т. Шевченка за сто років. До історії критичного видання його. Бібліографічний покажчик літератури цього питання“ Львів-Краків 1942. стор. 35, що подає 525 бібліографічних позичій) та Володимира Дорошенка („Женевські видання Шевченкових поезій“. Л.-К. 1942. ст. 20), як 5 й 4

числа серії „Українська Книгознавча Бібліотека“.

— Як 6 число в серії „Українська Книгознавча Бібліотека“ вийшов покажчик Міра Богдана Романенчука п. н. „Бібліографія української книги в Велико-німеччині за час війни (вересень 1939— грудень 1941). Укр. В-во Л.-К. 1942. стор. 32. Усього цей автор занотує за цей час 527 книжок. З того на книжках в обсягу книгознавства припадає 17, календарів 39, наукових збірників 5, в релігії та молитовників 14, історії церкви 10, статистики 1, публіцистики й політики 28, економіки 7, права 2, війська 7, навчання й підручників 55, студентства 3, побуту 4, мовознавства 15, німецької мови 18, стислих знань 4, медицини 5, інженерії 5, хліборобства 13, виробництва 8, мистецтва й руханки 35, історії літератури 16, поезії 47, повісті й споминів 69, драми 19, збірників 5, дитячої літератури 34, історії й землевзнавня 51 та життєписів 3.

— У м. Василькові на Київщині вийшла збірка поезій Михайла Ситника п. н. „Від серця“. Стор. 64. Збірка складається з чотирьох розділів: I. Моя Україна; II. Тридцять третій (вірші про голод р. 1933); III. Лірика; IV. На березі моря. Вступне слово до цієї збірки написав Петро Карпенко-Кривиня п. н. „На шляхах шукав“.

— Українське Видавництво (Краків-Львів) видало оповідання для дітей „Пшеничні нетрі“ Василя Кархута.

— Українське Видавництво (Краків-Львів) у серії „Бібліотека для дітей — моя книжечка“ чч. 30 та 34 видала віршовані казки Ірини Наріжної „Як Пана на уалісі кізку пас“ (окладка й ілюстрації Едв. Ковака) та „Як ала цариця предоброю стала“ (ілюстр. й обкладинка Святослава Городицького).

— Концерт українських мистецьких сил Львівського Радія на допомогу студентству відбувся 11 жовтня в літературно-мистецькому клубі у Львові.

— Вийшло серпичне число місячної газетки для шкільної молоді „Українська Дитина“, що виходить у Костополі на Волині.

— У Василькові на Київщині на початку жовтня стараннями місцевого часопису „Васильківські Вісті“ вийшло перше число ілюстрованого місячного часопису „Школяр“.

— Вийшло дня 30. вересня ц. р. в Раєвім Селі 14(46) число українського двотижневика в незалежній державі Хорватії „Думка“ (рік IV. видання).

— Вийшли жовтневі ашитки львівських

„Нашах днях“, „Дороги“ та „Малих Дру-
вів“.

— В Літературно-Мистецькому Клубі у Львові дня 4. жовтня Юрій Косач про-
читав доповідь під назвою „За новий
стиль українського театру“.

— Анатоль Курдидик мав виступити
11. жовтня в краківському УОТ відчит на
тему: „Далекій Схід у минулій та те-
перішній війні“.

— Реферат на тему „До питання про
український світогляд“ виступив др Т.
Лисяк в світлиці УЦк в Кракові дня 10.
жовтня.

— Концерт, присвячений пам'яті Не-
стора Нижанківського відбувся у Львові
дня 4. жовтня в Літературно-Мистець-
кому клубі. Вступне слово перед концер-
том мав Володимир Барвінський.

— У Праві дня 4. жовтня відбувся ви-
клад проф. Дм. Антоновича „60-ліття
сталого українського театру“, по викла-
ді — концерт в виступами - співама М.
Кукурузової, Р. Кирчова, Д. Остапчуко-
вої, Б. Левитського й С. Нагірної.

— Дня 2-го жовтня у Львові відбувся
в Літературно-Мистецькому Клубі вечір
творчості Юрія Косача.

— На перших зборах історично-етно-
графічної секції „Пробсвіти“ в Маріюпо-
лі відбулася доповіді Стасюка та Хри-
стинського на теми: „Давнє минуле Ма-
ріюпільщини“ та „Економіка України на
передодні першої світової війни“.

— На засіданні Бердянського Крає-
знавчого Т-ва виступлено доповідь Ко-
стюченка про археологічні знахідки на
Бердянщині.

— В Миколівці відбулися наукові збо-
ри місцевих лікарів, що й надалі мають
відбуватися що два тижні, для заслу-
хання й обговорення фахових лікарських
довідей.

— У Праві в Т-ві Словянської Філо-
логії виступав 1. жовтня проф. др. І.
Панькевич в доповіддю про записану ще
р. 1571. Яном Благославом українську
пісню про Стефана Воєводу, що колись
вже була предметом студій І. Франка.
З доповненнями до реферату Панькеви-
ча виступив проф. др. Ол. Колесса, на-
водячи багато аналогічних матеріалів в
пісень села Ходовичів.

— Дня 10. жовтня в Літературно-Ми-
стецьким Клубі у Львові виступав ред.
Богдан Галайчук з рефератом про су-
спільне значіння товариського життя.

— У Світлиці в Кракові відбувся ди-
скусійний вечір на тему „Постійна чи ча-
сова криза в українській літературі“.
Частина дискусійників (Роман Купчин-
ський, Є. Ю. Пеленський, М. Ковач) об-
стоювала думку про тяглість кризи в

українській літературі, інші (А. Курди-
дик, П. Лисяк) уважали, що українська
література не перебуває в стані перма-
нентної кризи, але навпаки — все від-
гукалася на чергові проблеми життя.

— Л. Нигрицький умістив у „Львів-
ських Вістях“ статтю „Невиславі листи
Осипа Маковей“, що зберіглася в архі-
ві письменника в Бережанах. Це дуже
вартісні матеріали до українського лі-
тературного життя кінця ХІХ. та пер-
шої чверті ХХ. століття, бо Маковей,
як співредактор львівського „Літератур-
но-Наукового Вістника“ наприкінці
90-их років минулого століття та реда-
ктор „Буковини“, був у зносинах з біль-
шістю тогочасних українських літерато-
рів, від Лесі Українки й Михайла Коцю-
бовського починаючи.

— Дрогобицьке „Вільне Слово“ ще
27. серпня минулого року умістило стат-
тю Ол. Пар. „Іван Франко і Уляна Кра-
вченко“, в якій вказувалося, що Уляна
Кравченко має приготувати до друку ду-
же численні листи Івана Франка до неї.

— Юрій Кандів (Київ) виготовив до
друку частину роману „Золоті ворота“
з життя київської української інтеліген-
ції 1925—41. рр. Крім того він має го-
тову збірку пародій на сучасних укра-
їнських письменників та пише мистецькі
вариси „Київ“.

— Сергій Кокот (Київ) виготовив кни-
гу „Українська література ХХ. ст.“ й
монографію про Лесю Українку.

— О. Сокол (Київ) написав п'єсу на 4.
дії „Інтернаціоналіст“ та збірку новель.

— Проф. О. Оглобін (Київ) закінчив
розвідку про досі нестановленого ав-
тора „Історії Руссов“, професор уважав,
що можливим автором є Василь Мико-
лаєвич Хаменко, син автора званого
„Дневника“. Останні свої студії цей до-
слідник присвятив іншим новгород-сі-
верчанам початку ХІХ. ст. (Лобисевич,
Халанський, Долиський, Корольчевський),
безперечним, хоч досі й малозваним у-
країнським патріотам тієї мало дослід-
женої доби. Крім того проф. О. Оглобін
продовжує свої студії над добою Мав-
пи, зокрема про повстання Петрика.

— Євген Деслав - Слабченко написав
книгу варисів про режисерів та артистів
кіна.

— В. Завітневич (Київ) написав моно-
графію про життя й творчість Архипа
Тесленка († 1912).

— Софія Тобілевичова написала спо-
гади про життя й роботу Івана Тобіле-
вича.

— Недавно змерлий у Києві компози-
тор Сергій Жданов лишив по собі ряд
неопублікованих творів: „Лісова Пісня“

— фрагменти „Граф Паливода“ — опера та багато інших.

— На сторінках V. річнику німецького наукового журналу „Süd-Ost Forschungen“ уміщені рецензії - реферати проф. Дм. Чижевського та М. Гоція на „Праці Українського Історично - Філологічного Товариства у Празі“ т. II., на збірник покійного Ю. А. Яворського „Матеріали для історії старинної песенної літератури Подкарпатської Русі“, на праці М. Антоновича „Пограничник Іван Босній“ та його ж „Матеріали до вербування українців у пруську армію“ й ін.

У VI-му річнику цього журналу знаходимо реферати про варшавський Збірник „З минулого“ т. II. — про студентські спогади А. Яковлева, О. Коваленка й ін. українських діячів, що коло р. 1900. брали чинну участь в українським студентсько-революційнім русі, й про перший томик „Історії України“ М. Антоновича.

— В Києві вийшов окремою відбиткою з „Інформ. бюлетеня Вукоопспілки“ ч. 1 р. 1942. „Порадник про збирання та заготівлю ліктехсировина“ В. І. Рубцова з 41 малюнком П. Д. Малахова (стор. 20 вел. 8°).

— німецькому журналі Raumforschung und Raumordnung за липень-серпень уміщена, опера на статистичних даних стаття про господарське значіння України.

— В римському видавництві Кретонесі в серії „Актуальні країни“ вийшла книжка Джорджо Пулле „Україна“, стор. 93.

— У В-ні С. Гірцель (Ляйпціг) вийшла книга проф. Смаль - Стоцького про германсько-німецькі впливи на українську мову („Die Germanisch-deutsche Kultur-einflüsse im Spiegel der ukrainischen Sprache“ (стор. 282 в 8°).

— В с. Керелівці, на батьківщині Тараса Шевченка відновлено шевченківський музей.

— У Полтаві відновили свою роботу Полтавський Інститут Кормів, заснований ще р. 1884, та Полтавський Ветеринарно-Бактеріологічний Інститут, що також налічує коло 50 років існування.

— У Кракові на 46 році життя вмерла різьбярка Наталія Мілян.

— У серпні вмер у Харкові на 72 році життя знаний, український мистецтвояр проф. Микола Бурачек.

— Дня 23. вересня в Києві вмер Юрій Будяк (Юрій Покос, нар. р. 1879), автор численних бурлацьких оповідань в мандрівок Кримом та Кавказом в кінці XIX. й початків XX. стол. („На палях життя“, „Буруни“, „Запаски учителя“ й ін.)

Останніми часами писав багато казок для дітей. Його трилогія „Степові воєни“ загинула в рукопису в НКВД, але віднайдено першу її частину „Борець зі степу“.

— 19. вересня померла в Харкові на 53 році життя Ольга Багалій, авторка кількох історичних студій: „Повстання декабристів на Україні“, „Аракчеївські поселення“, „Іноземні агенти Аракчеївських поселень“ й ін.

— У Києві вмер знаний лікар та професор бактеріології Марко Нещадименко. Покійний був одним з основників київського санітарно-бактеріологічного інституту в р. 1896, а в р. 1919. — української лектури Київського Медичного Інституту.

— У Празі вмер на 51 році життя український співак Олександр Самойлович.

— Дня 9. жовтня вмер визначний журналіст, редактор Українського Вістника у Берліні, др Володимир Панченко-Юрєвич (нар. 1907. р. в Новому Осколі на старій Слобожанщині, північній Вороніжщині). У нашій журналі був уміщений його репортаж з Швеції „Країна XIX. стол.“ (Лютій 1941. р.)

— В Києві вмер визначний професор по кафедрі очних недуг М. Левитський.

— Вже вийшов з друку науковий збірник Українського Вільн. Університету в Празі — том III. Зміст: з діяльності У. В. У. в Празі в другому 10-літті його існування, наукові статті 21 автора. Стор. 440 у 8°. Ціна — 18 нм; з пересилкою — за післяплатою — 20 нм.

Окремі відбитки зі збірника:

	РМ
Український Вільн. Університет в рр. 1931/32—1940/41	5.—
Л. Білецький: „Книга биття укр. народа“	1.—
А. Волошин: „Про шкільне право будучої Української Держави“	1.—
О. Гайманівський: „До студії побратимства“	1.50
В. Доманицький: „Напрями упрямисловлення українського села“	1.50
Д. Дорошенко: „Польсько-українська війна 1671. (до історії гетьм. П. Дорошенка)“	3.—
О. Іванов: „Психологічна аналіза служби громадської безпеки“	0.50
Б. Крушняцький: „Біографія гетьм. Д. Апостола в німецьким журналі 1728 р.“	1.—
І. Мірчук: „Світгляд українського народу“	1.—
О. Мидок: „Вплив укр. сусп.-госп. думки на московську“	1.—

С. Наріжний: „Маршрути московських посланців на Україну в друг. пол. XII ст.“	1.—	вародній характер“	0.75
В. Орелецький: „Дипломатичний церемоніал“	1.—	В. Чапля: „Джерела торгов. права Протекторату“	0.50
І. Панькевич: „Уваги до внясення процесу іквізізму в укр. південно-карп. говорах“	1.—	В. Щербанівський: „До питання про т.зв. точки трипільської культури“	0.75
Я. Рудницький: „Укр. ваголос, як функційна проблема“	1.—	А. Яковлів: „Німецьке право в працях укр. правників XVIII ст.“	2.—
Ф. Слюсаренко: „Академія В. П. Бузескул, як історик“	1.50	На пересилку долучати 10% вартости замовлення. Книжки висилаються лише за готівку або за післяплатою-добіркою. Замовлення й гроші посилати на адресу: Společnost přátel Ukrajinské Volné University v Praze (knížní skladiště), Praha II, ve Smečkách 29/II. Protoktorát Böhmen und Mähren.	
Ф. Стешко: „Березовський і Монарх“	1.—		
П. Феденко: „Вплив історії на укр.“			

Доповнення.

В „Пробові“ ч. 7–8 за липень—серпень 1942 р. вміщений спомин „Чорноморця“ під ваголовком „Флота на колесах“. В статті зайшла неточність. Її треба виправити з огляду на те, що це матеріал для будучого історика наших визвольних змагань.

Пишеться в ній, що в серпні р. 1920. повітове містечко Долина, що в в Карпатах, було зайняте місцевими жидками-комуністами, а польський „постерунок“ на станції був у стані облоги. Прибуття „Чорноморця“ було сигналом до безголовної втечі комуністів і визволення „постерунку“.

Я тоді переховувався в одному селі коло Долини і щоденно бував в Долині. Ніяких комуністів в Долині не було, не було і жидків-комуністів, хоч Долина це чисто жидівське містечко. Польська поліція розбіглась була чисто. Првгадую, що в одній криниці коло торгівниці вайдено було відтак бульшу скількість поліційних рушниць, що їх туди видала поліція, твваючи невідомо перед ким. Бо і большевиків в Долині не було. Також неправду казала польська поліція на станції, коли твердила, що вона в стані облоги і що в містечку комуністи. Якраз та сама поліція проявляла комуністичні настрої і чекала на большевиків. Колиж вимісць них прийшли українські війська, тоді викручувалась, мовляв в місті комуністи ітп.

По лісах Долищини крилось тоді багато українських вояків, що чекали на прихід української армії. Багато з них перебравались до тодішньої Чехословаччини аглядно в Карпатську Україну. І звідти приходили групи українських вояків, щоб найти звязок з українською армією. Мені самому доводилось балакати з однією такою групою з 16 людей, яка хотіла получитись з українською армією та по дорозі, куди шла, витереблювала поверестрашуваних польських поліцаїв. Та група вернула відтак назад в Карпатську Україну. Це не були комуністи, а можна сказати, українські повстанці проти поляків.

Вісток ми тоді звагалі зі світу не мали і не знали, що діялось. Певним було, що большевики підходили до Стрия, але зарав же завернули назад. Були чутки, що вони були і в містечку Болехові, але я сам той факт перевіряв і ніяких большевиків в Болехові не було. Були чутки, що з боку Калуша треба було сподіватись української армії. Про те, що українська армія була ще в Галичині, говорилося загально.

Такий стан тривав якмя тижнів півтора. Потім польська поліція виявилась мов гриби по дощі, повилазила з кришок, надягнула внов поліційні уніформи і грала ролю героїв.

Інк. М. Селешко.

Вже появилася і продається
книжка

HANDBUCH DER UKRAINE

опрацьована з доруки Українського Наукового Інституту проф. Др. І. Мірчуком при співпраці д-ра В. Кубійовича, д-ра З. Кузеля, д-ра Яр. Рудницького, д-ра М. Антоновича, В. Садовського та інж. Р. Димінського.

Ціна опрацьованого прим. — 10.— RM,
брошур. 8.— RM, + пересилка
1.— RM.

Замовляти:

«PROBOJEM», Praha XIV.-65.,
pošt. schr. 3.

Чи Ви вже маєте

КОРОТКУ ГРАМАТИКУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

в опрацьованні

ГАННИ НАКОНЕЧНОЇ.

Грамматика подає всі правила німецької мови і є необхідною для кожного українця, що вчиться по німецьки.

Книга має 78 стор. великого формату.

Ціна 1.20 RM (з пересилкою 1.30 RM).

Замовлення слати на адресу:

«PROBOJEM», Praha XIV.-65.,
pošt. schr. 3.

НОВИНА! УВАГА!

Вже вийшла у В-ві „ПРОБОЕМ“
у Празі книжка

Доц. д-ра Я. РУДНИЦЬКОГО

„Як говорити по літературному?“

Приклади, правопис, грамматика,
взірці мови і т. п.

Негайно посилайте замовлення
на адресу:

«Probojem», Prag XIV.-65, Fach 3.

Ціна з пересилкою 2.— RM.

Авторський гонорар із цієї книжки
призначений на допомогу Українському Студентству.

МИНУЛЕ ПРОМОВЛЯЄ...

Несмертельна героїчна традиція
Української Нації яскраво
став перед нами, коли читаємо

ЗОЛОТЕ СЛОВО,

вибір думок, історичних оглядів,
похвальних слів та універсалів
наших великих предків Княжої
та Козацької доби.

Книга містить уривки в Київського та
Галицько-Волинського літописів,
„Слова о полку Ігоревім“, козацьких
літописів та інші пам'ятки нашого
минулого.

ЦІНА 2.— RM, (з перес. 2.30 RM).

Замовляти:

„Probojem“, Prag XIV-65, Fach 3.

УКРАЇНЦІ!

Передплачуйте,
читайте,
поширюйте
видання Українського Видавництва

„ПРОБОЄМ“

- I. „НАСТУП“ — український націоналістичний тижневик, що приносить вісті зі всіх українських земель та інформув про життя українців цілого світу і про світову політику. Чвертьрічно 3 РМ. В цій сумі є і за „Націоналіста“ і „Техніка“.
- II. „НАЦІОНАЛІСТ“ — часопис українського юнацтва, виходить двотижнєво.
- III. „ТЕХНІК“ — двотижневик, часопис технічного зв'язу.
- IV. „ПРОБОЄМ“ — Український журнал культури, політики, суспільно-громадського життя, мистецтва й літератури. Місячник. Чвертьрічно 3 РМ.
- V. „КНИГОЗБІРНЯ ПРОБОЄМ“ — в ній виходять найкращі твори українських і чужих письменників і поетів.
- VI. „НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА НАСТУП“ — приносить популярні книжки й брошури на різні теми.
- VII. „САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА“ — приносить наукові книжки й підручники різних фахів, що допоможуть Вам проглибити Ваше знання.
- VIII. „ТЕХНІЧНА БІБЛІОТЕКА“ — випускає книжки й брошури з технічного зв'язу.
- IX. „ЗАГАЛЬНА БІБЛІОТЕКА“ — містить публіцистичні твори.
- X. „РЕЛІГІЙНА БІБЛІОТЕКА“ — приносить книжки з церковного і релігійного життя.
- XI. „БІБЛІОТЕКА ВІДВАГА“ — випускає книжки для юнацтва.
- XII. „ДІТОЧИЙ СВІТ“ — приносить книжечки для дітей
- XIII. ВИПУСКИ: портрети вєтетів України, травузи, листівки, гасла, віданакки, тощо.

257

Гроші засилайте виключно нашими чеками: Число конта Поштової Щадниці в Празі: „ПРОБОЄМ“ 201.699, або „НАСТУП“ 9.028, в Німеччині: Postscheckkonto Nr. 122.124, Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Ієн. Губєрнії: P. Sch. A. Warschau Nr. 10.020. „Nastup“ Zeitschrift in Prag; в Словаччині: Poštová Sporiteľ'na v Bratislave č. 5835 Časopis „Nastup“ v Prahe.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Prag XIV-65, Postfach 3.

957